

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับธรรมเนียม

นายเกรียงไกร อ่องเฮงเส็ง

“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”คือพระปฐมบรมราชโองการแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว อริยภักดิ์ผู้ทรงวาง “รากฐานธรรม” ให้กลายเป็น “รากฐานไทย” ก่อเกิดหลักชัยให้เหล่าชนน้อมนำไปใช้ในการ “ครองตน ครองคน ครองงานและครองสังคม” ให้ “ร่มเย็น” เป็น “ร่มยุค” ภายใต้ “ร่มพระบารมี” แห่งองค์พ่อของแผ่นดิน พระผู้ทรง “ผดุงสรรพคุณธรรม” “ผนวคนานาจริยธรรม” “ผนึกพุทธศาสตร์” ผ่านพระราชจริยวัตรและพระราชหฤทัย หลอมรวมกันกลายเป็น “ธรรมเนียม” หมายถึง การใช้ธรรมะเพื่อบริหารความปกติสุขให้แก่ราษฎร อันได้แก่ “ทศพิธราชธรรม” คือ ครรลองของราชาในการใช้คุณธรรมสร้าง “ฐานราษฎร” “ฐานรัฐ” ให้กลายเป็น “ฐานหลัก” ในการพัฒนาบ้านเมือง ต่อมาคือ “จักรวรรดิวัตร๑๒” หมายถึงธรรมอันเป็นพระราชจริยานุวัตรในการ “ครองราชย์” และ “ครองรัก” จากห้วงใจของนิกรชน ทั้งยังประกอบด้วย “ราชสังคหะวัตร๔” คือ ธรรมทองของราชันเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ปวงประชา นอกจากนี้ ยังหมายรวมถึงสรรพคุณธรรมทั้งหลายที่คงคุณค่าควรคู่แก่การเป็นพระสัพบุรุษด้วย ส่งผลให้ประเทศไทยประเทืองด้วยประทีปทองของประทีปธรรมจนชนทั้งชาติลิ้วน “เย็นศิระด้วยพระธรรมเนียม”

“พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” กับ “ธรรมเนียม” ดูเหมือนจะเป็นทวิลักษณ์ที่อยู่เคียงคู่กันอย่างแยกไม่ออก ซึ่งคนไทยบางส่วนอาจเกิดความงงใจว่า “ธรรมเนียม” คืออะไร? และมีส่วนเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างไร? เพราะส่วนใหญ่มักได้ยินหรือรับรู้ข้อมูลเรื่องธรรมเนียมจากองค์กรธุรกิจเอกชนเป็นสำคัญ ทั้งนี้ คำว่า “ธรรมเนียม” หรือบางคนเรียกว่า “ธรรมรัฐ” ซึ่งในพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พุทธศักราช๒๕๒๕ ได้ระบุว่า “ธรรม” หมายถึง “คุณความดี ความถูกต้อง” ขณะที่ “อภิบาล” หมายถึง “การบำรุงรักษาหรือปกครอง” เมื่อนำมาผนวกรวมกันย่อมมีความหมายว่า “การปกครองที่ดี” โดยเริ่มใช้กันอย่างแพร่หลายหลังจากภาวะวิกฤติทางเศรษฐกิจเมื่อปีพุทธศักราช๒๕๔๐ (ไชยวัฒน์ คำชู

,๒๕๔๕ : ๑๐) อันก่อให้เกิดความเดือดร้อนวุ่นวายต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนทุกภาคส่วน เนื่องจากสาเหตุสำคัญของปัญหาดังกล่าวคือ **“อรรถมาภิบาล”** อันหมายถึง ระบบบริหารจัดการที่ไม่ดีรัฐบาลไทยจึงให้คำมั่นกับกองทุนการเงินระหว่างประเทศว่าจะต้องสร้างกลไกประชารัฐที่ดีให้ได้ จึงถือเป็นอรรถมาภิบาลฉบับสากลที่ถูกนำมาบูรณาการให้กลมกลืนกับอรรถมาภิบาลในระบบวัฒนธรรมเดิมของไทย ทั้งนี้ สำนักงานโครงการพัฒนาแห่งสหประชาชาติ ได้นิยามหลักอรรถมาภิบาลสากลให้ประกอบด้วยหลัก ๕ ประการ กล่าวคือ การมีส่วนร่วม นิติธรรม ความโปร่งใส การตอบสนอง มุ่งเน้นฉันทามติ ความเที่ยงธรรม ประสิทธิภาพ ภาวะรับผิดชอบ และวิสัยทัศน์เชิงยุทธศาสตร์(สุเมธ แสงนันทนวล,๒๕๕๒ : ๒๖)

โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปฏิบัติตามหลักอรรถมาภิบาลสากลดังกล่าวอย่างครบถ้วน เริ่มตั้งแต่ประการแรก คือ **“หลักการมีส่วนร่วม”** พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงยึดถือพระราชวินิจฉัยในส่วนพระองค์เป็นที่ตั้ง แต่กลับทรงรับฟังความคิดเห็นของประชาชนและข้าราชการทุกหมู่เหล่าอย่างทั่วถึง เพื่อประโยชน์ในการสรรค์สร้างประโยชน์สุขต่อส่วนรวมเป็นสำคัญ ประการต่อมาคือ **“หลักนิติธรรม”**พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงวางพระองค์เป็นกลางทางการเมืองด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม แต่พระองค์ก็ยังทรงดำรงพระราชอำนาจอธิปไตยในสามช่องทาง ประกอบด้วย ทรงใช้พระราชอำนาจนิติบัญญัติผ่านทางรัฐสภา พระราชอำนาจบริหารผ่านทางคณะรัฐมนตรี และพระราชอำนาจตุลาการผ่านทางศาล ดังนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะ ผู้ใดจะล่วงละเมิดมิได้ ถึงแม้ว่าโดยราชประเพณีจะถือว่าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงกระทำความผิด แต่สิ้นเกล้ารัชกาลที่๙กลับทรงปฏิเสชบรรทัดฐานดังกล่าว โดยทรงให้เหตุผลว่า ทุกคนล้วนสามารถเกิดความผิดพลาดกันได้เป็นปกติธรรมดา แต่เมื่อเกิดความผิดพลาดแล้ว ต้องแสวงหาแนวทางแก้ไขปรับปรุง

ลำดับถัดมาคือ **“หลักความโปร่งใส”**พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหฤทัยที่เพริศพิศุทธิ์ทรงยอมเสียสละความสุขส่วนพระองค์ในการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่เพื่อมวลพสกนิกรไทย โดยไม่มุ่งหวังสิ่งตอบแทนอื่นใด จึงสะท้อนให้เห็นถึงความโปร่งใสแห่ง

ห้วงพระราชหฤทัยที่ใฝ่เมตตาธรรมเป็นสำคัญ อีกประการหนึ่งคือ **“หลักการตอบสนอง”** ทุกครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเยี่ยมเยือนราษฎร ในท้องถิ่นทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ พระองค์จะทรงไต่ถามทุกข์สุข หรือความต้องการของประชาชน เพื่อนำมาเป็นแนวทางในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของพสกนิกร จนสามารถพึ่งตนเองได้โดยไม่ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายให้แก่ผู้อื่น เพื่อสนองตอบต่อความต้องการขั้นพื้นฐาน ที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตตามหลักภูมิสังคม สำหรับ **“การมุ่งเน้นฉันทามติ”** ท่ามกลางความขัดแย้งแตกแยกภายในชาติบ้านเมือง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นสื่อกลางในการสรรค์สร้างความสมานฉันท์ให้เกิดขึ้นด้วยการยอมรับฟังความคิดเห็นจากทุกฝ่าย แล้วหาข้อตกลงอย่างสันติร่วมกัน ดังกรณีเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคมพุทธศักราช ๒๕๑๖ และพฤษภาทมิฬ เป็นต้น

ต่อมาคือ **“หลักความเที่ยงธรรม”** พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่า ความยุติธรรมย่อมมีความสำคัญอยู่เหนือกฎหมาย เพราะกฎหมายเป็นเพียงแค่เครื่องมือ ในการรักษาไว้ซึ่งความยุติธรรมเท่านั้น จึงไม่ได้หมายความว่าตัวบทกฎหมายจะมีอิทธิพลต่อการตัดสินใจ ความผิดถูกของประชาชน ดังนั้น การพิพากษาอรรถคดีอันใดโดยคำนึงถึงแต่ความถูกต้องตามมาตรากฎหมาย อาจยังไม่เพียงพอต่อการสร้างความสงบสุขให้แก่ชาติบ้านเมือง สอดรับกับพระราชดำรัสที่ว่า **“กฎหมายเป็นแต่เครื่องมือในการรักษาความยุติธรรมดังกล่าว จึงไม่ควรจะถือว่ามีความสำคัญยิ่งไปกว่าความยุติธรรม หากควรจะต้องถือว่าความยุติธรรมมาก่อนกฎหมาย และอยู่เหนือกฎหมาย การพิจารณาพิพากษาอรรถคดีใดๆ โดยคำนึงถึงแต่ความถูกต้องตามกฎหมายเท่านั้น จะไม่ได้เป็นการเพียงพอ จำต้องคำนึงถึงความยุติธรรม ซึ่งเป็นจุดประสงค์ด้วยเสมอ”** (วิชา มหาคณ, ๒๕๔๕)

อีกประการหนึ่งคือ **“ด้านประสิทธิผล”** จะเห็นได้ว่า โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว มากกว่าสองพัน โครงการทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ได้เกิดสัมฤทธิ์ผลในการช่วยพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของพสกนิกรให้ดียิ่งขึ้น ทั้งยังช่วยส่งเสริมสภาพเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมของชาติให้เกิดความเจริญวัฒนาได้อย่างครบวงจร ในส่วนของ **“ด้านภาระรับผิดชอบ”** พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชภาระ

อันใหญ่ยิ่งในการดูแลทุกข์สุขของพลสกนิกรทั่วทั้งประเทศ ซึ่งการทรงงานของพระองค์ได้เกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา แม้ในยามที่พระองค์ทรงพระประชวรก็ยังไม่เคยละเว้นจากการปฏิบัติพระราชภารกิจในฐานะพ่อแห่งแผ่นดินที่ต้องดูแลลูกไทยมากกว่าหกสิบล้านคนให้อยู่ดีมีสุขกันถ้วนหน้า ประการสุดท้าย **“วิสัยทัศน์เชิงยุทธศาสตร์”** พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีกระบวนการพระราชดำริอย่างเป็นระบบและมีเหตุผล เห็นได้จากพระราชดำริเพื่อการแก้ไขปัญหบ้านเมืองหลายกรณี อาทิ แนวพระราชดำริ **“เข้าใจ เข้าถึงและพัฒนา”** เพื่อการแก้ไขปัญหาคความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ แนวพระราชดำริ **“บวร”** หมายถึง บ้าน วัด และโรงเรียน เพื่อร่วมสร้างความสมานฉันท์ภายในสังคม แนวพระราชดำริ **“ระเบิดจากข้างใน”** เพื่อเริ่มพัฒนาชุมชนจากภายในสู่ภายนอกสังคมตามลำดับ เป็นต้น (สิทธิชัย ธรรมเสนห์, ๒๕๔๘)

สำหรับเหตุปัจจัยหลักที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นความสำคัญของการใช้ธรรมาภิบาลเพื่อปกครองไพร่ฟ้าประชาชนนั้น ล้วนมีตัวแปรที่สำคัญคือ **“อรรถมาภิบาลของไทย”** ในอดีตทั้งสิ้น อาทิ **“อรรถมาภิบาลแห่งความไม่สมดุลของการจัดสรรทรัพยากร”** เมื่อเป้าหมายการบริหารจัดการรัฐไทยผิดพลาด โครงสร้าง กระบวนการ ตลอดจนกฎหมายที่ใช้ขับเคลื่อนระบบบริหารจัดการจึงเกิดความบกพร่อง เห็นได้ชัดจากกฎหมายอันเป็นสื่อกลางในการจัดสรรทรัพยากรในสังคมยังคงหยัดยืนอยู่ข้างภาครัฐและธุรกิจเอกชนไม่ว่าจะเป็นตัวบทกฎหมายส่งเสริมการลงทุนหรือกฎหมายว่าด้วยสภาอุตสาหกรรมแห่งประเทศไทย ตรงกันข้ามกับกฎหมายที่อำนวยความสะดวกต่อเกษตรกรอันเป็นอาชีพหลักของคนไทยกลับมีน้อยมาก อาทิ กฎหมายกองทุนสงเคราะห์เกษตรกร กฎหมายว่าด้วยเรื่องสหกรณ์ เป็นต้น จึงเป็นที่มาให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้หลักธรรมาภิบาลเพื่อจัดสรรทรัพยากรสู่คนรากหญ้าที่เข้าถึงโอกาสทางสังคมได้น้อย และเหล่าพี่น้องเกษตรกรอันเป็นกระดูกสันหลังของชาติเป็นสำคัญ

อรรถมาภิบาลต่อมาของไทยคือ **“อรรถมาภิบาลของบรรดาข้าราชการและนักการเมือง”** ซึ่งประชาชนมุ่งหวังให้เข้ามาบริหารจัดการประเทศด้วยความบริสุทธิ์โปร่งใส ตามขั้นตอน

กระบวนการของระบอบประชาธิปไตยในการใช้สิทธิทางการเมืองเพื่อเลือกผู้แทนเข้ามาทำหน้าที่เป็นปากเสียงแทนประชาชน ทว่า พฤติกรรมและค่านิยมของนักการเมืองไทยในหลายยุคหลายสมัยยังคงเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้องมากกว่าผลประโยชน์ส่วนรวม นิยมทุจริตโกงกินงบประมาณของแผ่นดินจนทำให้พลวัตของประเทศเกิดความล่าช้า ทั้งยังใช้ช่องว่างทางกฎหมายเพื่อแสวงหาผลประโยชน์โดยไม่คำนึงถึงหลักนิติธรรมและคุณธรรมจริยธรรม ซึ่งบุคคลที่ตกเป็นเหยื่อจากอกุศลกรรมดังกล่าว ย่อมได้แก่ประชาชนไทยทั้งประเทศ คนจนก็ยังคงยากจนหรือมีหนี้สินล้นพ้นตัวอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ขณะที่คนร่ำรวยจำพวกชนชั้นนายทุนหรือผู้มีอำนาจราชศักดิ์ต่างพากันร่ำรวยเงินทองอย่างต่อเนื่อง เมื่อความต้องการนั้นเกินพอ ก็ย่อมไม่มีคำว่าเพียงพอในความต้องการ ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานทั้งปรัชญาแนวคิด พระราชดำรัสและพระบรมราโชวาทที่เคลือบแฝงไว้ด้วยหลักธรรมาภิบาล เพราะทรงมุ่งหวังว่าพระบารมีของพระองค์จะเป็นสื่อกลางสำคัญที่ช่วยกระตุ้นเตือนจิตสำนึกให้คนไทยหันมารักชาติรักแผ่นดินกันมากยิ่งขึ้น สอดคล้องกับถ้อยมธุรพจน์ที่ว่า **“เกียรติภูมิของราชา คือเกียรติภูมิแห่งการทำให้ประชาชน”** (บวรศักดิ์ อุวรรณโณ, ๒๕๔๒ : ๒๘)

แต่ถ้าหากวิเคราะห์ **“ธรรมาภิบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวตามคติพุทธ”** จะเห็นได้ว่า ศาสนาพราหมณ์ได้อธิบายรูปแบบการปกครองตามหลัก **“เทวสิทธิ์”** แตกต่างจากพุทธศาสนาที่อธิบายการปกครองโดยธรรมของผู้ปกครองเป็นสำคัญ ดังปรากฏใน **“อัคคัญญสูตร”** อันเป็นบ่อเกิดแห่งการปกครองโดยธรรมทางพระพุทธศาสนาที่ได้บัญญัติเอาไว้ว่า การปกครองเกิดจากความขัดแย้งแย่งชิงผลประโยชน์ของมหาชน จึงจำเป็นต้องเลือกผู้ปกครองที่ได้รับฉันทามติจากส่วนรวม และเป็นหัวหน้าที่มีคุณธรรมสามารถยังชนเหล่าอื่นให้สุขใจได้โดยธรรม จึงจะได้ชื่อว่าเป็น **“ราชา”** ซึ่งมีความหมายว่า **“บุคคลที่ทำให้ผู้อื่นมีความสุข”** โดยบริบูรณ์ ดังนั้น ธรรมาภิบาลของพระมหากษัตริย์จึงเป็นคติพุทธที่ตั้งขึ้นเพื่อกำกับการใช้อำนาจไม่ให้ล้นพ้นจนก่อความเสียหาย ดังปรากฏชัดในไตรภูมิพระร่วงซึ่งกล่าวถึง **“ทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตรและราชสังคหวัตถุธรรม”** เพื่อการปฏิบัติของราชา จึงแตกต่างจากผู้ปกครองที่ใช้กำลังดัง

ปรากฏความในศิลาจารึกหลักที่สามว่า “..ผู้ที่^๑เป็นเจ้าเป็นขุนนั้นเป็นด้วยกำลัง แต่ผู้เป็นราชานั้นชอบด้วยทศพิธราชธรรม..” เข้าทำนองที่ว่า “เป็นคนดีให้ชนเกรง ดีกว่าเป็นนักเลงให้คนกลัว” (พุทธทาสภิกขุ, ๒๕๓๓ : ๑๑)

จากเจ้านายเล็กๆ ยุวกษัตริย์ ผู้เสวยตรนิตรครองหลักชัย ใฝ่ธรรมมาภิบาลชน

“..อันที่จริงเธอก็ชื่อภูมิพล ที่แปลว่ากำลังของแผ่นดิน แม้อยากให้เธออยู่กับดิน..เมื่อฟังคำพูดนี้แล้วก็กลับมาคิด ซึ่งแม่ก็คงจะสอนเรา และมีจุดมุ่งหมายว่าอยากให้เราติดดินและอยากให้ทำงานให้แก่ประชาชน” (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, ๒๕๕๐ : ๕๔) จากพระราชดำรัสเกี่ยวกับพระราโชวาทแห่งสมเด็จพระบรมราชชนนีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในข้างต้น ได้สะท้อนให้เห็นว่า ที่มาของการถึงพร้อมด้วยธรรมมาภิบาลซึ่งทรงใช้ในการสร้าง “ชนเจริญ ชาติเจริญ กรุงจรัส” ล้วนเกิดจากการอบรมบ่มเพาะพระราชจริยวัตร โดยสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีและสมเด็จพระมหิตลาธิเบศรอดุลยเดชวิกรม พระบรมราชชนก เห็นได้ชัดจากพระราชทานนาม “ภูมิพล” ซึ่งได้รับพระราชทานมาจากพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ต้นเกล้ารัชกาลที่๗ อันมีความหมายว่า “ผู้ทรงกำลังอำนาจอย่างไม่มีอะไรเทียบเทียมในแผ่นดิน” หรืออีกนัยหนึ่งคือ “พลังแห่งแผ่นดิน ที่หาใดเปรียบมิได้” (เพียงเพ็ญ จิรัชัย, ๒๕๔๘ : ๕๔) ทั้งนี้ ความหมายโดยทั่วไปของกำลังในทางธรรมเรียกว่า “พลัง” กล่าวคือ ธรรมอันเป็นกำลังซึ่งพระพรหมคุณาภรณ์ได้อธิบายว่าพลังมีอยู่ทั้งหมดสี่ประการ ประกอบด้วย “ปัญญาพลัง” หมายถึง กำลังปัญญา อันเกิดจากการศึกษาเล่าเรียนสรรพศิลปะวิทยาการ เพื่อให้รู้แจ้งถึงความเป็นไปทั้งในทางโลกและในทางธรรม ต่อมาคือ “วิริยพลัง” หมายถึง กำลังความเพียรอันเกิดจากความพยายามอดสาหะเพื่อประกอบกิจการงานให้เกิดสัมฤทธิ์ผล ส่วนกำลังอีกประเภทหนึ่งคือ “อนวัชพลัง” หมายถึง กำลังสุจริต อันเกิดจากพฤติกรรม ความคิดและจิตใจที่สะอาดบริสุทธิ์ สุกสกาวด้วยพุทธปัญญาอย่างแท้จริง และประการสุดท้ายคือ “สังคหพลัง” หมายถึง กำลังการสงเคราะห์ อันได้แก่การเกื้อกูลนิกรชนให้ผ่านพ้นจากความทุกข์ยาก จนเกิดความสุขสวัสดิ์ขึ้นในหมู่คณะ จึงกล่าวได้ว่า พละหรือธรรมะกำลังทุกประการดังกล่าว ล้วนสถิตสถาวรอยู่ในพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสิ้น (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

,๒๕๕๐ : ๓๕)

ตลอดระยะเวลาของการทรงเป็นเจ้านายเล็กๆ ยุวกษัตริย์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงเชื้อฟังพระราโชวาทของทั้งสมเด็จพระบรมราชชนนีและสมเด็จพระบรมราชชนกเป็นอย่างดี โดยสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงเป็นยอดมาตาแห่งทิวักษัตริย์ในพระบรมราชจักรีวงศ์เพราะทรงปลูกฝังให้พระราชโอรสถึงพร้อมด้วยพระราชหฤทัยที่รักห่วงใยพสกนิกร ดังปรากฏในพระราโชวาทที่อัญเชิญมา ความว่า **“..ฉันขอบรมบุตรให้เป็นมนุษย์โดยสมบูรณ์ มีทั้งการศึกษาและสุขภาพดี มีจิตใจดีด้วย นี่คือหลักในการเลี้ยงดูบุตรของฉัน ตอนเขายังเป็นเด็กๆ ฉันก็ทำหน้าที่ทั้งพ่อและแม่ของลูก..”**(บุญร่วม เทียมจันทร์, ๒๕๕๑ : ๓๓) ส่งผลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนม์มาเป็นปียกษัตริย์ที่ราษฎรเทิดทูนบาทไท้ยิ่งแท้ บิดุรงค์

ในด้านการบ่มเพาะวิชาความรู้ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงเน้นย้ำเรื่อง การศึกษาอยู่เสมอว่า **“..เรียนหนังสือให้ดี จะได้มีความรู้มาช่วยประเทศ ช่วยคนไทย สงสารคนไทยที่ยังยากจนที่เคราะห์ร้ายกว่าเรามาก..”**(สำนักงานปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๔๕ : ๑๔) แสดงให้เห็นว่าความเป็นจอมปราชญ์ที่ทรงพระอัจฉริยภาพในหลากหลายศาสตร์ศิลป์นั้นล้วนเกิดจากการน้อมนำเอาพระราโชวาทของพระราชมารดาปฏิบัติให้เป็นไปตามพระราชปณิธานที่ทรงปรารถนาให้พสกนิกรไทยอยู่ดีมีสุขกันถ้วนหน้าขณะเดียวกันคุณธรรมจริยธรรมในเรื่องความมัธยัสถ์ ถือเป็นคุณูปการสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเรียนรู้หลักความพอเพียงสมเดมาตั้งแต่ครั้งยังทรงพระเยาว์ จากเหตุการณ์ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปรารถนาจะจีรรถจักรยาน ซึ่งสมเด็จพระบรมราชชนนีได้ตรัสว่า **“ลูกอยากได้รถจักรยาน ลูกก็เก็บสตางค์ที่แม่ให้ไปกินที่โรงเรียนไว้สิ วันละเหรียญสองเหรียญ พอได้มากพอก็เอาไปซื้อจักรยาน”** ต่อมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงปฏิบัติตามด้วยการเก็บสะสมพระราชทรัพย์ไว้เป็นจำนวนมากพอที่จะสามารถซื้อจักรยานมาเป็นของพระองค์เองอย่างภาคภูมิใจพระราชหฤทัย จนกระทั่งสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีทรงมีพระคำรัสในเวลาต่อมาว่า **“..ในสวนจิตรเนี่ย คนที่ประหยัดที่สุดคือในหลวง ประหยัดที่สุดทั้งน้ำทั้งไฟ เรื่องฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือยไม่**

มี..”(อัครวิวัฒน์โอสธานูเคราะห์,๒๕๕๒: ๖๔)

คุณธรรมจริยธรรมในด้านความรับผิดชอบ สมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีได้ทรงมีพระราชโองาตต่อพระราชโอรส ความว่า “..ในครอบครัวเรา ความรับผิดชอบเป็นของที่ไม่ต้องคิด เป็นธรรมชาติสิ่งทีสอนอันแรกคือ เราจะทำอะไรให้เมืองไทย ถ้าไม่มีความรับผิดชอบจะไปช่วยเมืองไทยได้อย่างไร..”ซึ่งทุกครั้งที่พระบรมราชชนนีทรงตรัสสอน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงนำกระดาศมาจดและมีพระราชดำรัสตอบว่า “อยากฟังแม่สอนอีก” อยู่เสมอ นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงได้รับแบบอย่างที่ดีจากทั้งสมเด็จพระโสทรเชษฐภคินีและสมเด็จพระเชษฐาธิราช โดยสมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์ได้ทรงพระนิพนธ์ไว้ในตอนหนึ่งของหนังสือเรื่อง “เจ้านายเล็กๆยุคสมัย” ความว่า “..ทุกเช้าพี่น้องสามคนจะต้องออกไปโรงเรียนด้วยกัน รดยนต์จะแวะส่งพระองค์เจ้าภูมิพลฯที่โรงเรียนมาแต่ร์เดีก่อน แล้วจะเล่นไปที่โรงเรียนเทพศิรินทร์เพื่อส่งพระองค์เจ้าอานันทฯ และในที่สุดก็จะพาข้าพเจ้าไปที่โรงเรียนราชินี”(สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์,๒๕๓๘: ๒๕๘)

ในฐานะที่ทรงเป็นพระเชษฐภคินี สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอเจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา กรมหลวงนราธิวาสราชนครินทร์จะทรงช่วยเหลือพระอนุชาในด้านต่างๆที่ยังไม่ทรงถนัด เช่น ทรงรับหน้าที่อ่านหนังสือพิมพ์ทีมาจากเมืองไทยให้พระอนุชาฟัง รวมทั้งทรงเป็นผู้ถวาคำแนะนำพระอนุชาให้ทรงเขียนไปรษณียบัตรส่งไปถวาคฯสมเด็จพระพันวสಾಯัถิกาเจ้า เท่ากับเป็นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมในด้านความอ่อนน้อมถ่อมตน เคารพนับถือนผู้อาวุโสให้แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไปโดยปริยาย จึงเป็นภาพสะท้อนความผูกพันรักใคร่ระหว่างเจ้านายเล็กๆแห่งราชสกุลมหิดล ซึ่งเป็นสิ่งที่สถิตอยู่ในพระราชหฤทัยของทุกพระองค์ นับตั้งแต่อยังทรงพระเยาว์อย่างไม่เสื่อมคลาย ทว่า ภาพจำพิมพ์ใจทีทำให้คนไทยต่างเทิดทูนให้พระองค์ทรงเป็นเอกกษัตริย์ยอดกตัญญู คือ เหตุการณ์ทีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเสด็จออกจากพระราชวังสวันจิตรลดาคเพื่อไปเสวยพระกระยาหารร่วมกับพระบรมราชชนนีถึงสัปดาห์ละห้าครั้งในตอนเย็นทีวังสระปทุม โดยจะทรงเข้าไปกราบที่ตักของพระราชมารดา จากนั้นสมเด็จพระ

พระศรีนครินทราบรมราชชนนีจะทรงโอบกอดพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไว้ด้วยอุ้มโอบแห่งความรัก ซึ่งครั้งหนึ่งทั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระเจ้ายาต่างทรงพระประชวรด้วยกันทั้งสองพระองค์ จึงไปทรงพำนักรักษาพระวรกายอยู่ที่โรงพยาบาลศิริราช ในตอนเช้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงเปิดประตูออกมา ซึ่งเป็นช่วงเวลาเดียวกันกับที่นางพยาบาลเซ็นรถของพระบรมราชชนนีออกมาพอดี ครั้นทอดพระเนตรเห็นก็ตรงเข้าไปทรงเซ็นรถของพระราชมารดา โดยมหาดเล็กได้กล่าวว่ามีนางพยาบาลคอยช่วยเงินอยู่แล้ว แต่พระองค์ทรงตรัสว่า **“ไม่ต้อง..คนนี้เป็นแม่เรา เราประกอบเองได้ตอนเล็กๆแม่ประกอบเรา..สอนเราเดิน หัดให้เราเดินเพราะฉะนั้น..ตอนนี้แม่แก่แล้ว..เราต้องประกอบแม่เดิน เพื่อเทิดพระคุณท่าน”**

ครั้นมีความโสมนัสย่อมต้องมีความโทมัสสควบคู่กันไปเป็นสังขธรรมจากเหตุการณ์ที่สมเด็จพระยาทรงพระประชวรพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้เสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมและมีพระราชปฏิสันถารกับสมเด็จพระเจ้ายาว่า **“อยากให้มีแม่สอนอีก”** เหมือนเมื่อครั้งยังทรงพระเยาว์ สมเด็จพระยาตรัสกลับไปว่า **“จะให้สอนอีกหรือพระองค์ทรงภูมิรู้ เปี่ยมคุณธรรมสอนคนได้ทั้งประเทศ จะฟังคำสอนอะไรจากคนอายุมากคนหนึ่งอีกเล่า”** พระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปราชญ์อย่างอภิชาติบุตรว่า **“ไม่ว่าลูกจะเป็นอย่างไร สอนคนมากสักแค่ไหนแต่คำสอนของแม่ก็เป็นคำสอนที่ดีที่สุดของลูก คำสอนของแม่เหนือกว่าลูกเสมอลูกอยากฟังแม่สอนอีก”** จนกระทั่งถึงวันที่พสกนิกรไทยทั่วทั้งประเทศต่างโศกาอาดูรอย่างหาที่สุดมิได้ เมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงรับทราบข่าวจากทางโรงพยาบาลว่าสมเด็จพระยาทรงมีพระอาการประชวรหนักครั้นเสด็จมาถึงพระราชมารดาก็เสด็จสวรรคตแล้ว น้ำพระเนตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไหลนองอาบพระปรางทั้งสองข้าง จากนั้นทรงก้มลงกราบตรงพระอุระของสมเด็จพระยา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงหยิบหวีที่อยู่ข้างพระแท่นบรรทมมาทรงหวีพระเศศาให้แก่พระราชมารดาเป็นครั้งสุดท้าย (ทองคำ ศรี โยธิน, 2549) จึงเป็นภาพสะท้อนของความเป็นกษัตริย์ยอดกตัญญูตั้งใจความที่ปรากฏในพุทธพจน์ว่า **“ความกตัญญูกตเวที คือเครื่องหมายของคนดี”**

“ไม่ได้ทรงผนวชแค่พระราชวรกาย แต่ทรงผนวชที่พระราชหฤทัยด้วย”

ถึงแม้ว่าสมเด็จพระบรมราชชนก สมเด็จพระบรมราชชนนี สมเด็จพระเชษฐาธิราช และ

สมเด็จพระเชษฐาธิราช จะเสด็จนิราศรัชนิวัดสุวรรณไปแล้ว แต่พระราโชวาทและพระจริยวัตรของทุกพระองค์ยังคงเป็นพลังสำคัญที่ทำให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองธรรมาภิบาลได้อย่างยอดเยี่ยมยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง มงคลการณ์ที่ทรงผนวชเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๕๕ ถือเป็นช่วงเวลาของการบ่มเพาะคุณธรรมจริยธรรมในพระราชหฤทัยได้อย่างดีเยี่ยม ซึ่งเป็นไปตามพระราชปณิธานที่ตั้งมั่นในการทรงผนวชมาก่อนหน้านี้แล้วว่า **“.. พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติของเรา ทั้งตามความศรัทธาเชื่อมั่นของข้าพเจ้าเอง ก็เห็นเป็นศาสนาดีศาสนาหนึ่ง เนื่องในบรรดาสัจธรรมคำสั่งสอนอันชอบธรรม คำสั่งสอนอันชอบด้วยเหตุผล ซึ่งเคยคิดอยู่ว่าถ้าโอกาสอำนวย ข้าพเจ้าควรจักได้บวชสักเวลาหนึ่งตามราชประเพณี..”** (กลุ่มเพื่อนธรรม เพื่อนทำ, ๒๕๕๐ : ๒๐)

ทั้งนี้ สมเด็จพระบูรพมหากษัตริยาธิราชของไทยหลายพระองค์ได้ทรงอุปถัมภ์ก้ำกึ่งพระศาสนาด้วยดีเสมอมา อาทิ สมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ปฐมกษัตริย์แห่งบรมราชจักรีวงศ์ที่ทรงมีพระราชปณิธานอย่างเด่นชัดว่า **“ตั้งใจจะอุปถัมภ์ก ยอยกพระพุทธศาสนา จะป้องกันเขตขันทีเสมา รักษาประชาราชนแลมนตรี”** (คณัย จันทร์เจ้าฉาย, ๒๕๕๐ : ๑๒) เนื่องจาก **“วัดกับวัง”** คือสองสถาบันหลักที่ธำรง **“เอกราช”** และ **“เอกลัทธิ”** ของชาติไว้ให้มั่นคงเป็นปีกแผ่นมาช้านาน รวมทั้งพระมหาธรรมราชาลิไทแห่งกรุงสุโขทัย สมเด็จพระบรมไตรโลกนาถแห่งกรุงศรีอยุธยา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่ต่างทรงผนวชขณะครองสิริราชสมบัติทั้งสิ้น ล้วนมาจนถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในรัชกาลปัจจุบันที่ทรงเป็นพุทธมามกะหรือธรรมทายาททางพระพุทธศาสนาย่อมควรค่าแก่การเป็นหน่อพุทธางกูร (รองศาสตราจารย์คณัย ไชยโยธา, ๒๕๔๘)

ภาพของสมเด็จพระศรีนครินทราบรมราชชนนีที่ทรงจรดพระกรรบิดเปลื้องพระเกศาในพระราชพิธีทรงผนวชของพระราชโอรส เสมือนสัญลักษณ์แห่งการปลดเปลื้องความทุกข์ทเวชในพระราชหฤทัยให้เข้าสู่เส้นทางสายธรรม ซึ่งภายหลังจากทรงครองสมณะเพศโดยสมบูรณ์แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้รับฉายาทาถธรรมว่า **“ภูมิพโล”** พระองค์ทรงปฏิบัติศาสนกิจเช่นเดียวกับภิกษุรูปอื่นๆ กล่าวคือ หลังจากเสวยพระกระยาหารเรียบร้อยแล้วจะทรงทำ

วัตรเข้าในอุโบสถวัดบวรนิเวศวิหารเวลาเย็นจะทรงทำวัตรเย็นควบคู่กับทรงศึกษาพระธรรมวินัย เพื่อให้ทรงเรียนรู้พุทธประวัติและพุทธธรรมที่มีความสำคัญ ส่วนในตอนค่ำก่อนเข้าที่พระบรรทม จะเป็นวาระที่พระพรหมมุนีและพระโศภณคณาภรณ์ได้สลับปรับเปลี่ยนกันขึ้นเฝ้าแสดงธรรมเทศนาถวาย จึงเป็นกาลที่มีพระราชปฐจาในสิ่งที่ได้ทรงศึกษาอย่างเต็มที่ ทรง **“ปริยัติ ปฏิบัติและปฏิเวธ”**ทุกอย่างครบถ้วนตามครรลองที่พระราชอุปัชฌายาจารย์ถวายเป็นคำแนะนำ แสดงถึงความเอาพระราชหฤทัยใส่ในเรื่องธรรมะอย่างยิ่ง ครั้นทรงตื่นบรรทมในตอนเช้ามีด จะเป็นช่วงเวลาที่ราชฎฐ์ตื่นตื่นปิติยินดีเป็นที่สุด เพราะภูมิพลโลกิขุได้เสด็จมาทรงรับบิณฑบาตจากประชาชน ด้วยพระบาทเปลือยเปล่าที่ยาตราตามทางโดยไม่มีหมายกำหนดการ เล่ากันว่า ประชาชนบางคนก้มหน้าก้มตาใส่บาตรให้พระองค์โดยไม่ได้มอง พระพักตร์ว่าภิกษุที่ย้ายรับบิณฑบาตนั้นเป็นใคร แต่พอเงยหน้าขึ้นมามองแล้วทราบว่าเป็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงผนวชก็ปลื้มปิติใจเป็นล้นพ้น เพราะแทบไม่คิดว่าชาติหนึ่งของการเกิดเป็นคนไทยจะได้มีโอกาสทำบุญใส่บาตรให้แก่พระเจ้าแผ่นดินซึ่งทรงผนวชอยู่ จึงนับเป็นบุญกุศลอันยิ่งใหญ่ที่ยากจะลืมเลือนไปชั่วชีวิต (วรทัศน์ วัชรวดี, ๒๕๔๕ : ๘๒)

แม้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงผนวชในระยะเวลาอันสั้น แต่ธรรมะที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงน้อมนำมาใช้ในการปกครองไพร่ฟ้าประชาชนกลับสืบทอดยาวนานมาจนถึงปัจจุบัน เพราะพระองค์ไม่ได้ทรงผนวชด้วยพระวรกายแค่เพียงอย่างเดียว ทว่ากลับทรงผนวชด้วยพระราชหฤทัย ดังพระโอวาทของสมเด็จพระสังฆราชเจ้ากรมหลวงวชิรญาณวงศ์ ความว่า **“..การทรงผนวชวันนี้เป็นประโยชน์มาก..บวชด้วยกายอย่างหนึ่ง บวชด้วยใจอย่างหนึ่ง ถ้าทั้งสองอย่างผสมกันเข้าแล้วจะเป็นกุศล..”**ทำให้หลังจากทรงลาผนวชมาแล้ว พระองค์ยังคงปฏิบัติธรรมอยู่เป็นนิตย ดังมธุรพจน์ของพระเจนยุทธานาจิรยุทโธในหัวข้อ **“การปฏิบัติธรรมของในหลวง”**ที่ว่า พระองค์ทรงประพฤติปฏิบัติทั้งทางโลก ทางธรรมอย่างสม่ำเสมอ ฌราวาสผู้มีชีวิตครองเรือนจะพูดว่า ไม่ค่อยมีเวลาประพฤติปฏิบัติธรรม เมื่อพระเนนาให้นี้สมมาธิ สวดมนต์ก็มักจะบอกว่าไม่มีเวลา ดิถการกิจการงาน แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งทรงมีงานที่จะต้องทำ มีโครงการที่จะต้องติดตามผลงาน พระองค์ท่านทรงแบ่งงาน แบ่ง

โครงการและแบ่งเวลาบางส่วนปฏิบัติในทางศาสนา โดยทรงแบ่งเวลาปฏิบัติธรรมหลังจากที่พระราชดำเนินกลับจากทรงเยี่ยมเยือนราษฎร..ก่อนที่จะทรงงานทุกครั้ง พระองค์จะเสด็จเข้าห้องสวดมนต์ไหว้พระ แล้วทำสมาธิจิตใจให้สงบระยั้งแล้วจึงทรงงาน พระองค์เคยมีพระราชปรารภว่า “**การที่พระองค์ทรงทำเช่นนั้นรู้สึกว่าการได้ผลดี เมื่อมีสมาธิในการทำงาน งานที่ทำก็ทำได้อย่างมีระเบียบเรียบร้อยได้คุณภาพดี จิตใจก็ปลอดโปร่งแจ่มใส**” ประกอบด้วยพระราชจริยวัตรที่พิเศษอีกประการหนึ่งซึ่งคนทั่วไปปฏิบัติได้ยากคือ ในคืนวันธรรมสวนะ พระองค์จะทรงรักษาอุโบสถศีลอย่างเคร่งครัด ส่วนทุกวันจันทร์จะทรงถวายสังฆทานเป็นนิตย์ ด้วยตรงกับวันคล้ายพระราชสมภพ ซึ่งราชกิจวัตรนี้ได้ทรงกระทำมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน โดยทรงอาราธนาพระสงฆ์จากวัดต่างๆมารับสังฆทานภายในพระตำหนัก (คณะกรรมการจัดงาน ๕ ธันวาคมมหามหาราช, ๒๕๓๓ :๕๓)

ทั้งนี้ อนุสรณ์สถานแห่งธรรมาภิบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่สำคัญยิ่ง ย่อมได้แก่ “**วัดพระราม ๕ กาญจนภิเษก**” อันเป็นวัดประจำรัชกาลที่ ๕ แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ซึ่งมีความแตกต่างไปจากวัดประจำรัชกาลอื่นๆตรงที่เน้นความเรียบง่ายสมถะ จากงบประมาณเดิมที่คณะกรรมการสร้างวัดได้ตั้งไว้มากกว่า ๑๐๐ ล้านบาทเพื่อให้สมพระเกียรติยศ แต่พระองค์กลับทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้ปรับขนาดของศาสนสถานให้เล็กลง เพื่อความประหยัดและควรค่าแก่การเป็นแหล่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้แก่ศาสนิกชน สังกศัตร์ได้จากพระอุโบสถของวัดพระราม ๕ กาญจนภิเษกที่มีสีขาวบริสุทธิ์ ดุจพระราชหฤทัยที่พิสุทธิ์สะอาดของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ร่ายล้อมด้วยดอกบัวหลากสีอันเพื่อเป็นเครื่องย้ำเตือนให้พสกนิกรได้ระลึกถึงสังขารเรื่องบัวสีเหล่า ที่จำแนกประเภทของปุถุชนว่ามีทั้ง โง่เขลาเบาความคิดและเป็นเวไนยสัตว์ที่สามารถอบรมสั่งสอนให้เป็นคนดีมีจริยธรรมได้ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสมอเหมือนพระผู้ผลิตกลีบตุมของดอกบัวในหัวใจราษฎรไทย ให้เบิกบานด้วยความเป็นผู้รู้และผู้ดีอย่างแท้จริง อนึ่ง การก่อสร้างวัดพระราม ๕ กาญจนภิเษกได้เป็นจุดเริ่มต้นของแนวพระราชดำริ “**บวร**” อันได้แก่ **บ้าน วัดและโรงเรียน** ที่เคยอิงอาศัยกันเสมือนน้ำพึ่งเรือเสือพึ่งป่า โดยวัดพระราม ๕ กาญจนภิเษกได้ริเริ่มสรรพโครงการเพื่อสนองพระราช

ปณิธานดังกล่าว อาทิ โครงการรณรงค์ธรรม โครงการเข้ากั้นบาตร โครงการร่วมเงาพุทธศาสตร์ ส่วนกิจกรรมสำหรับเด็กและเยาวชนที่มีความสำคัญคือ โครงการปลูกรากแก้วทางศีลธรรมใน โรงเรียนวิถิพุทธ เพื่อบ่มเพาะจิตใจของเด็กและเยาวชนให้เป็นทั้งคนดีและคนเก่งของสังคม เข้าทำนองที่ว่า **“ไม้อ่อนดัดง่าย ไม้แก่ดัดยาก”** เพื่อให้หน่อกล้าของสังคมเจริญรอยตามธรรมเนียมของพ่อแห่งแผ่นดิน (โชติ ศรีสุวรรณ, ๒๕๕๐ : ๑๘๕)

ขณะเดียวกัน พระองค์ทรงสนับสนุนการสร้างพระพุทธรูป อันเป็นตัวแทนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อให้ศาสนิกชนยึดมั่นในพระรัตนตรัยอยู่เสมอ อาทิ พระพุทธปฏิมาชัยวัฒน์พระพิมพ์จิตรลดา และพระพุทธรูปนารายณ์ อันเป็นพุทธรูปประจำรัชกาลปางมารวิชัย เพื่อแสดงให้เห็นถึงชัยชนะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเหนือพญามาร อันได้แก่ มายาแห่งโลกะ โทสะและโมหะทั้งปวงศาสนิกชนจะได้หวนรำลึกถึงแนวพระราชดำริเรื่อง **“ปิดทองหลังพระ”** ที่ทรงมีพระราชประสงค์ให้อาณาประชาราษฎร์ก่อปรคุณความดีโดยไม่มุ่งหวังให้ผู้ใดมารู้เห็น เพราะถ้าหากทุกคนต่างพากันปิดทองแต่เพียงเบื้องหน้า แล้วองค์พระปฏิมาจะมีความงดงามโดยบริบูรณ์ได้อย่างไร(จรีพร เพชรโชติ, ๒๕๓๕ : ๔๒)

สายธารธรรมาภิบาลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้ในการปกครองประชาราษฎร์ดุจดังสายธารแห่งลำน้ำเจ้าพระยาที่ทอดแสงทองรองรับกระบวนพยุหยาตราทางชลมารคเพื่อเสด็จไปทอดผ้าพระกฐิน ณ วัดอรุณราชวราราม ตลอดสองข้างทางที่เรือพระที่นั่งสุพรรณหงส์ได้แล่นลอยผ่าน ล้วนเรื่องรองด้วยวัดวาอาราม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง วัดพระศรีรัตนศาสดาราม อันเป็นที่ประดิษฐานพระพุทธรูปมหาณีนรัตนปฏิมากร หรือพระแก้วมรกต ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปลี่ยนเครื่องทรงทั้งสามฤดูตามโบราณราชประเพณี เพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้พสกนิกรไทยได้ตระหนักว่า แม้ในยามฤดูร้อนแล้งที่แห้งกันดาร พระองค์จะทรงดำรงธรรมาภิบาลเพื่อเป็นหยาดธาราหุขโถมความทุกข์ท้อของนิกรชน ครั้นในยามฤดูฝนที่สายพิรุณหลังรินท่วมท้น พระองค์จะทรงธรรมาภิบาลให้แคล้วคลาดจากโศกภัยของลมกิเลส และในฤดูหนาวอันเย็นยะเยือกด้วยคณหาที่ทะเยอทะยาน พระองค์จะทรงห่มคลุมจิตใจของพสกนิกรให้อวลอุ่นด้วยธรรมาภิบาลเป็นสำคัญ (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๕๑ : ๕๗)

ไม่ไกลจากยอดปราสาทอันเป็นอารยสถาปัตยกรรม จะพบภาพตัดสลักับโบสถ์วิหารทางคริสต์ศาสนา หรือแม้แต่ยอดโดมมัสยิดของพี่น้องชาวไทยมุสลิมก็ตั้งสูงตระหง่านได้อย่างเต็มภาคภูมิ ชุมชนริมน้ำของชาวไทยเชื้อสายจีนมีศาลเจ้าที่งดงามด้วยงานจิตรกรรมตามความเชื่อแบบพุทธศาสนา นิกายมหายาน อันบ่งบอกถึงความเจริญวัฒนาของพระศาสนาภายในชาติที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในฐานะองค์ศาสนูปถัมภกได้ทรงทะนุบำรุง โดยไม่ทรงแบ่งแยกเชื้อชาติศาสนา เพราะทุกคนต่างอาศัยอยู่ภายใต้ร่มพระบารมีเสมอเหมือนกันเสียบทแห่งเรือดั่งนินนาทเสนาะ โสตพสกนิกรที่ต่างมารอเฝ้ารับเสด็จด้วยความปิติในหัวใจว่า นับเป็นความโชคดีของคนไทยที่ได้เกิดมาบนแผ่นดินธรรมแผ่นดินทอง อันมีองค์ธรรมิกราชาทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาชนด้วยธรรมาภิบาลมาโดยตลอด

ภาพของกระบวนพยุหยาตราทางชลมารค ทำให้คนไทยหวนรำลึกไปถึงมงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี เพราะมีมหัศจรรย์เหตุการณ์ที่ท่านพุทธทาสได้ครองธรรมครบ ๑๐๐ปี สอดรับกับถ้อยมธุรพจน์ที่ว่า **“๖๐ปีพระเจ้าอยู่หัวทรงครองราชย์ ๑๐๐ปีพระพุทธทาสครองธรรม”** จึงเป็นทั้ง **“สหชาติ สหสมัย และสหธรรม”** ในเวลาเดียวกัน ครั้นปีพุทธศักราช ๒๕๕๔ ก็เป็นอีกมงคลสมัยที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนม์พรรษาครบ ๘๔ พรรษา อันสอดคล้องกับ ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นสูงทางพระพุทธศาสนา ประกอบกับเป็นการเจริญพระชนม์พรรษาครบ ๗ รอบ ประจุ ๗ อย่างก้าวยাত্রาธรรมแห่งสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าบนดอกบัวทั้ง ๗ ดอก ซึ่งพระปฐมบรมราชโองการที่ว่า **“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”** ได้สอดคล้องกับพระปฐมพุทธโศบายเมื่อครั้งองค์ตถาคตทรงส่งภิกษุ ๖๐ รูปไปประกาศพระศาสนาครั้งแรกว่า **“ภิกษุทั้งหลาย เธอจงจาริกไป เพื่อประโยชน์ และเพื่อความสุข แห่งมหาชนเถิด”** (บวรศักดิ์ อูวรรณ โฉ และอิสริยาภรณ์ อูวรรณ โฉ, ๒๕๕๔ : ๘) ส่งผลให้พระราชสัตยาธิษฐานในการทรง **“ธรรมาภิบาล”** ได้สถิตสถาพรบนแผ่นดินพุทธภูมิจวบจนถึงปัจจุบัน

“ทศพิชราชธรรมล้ำเลิศคุณ เอกอตุลน้อมธรรมทอกรองประชา”

“ธรรมาภิบาลหลายคนมักจะต้องพูดทับศัพท์ด้วยเสมอ และพยายามแปลเป็นไทยว่า

ธรรมรัฐ..ซึ่งคำว่าธรรมาภิบาลถ้ามองย้อนกลับไปพิจารณาอย่างถ่องแท้ จะเห็นได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเปล่งคำว่าธรรมาภิบาล..ตั้งแต่วันแรกที่เสด็จขึ้นครองราชย์ ว่า “เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม” คำว่า “ธรรม”หรือหลักธรรมในการครองแผ่นดินนี้ส่วนหนึ่งก็คือ ทศพิธราชธรรมสิบประการนั่นเอง และหลักสิบประการนี้ก็คือธรรมาภิบาลที่สมบูรณ์ ลึกซึ้งครบถ้วน”(ดร.สุเมธ ตันติเวชกุล : ๒๕๕๔)

จากคำปรารภของดร.สุเมธ ตันติเวชกุล เลขาธิการมูลนิธิชัยพัฒนาได้สะท้อนให้เห็นว่า “**ทศพิธราชธรรม**” คือ พระราชจริยวัตรของพระมหากษัตริย์ที่ตั้งมั่นอยู่ในครรลองครองธรรม สิบประการเพื่อปกครองไพร่ฟ้าประชาชนให้เกิดความร่มเย็นเป็นสุข คุณธรรมทองที่องค์นวมราชทรงใช้ครองไทยและครองใจพสกนิกรไว้ทั้งประเทศ ส่งผลให้สยามรัฐจรัสเรืองด้วยพุทธประทีปจนกลายเป็น “**ธรรมะทวีป**”ที่ทิวธง “**ธรรมจักร**” ประกาศ “**ธรรมศักดิ์**”ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวให้กัมปนาทไปทั่วตุรทิศทั้งนี้ “**ทศพิธราชธรรม**” ประกอบด้วย “**ทานศีลปริจาคอาชฺหวมุทฺทวตฺตปฏิกุโธวิหีสญฺจนฺตฺติญฺจวิโรธนํ**”(สถาบันบันฑิตธรรม ,๒๕๔๙.๕๓) โดยร้อยเรียงมาเป็นถ้อยอักษรธรรมดังนี้

“**ทานํ หรือ ทาน**” หมายถึง การให้ โดยการให้ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีอยู่หลากหลายรูปแบบ ซึ่งทานประเภทแรกที่พระองค์ทรงพระราชทานให้แก่นิกรชนมาโดยตลอดคือ “**ธรรมทาน**”เห็นได้จากหลายหลากพระราชดำรัสและพระบรมราโชวาท อันเป็นทิพย์ถ้อยคำคุณถ้อยธรรมนำทางไทยที่ทรงมีพระราชประสงค์ให้พสกนิกรทุกภูมิติวัยน้อมนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน อาทิ คุณธรรมด้านความรับผิดชอบ การตรงต่อเวลา ความมีเมตตาความเสียสละ เป็นต้น สำหรับทานข้อต่อมาที่มีความสำคัญยิ่งย่อมได้แก่ “**ปัญญาทาน**” อันเป็นการพระราชทานวิชาความรู้ให้แก่ราษฎรให้เกิดความรู้แจ้ง ทั้งความรู้ในเชิงวิชาการและวิชาชีพ สอดรับกับพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า “..การศึกษาเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างและพัฒนาความรู้ ความคิด ความประพฤติ และคุณธรรมของบุคคล..”(เทศบาลนครนครราชสีมา,๒๕๕๐ : ๔๙) จนเป็นที่มาของการสวดดีพระเกียรติกุณให้พระองค์ทรงเป็นดังครูของแผ่นดิน เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงผนวกสทบูรณศาสตร์เพื่อใช้ในการส่งเสริมคุณภาพชีวิตของ

ประชาชน ทั้งสาขา“**มนุษยศาสตร์**”เพื่อการพัฒนาคุณค่าความเป็นคน วิชา“**สังคมศาสตร์**”เพื่อการพัฒนาชุมชนให้เกิดความเข้มแข็ง สาขา“**เศรษฐศาสตร์**”เพื่อการพัฒนาปรัชญาเศรษฐกิจแบบพอเพียง สาขา “**สาธารณสุขศาสตร์**” เพื่อการพัฒนาสุขอนามัยให้แก่ปวงประชา และที่สำคัญคือวิชา“**ธรรมศาสตร์**”เพื่อการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมในใจชน

การพระราชทานความรู้เชิงวิชาการนั้นเห็นได้จากพระราชกรณียกิจด้านการศึกษาที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงก่อตั้งประกาศการความรู้ขึ้นหลากหลายแห่งทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย อาทิ โรงเรียนเจ้าพ่อหลวงอุปถัมภ์ โรงเรียนราชประชาสมาสัย โรงเรียนร่มเกล้า เป็นต้น ครั้นเยาวชนคนใดที่ขาดแคลนทุนทรัพย์หรือ โอกาสในการศึกษาต่อ แต่มีผลการเรียนดีและความประพฤติเรียบร้อยควรค่าแก่การส่งเสริมสนับสนุน พระองค์จะทรงพระราชทานทุนการศึกษาเพื่อต่อยอดองค์ความรู้ให้แก่เยาวชนเหล่านั้น ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อในระดับที่สูงขึ้น อาทิ ทุนภูมิพล ทุนเล่าเรียนหลวง ทุนอานันทมหิดล เป็นต้น ซึ่งปัญญาชนที่สำเร็จการศึกษามาด้วยทุนทรัพย์ส่วนพระองค์ต่างสำนึกในพระมหากรุณาธิคุณ จึงสนองพระราชปณิธานด้วยการนำความรู้ความสามารถที่ตนเองได้รับจากการศึกษาเล่าเรียนมาใช้ในการพัฒนาถิ่นฐานบ้านเกิด นอกจากนี้ ยังได้มีพระราชดำริให้ผลิตสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เพื่อเป็นขุมคลังทางปัญญาที่ได้เก็บรวบรวมสรรพศาสตร์แขนงต่างๆเอาไว้ให้เยาวชนได้ศึกษาค้นคว้าอย่างครบถ้วน (กระทรวงการต่างประเทศ, ๒๕๔๕ : ๓๐) แม้แต่เยาวชนที่อยู่ห่างไกลในชนบทอันแร้นแค้น ทูรกันดารจนสื่อการเรียนการสอนหรือครูอาจารย์ที่ดีมีคุณภาพขาดแคลน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงริเริ่มโครงการการศึกษาทางไกลผ่านดาวเทียมขึ้น เพื่อแพร่ภาพการสอนของบุคลากรทางการศึกษาที่มีคุณภาพในทุกกลุ่มสาระวิชาจากโรงเรียนวังไกลกังวลไปยังโรงเรียนเครือข่ายที่รอรับชม“**ครูตู้**”อยู่หน้าจอ โทรทัศน์ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ส่งผลให้เยาวชนทุกคนเกิดความรู้อย่างทั่วถึงและทัดเทียม ภายใต้พระราชปณิธานที่ว่า “**ใช้วิชาพัฒนาคนเพื่อให้ชนพัฒนาชาติ**”(สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๔๔ : ๕)

ขณะเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสร้างแหล่งเรียนรู้เพื่อส่งเสริมลักษณะนิสัยให้คนไทยรักในการเรียนรู้ผ่านการอ่านหนังสือ เนื่องจากทรงเล็งเห็นว่าคนไทยในปัจจุบัน

ยังคงอ่านหนังสือกันเป็นจำนวนมากเมื่อเปรียบเทียบกับประชากรในอัสตงคตประเทศ ซึ่งมีผลสำรวจออกมาระบุว่าคนไทยอ่านหนังสือเพียงไม่กี่บรรทัดต่อปีเท่านั้น จึงทรงริเริ่มก่อสร้าง **“ห้องสมุดศาลารวมใจ”** ขึ้นตามหมู่บ้านในชนบทเพื่อใช้เป็นสถานที่สำหรับค้นคว้าหาความรู้รอบตัว คุณตั้ง **“หมอภาษา”** ที่ช่วยบำบัดความขลาดเขลาเบาปัญญาให้สูญสิ้น เพราะในปัจจุบันการเรียนการสอนมิได้จำกัดอยู่เพียงแคในห้องเรียนอย่างเดียวเท่านั้น แต่มนุษย์สามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต ซึ่งห้องสมุดถือเป็นสื่อกลางสำคัญในการสรรค์สร้างคลังปัญญา จึงทรงพระราชทานหนังสือหลากหลายประเภทไว้ให้บริการที่ห้องสมุดศาลารวมใจด้วย ทั้งยังทรงก่อตั้ง **“มูลนิธิโครงการหลวง”** ซึ่งดำเนินโครงการห้องสมุดเคลื่อนที่สำหรับชุมชนชาวไทยภูเขาทุกกลุ่มชาติพันธุ์ โดยมีพระราชประสงค์เพื่อส่งเสริมทักษะการอ่าน เขียน พูดและฟังภาษาไทยได้อย่างชัดเจน เพราะทรงตระหนักถึงคุณค่าของภาษาไทย ซึ่งเป็นมรดกทางภูมิปัญญาที่แสดงออกถึงความเป็นอารยรัฐ อันมีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมเป็นของตนเอง สอดคล้องกับพระราชดำรัสที่ได้พระราชทานแก่ชุมชนภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ความว่า **“ภาษาไทยนั้นเป็นเครื่องมืออย่างหนึ่งของชาติ เราโชคดีที่มีภาษาของตนเองแต่โบราณกาล จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะรักษาไว้”** (ท่านผู้หญิงสมโรจน์ สวัสดิ์คูกุล ณ อยุธยา, ๒๕๓๖ : ๓๗)

ส่วนอีกหนึ่งพระราชกรณียกิจด้านการศึกษาที่มีความสำคัญยิ่ง ย่อมได้แก่การเสด็จไปพระราชทานปริญญาบัตรให้แก่บัณฑิตที่สำเร็จการศึกษาจากมหาวิทยาลัยหลายแห่งทั่วประเทศ ทั้งนี้ ประเทศไทยเป็นประเทศเดียวในโลกที่พระมหากษัตริย์พระราชทานปริญญาบัตรด้วยพระองค์เอง แน่แน่นอนว่าปัญญาชนที่สำเร็จการศึกษาในแต่ละปีย่อมมีปริมาณมากมายมหาศาล บังชี้ถึงพระราชภาระในการยื่นพระหัตถ์เพื่อส่งมอบพระราชภาระให้แก่ปัญญาชนได้มีส่วนช่วยแบ่งเบาความทุกข์ยากของประชาชน ด้วยการนำวิชาความรู้กลับไปใช้ในการพัฒนาแผ่นดินถิ่นมาตุภูมิ ซึ่งการได้รับฟังพระบรมราโชวาทและรับพระราชทานปริญญาบัตรจากพระองค์ย่อมถือเป็นเกียรติประวัตินสูงสุดในชีวิต เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้สำเร็จการศึกษาไปเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ เป็นกำลังหลักในการพัฒนาประเทศชาติให้เกิดความเจริญมั่นคง (แถมสินรัตน์พันธุ์, ๒๕๔๘ : ๑๘๓)

ขณะที่การพระราชทานความรู้เชิงวิชาชีพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปณิธานอย่างเด่นชัดว่า **“การสร้างศรัทธา นิยมด้วยปัญญา ย่อมดีกว่าการสร้างประชานิยมด้วยวัตถุ”** เพราะถ้าหากเราช่วยเหลือประชาชนด้วยการให้แต่วัตถุสิ่งของ ย่อมเป็นการให้ที่ไม่ยั่งยืน ซึ่งตรงกันข้ามกับการให้วิชาอาชีพที่ราษฎรสามารถพึ่งพาตนเองได้ โดยไม่สร้างความเดือดร้อน วุ่นวายให้แก่ผู้อื่นและสังคม ย่อมก่อให้เกิดประโยชน์อย่างมั่นคงถาวรมากกว่า สอดรับกับพุทธภาษิตที่ว่า **“ตนเป็นที่พึ่งแห่งตน”** โดยตัวอย่างที่สอดคล้องกับพระราชปณิธานดังกล่าวย่อมได้แก่ การศึกษานอกระบบที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มก่อตั้ง **“โรงเรียนพระดาบส”** ขึ้น เพื่อตอบสนองต่อความปรารถนาของราษฎรไทยที่ต้องการมีวิชาความรู้แต่ขาดแคลนทุนทรัพย์ โดยที่มาของคำว่า **“พระดาบส”** นั้น เป็นการจำลองรูปแบบการศึกษาอย่างในโบราณกาล ซึ่งผู้ที่ต้องการแสวงหาศิลปวิทยาการมักจะเดินขึ้นไปหาพระอาจารย์อันเป็นพระดาบสที่ตั้งอาศรมอยู่ภายในป่า แล้วปลวาราณาตัวเป็นศิษย์ เมื่อพระอาจารย์เห็นว่าบุคคลใดมีความตั้งใจจริง ก็รับไว้เพื่อถ่ายทอดศาสตร์และศิลป์ให้โดยไม่ปิดบัง พร้อมกันนั้นก็อบรมสั่งสอนศีลธรรมจริยธรรมควบคู่กันไปด้วย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานสถานที่และทุนทรัพย์เพื่อเป็นค่าใช้จ่าย โดยมีข้อตกลงสำคัญคือ การดำเนินงานของโรงเรียนพระดาบสจะต้องเป็นไปเพื่อสาธารณประโยชน์และต้องไม่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงด้านธุรกิจทั้งสิ้น ซึ่งสาระวิชาที่โรงเรียนพระดาบสเปิดการเรียนการสอนมักเกี่ยวข้องกับการอาชีพในหลากหลายสาขา เพื่อให้ศิษย์ของพระดาบสที่สำเร็จการศึกษาออกไปสามารถนำวิชาความรู้ที่ได้รับไปใช้ในการประกอบสัมมาชีพเพื่อสร้างรายได้ให้แก่ตนเองและครอบครัว (มีบุญ, ๒๕๕๐ : ๒๑๗)

สำหรับท่านประเทสสุดท้ายย่อมได้แก่ **“อามิสทาน”** หรือการให้ด้วยวัตถุสิ่งของ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานความช่วยเหลือแก่ราษฎรทุกชั้นชนมาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในยามที่ประชาชนประสบความเดือดร้อนจากภัยพิบัติทางธรรมชาติทุกรูปแบบ นอกจากลุงยังชีพพระราชทานที่ช่วยบรรเทาความทุกข์ยากเป็นการชั่วคราวแล้ว พระองค์ยังทรงแสวงหาแนวทางในการแก้ไขปัญหาวินิจฉัยอย่างยั่งยืนด้วยการสร้างเขื่อนกั้นน้ำรวมทั้งโครงการแก้มลิง เพื่อแก้ไขปัญหาวินิจฉัยให้แก่ราษฎรอีกด้วย ทว่า การให้อามิสทานของ

พระองค์ที่สร้างความปลื้มปิติยินดีแก่มวลพสกนิกรเป็นล้นพ้นคือ กรณีของเขาวงกตคนหนึ่งที่ได้อ่านจดหมายไปยังสำนักราชเลขาธิการเพื่อขอพระราชทานความช่วยเหลือจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องจากประสบความเดือดร้อนวุ่นวายเกินกว่ากำลังของผู้เยาว์ที่มีอายุเพียงไม่กี่ปี จะแก้ไขปัญหาด้วยตนเองได้ ส่วนมารดาที่มีความบกพร่องทางร่างกาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้อ่านข้อความในจดหมายฉบับน้อยที่เขียนด้วยลายมือไม่สวยมากนัก กระดาษและซองจดหมายก็ราคาถูก แต่กลับสูงส่งด้วยคุณค่าทางจิตใจที่มองเห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคือสิ่งที่พึงสุดท้ายของพสกนิกรในยามทุกข์ยากอย่างแท้จริง พระองค์จึงทรงพระราชทานความช่วยเหลือไปยังเขาวงกตคนดังกล่าว จนนำมาซึ่งความปลื้มปิติและซาบซึ้งในพระมหากรุณาธิคุณเป็นล้นพ้น (สำนักงานคณะกรรมการข้าราชการครู, ๒๕๓๕ : ๑๖)

“ศีล หรือ ศิล” หมายถึง ความประพฤติที่งดงามทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ เห็นได้จากพระราชจริยวัตรเมื่อครั้งทรงผนวชเป็น **“ภุมิพโลภิกขุ”** ที่ถึงพร้อมด้วยความเป็นผู้รู้ ผู้ตื่นและผู้เบิกบานในศีลธรรมอย่างแท้จริงเพราะตลอดเวลาที่ดำรงพระองค์อยู่ในเพศบรรพชิต ทรงยึดมั่นในธรรมวินัยอย่างเคร่งครัด ครั้นในยามที่ทรงลาสิกขามาแล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงบำเพ็ญพระราชกุศลเนื่องในวันสำคัญทางศาสนาอย่างต่อเนื่อง อาทิ **“วันวิสาขบูชา มาฆบูชา อาสาฬหบูชา และวันอัฐมีบูชา”** พระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เจ้าหน้าที่ประจำกองพระราชพิธีทำเทียนรุ่ง หรือเทียนที่จุดได้ตลอดทั้งคืนไปตั้งถวาย ณ ที่ประทับเพื่อทรงเจิม โดยพระราชทานแก่อารามหลวงเพื่อใช้บูชาพระรัตนตรัย ส่วนในวันเข้าพรรษา พระองค์ได้พระราชทานเทียนพรรษาให้แก่อารามหลากหลายแห่งเพื่อเป็นเทียนส่องทางพุทธปัญญาให้แก่ภิกษุผู้ถึงพร้อมด้วยศีล (สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐ : ๔๒)

นอกจากนี้ ในวโรกาสมงคลพุทธกาลสมัยครบ ๒๕ ศตวรรษ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริในการสร้างพุทธสถานเพื่อรำลึกถึงพุทธคุณของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผ่านการก่อสร้าง **“พุทธมณฑล”** โดยเสด็จไปวางศิลาฤกษ์เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๘ ถึงแม้ว่านวมราชาแห่งบรมราชจักรีวงศ์ จะทรงประกาศพระองค์เป็นพุทธมามกะหรือธรรมทายาททางพระพุทธศาสนา แต่ขณะเดียวกันก็ยังดำรงพระองค์ในฐานะอัครศาสนูปถัมภกควบคู่

กันไปด้วย เพราะพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงให้อิสระแก่ราษฎรในการเลือกครอง เสริมสร้างความปกติสุขในชีวิตด้วยประเพณีธรรมตามหลักคำสอนของแต่ละศาสนาอย่างเท่าเทียม ด้วยทรงตระหนักดีว่า จุดมุ่งหมายของแต่ละศาสนาล้วนแล้วแต่ปรารถนาให้ศาสนิกชน ดำรงตนเป็นคนดีมีจริยธรรมด้วยกันทั้งสิ้น สอดรับกับพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า **“..การที่ประเทศไทยและชาวไทยยินดีต้อนรับผู้เผยแผ่ศาสนาต่างๆด้วยไมตรีและด้วยความจริงใจฉันมิตรทุกสมัยมานั้นเป็นเพราะชาวไทยซึ่งเป็นพุทธมามกะชนมีจิตสำนึกมันคงอยู่ในกุศลสุจริต และในความเมตตาการุญเห็นว่าศาสนาทั้งปวงย่อมสั่งสอนความดี..”** จึงเท่ากับเป็นการเคารพในหลักสิทธิมนุษยชนที่มนุษย์แต่ละคนควรมีเสรีภาพในการนับถือศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ประเทศไทย อันเป็นพหุสังคมที่มีความแตกต่างหลากหลายทั้งทางเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมทะนุบำรุงทุกศาสนาโดยทั่วถึงกันมา โดยตลอด (กรมการศาสนา, ๒๕๕๑ : ๒๑)

ปีพุทธศักราช ๒๕๓๓ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเยี่ยมราษฎรชาวไทยมุสลิมในพื้นที่โครงการศูนย์การศึกษาการพัฒนาห้วยทราย อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งมีมัสยิดชื่อ **“นุรูลเอียะห์ซาน”** ที่มีความชำรุดทรุดโทรมเป็นอย่างมาก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อบูรณะซ่อมแซมมัสยิดแห่งนี้จนมีความประณีตงดงาม นอกจากนี้ พระองค์ยังทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้จุฬาราชมนตรีแปลความหมายของคัมภีร์อัลกุรอานจากฉบับภาษาอาหรับให้เป็นภาษาไทย และได้พิมพ์แจกจ่ายแก่มัสยิดหลายแห่งทั่วราชอาณาจักร โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสเกี่ยวกับคัมภีร์อัลกุรอานตอนหนึ่ง ความว่า **“..คัมภีร์อัลกุรอานมิใช่จะเป็นคัมภีร์สำคัญในศาสนาอิสลามเท่านั้น แต่ยังเป็นวรรณกรรมสำคัญของโลกเล่มหนึ่ง ซึ่งมหาชนยกย่องและได้แปลเป็นภาษาต่างๆ..การแปลออกเผยแพร่นี้เป็นการสมควรชอบด้วยเหตุผลอย่างแท้จริง เพราะจะเป็นการช่วยเหลือในอิสลามิกบริษัทในประเทศไทยที่ไม่รู้ภาษาอาหรับ ได้ศึกษาเล่าเรียนธรรมะในศาสนาได้สะดวกและแพร่หลาย..”** (กนกวลี ชูชัยยะและกฤษณา บุญยสมบัติ, ๒๕๔๕ : ๗๔)

ขณะเดียวกัน พระองค์ทรงเข้าร่วมงานเมอลิดกลางหรือเทศกาลเฉลิมฉลองคล้ายวันประสูติขององค์ศาสดามูฮัมหมัด เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๗ และได้มีพระราชดำรัสถึงศาสดามูฮัมหมัด ความว่า **“..ท่านนบีมูฮัมหมัด ผู้เป็นศาสดาแห่งศาสนาอิสลาม ได้ทำคุณประโยชน์แก่โลก พระศาสดาสรรเสริญยกย่องความฉลาด ความใต้อรงรอบคอบและความบริสุทธิ์ ทั้งกายและใจว่าเป็นหลักสำคัญของชีวิต ฉะนั้น ขอให้พสกนิกรทุกคนจงปฏิบัติตามคำสั่งสอน..”**

สำหรับคริสต์ศาสนา อันเป็นศาสนาที่มุ่งเน้นการมอบความรักให้แก่กันระหว่างเพื่อนมนุษย์ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงต้อนรับสมเด็จพระสันตะปาปา จอห์นปอลที่ ๒ ในฐานะประมุขแห่งคริสตจักร เมื่อครั้งเสด็จเยือนประเทศไทยในปีพุทธศักราช ๒๕๒๗ นอกจากนี้พระองค์ยังพระราชดำเนินไปนครรัฐวาติกัน เพื่อกระชับพระราชสัมพันธ์ไมตรีระหว่างประเทศไทยกับคริสตจักร เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๒ อีกด้วย

ส่วนศาสนาซิกข์ ภายใต้อาณัติของสมาคมศรีคุรุสิงห์สภา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำรัสในโอกาสเฉลิมฉลองครบรอบ ๕๐๐ ปีของศาสนาซิกข์เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๒ ความว่า **“..ข้าพเจ้ายินดีและพอใจที่ผู้เป็นประธานของท่านกล่าวยืนยันว่าชาวซิกข์ในประเทศไทยได้รับความสะดวกสบาย และได้รับความอุปถัมภ์ให้ร่มเย็นเป็นสุขพร้อมมูล..”**(ทักษนา ทศนมิตร, ๒๕๕๓ : ๗๓)

“ปริจาค์ หรือ บริจาค” หมายถึง การเสียสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์สุขส่วนรวม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอุทิศพระวรกายเพื่อบำเพ็ญพระราชกรณียกิจน้อยใหญ่ คอยบำบัดทุกข์บำรุงสุขของพสกนิกรอย่างต่อเนื่องยาวนาน เพราะทรงถือว่า **“การให้และการเสียสละเป็นการกระทำอันมีผลกำไร”** กล่าวคือ กำไรแห่งความอยู่ดีมีสุขของปวงประชาซึ่งไม่สามารถประเมินเป็น **“มูลค่า”** แต่กลับมี **“คุณค่า”** ทางจิตใจมากกว่า เข้าทำนองที่ว่า **“ขาดทุนคือกำไร”** ทั้งนี้ การเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมเยือนราษฎรจากอดีตจนถึงปัจจุบันคงไม่สามารถระบุอย่างเด่นชัดได้ว่าสองพระบาทได้ยุรยาตรไปยาวไกลสักเพียงใด ถึงแม้ว่าในบางเส้นทางอาจต้องเผชิญกับความตรากตรำพระวรกายเพราะต้องทรงบุกป่าฝ่าดง ข้ามแม่น้ำลำธารหรือพบเจอกับภูเขากว้างใหญ่ แต่สิ่งเหล่านั้นกลับไม่ได้เป็นอุปสรรคบั่นทอนกำลังพระราช

เหตุนี้ให้ย่อท้อต่อการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเลย เพราะพระองค์ทรงตระหนักอยู่เสมอว่า ความทุกข์ยากของพสกนิกรย่อมเปรียบเสมือนความทุกข์ยากของพระองค์เอง จึงไม่น่าแปลกใจว่าทำไมคนไทยจึงมักเห็นภาพพระพักตร์ของพระองค์ที่เต็มไปด้วยหยาดพระเสโท อันเป็นผลมาจากความตรากตรำพระวรกาย จนไพร่ฟ้าประชาชนต่างกล่าวขานกันว่า พระองค์ทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่ทรงงานหนักที่สุดในโลก ทั้งนี้ ทุกหยาดพระเสโทที่ไหลรินได้ช่วยชุบขโลมหัวใจดวงใจของคนไทยให้น้ำเย็นภายใต้ร่มพระบารมี (จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๕๐ : ๘๓)

“อาขุขวั หรือ อาขุขวะ” หมายถึง ความซื่อตรงทั้งทางกาย วาจาและจิตใจ ทำให้หวงรำลึกถึงอมตะวาจาที่ว่า **“เป็นกษัตริย์ตรีศแล้วไม่คืนคำ”** ซึ่งตรงกับพระราชสัตย์จริยาทางกายของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สะท้อนผ่านคุณธรรมในด้านความซื่อตรงต่อเวลา พระองค์จะทรงรำลึกอยู่เสมอว่า **“เวลาเป็นของมีค่า”** จึงไม่เคยทรงให้ราษฎรต้องรอคอย ในทางตรงกันข้ามกลับทรงใช้ทุกช่วงเวลาได้อย่างคุ้มค่าและเกิดประโยชน์สูงสุด สำหรับความซื่อตรงทางวาจานั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีปฐมบรมราชโองการเมื่อครั้งเสด็จขึ้นครองสิริราชสมบัติว่า **“เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม”** ซึ่งพระองค์ทรงปฏิบัติตามมธุรสวาจาดังกล่าวได้อย่างจริงจัง เพราะตลอดระยะเวลาที่ผ่านมาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทุ่มเทพระวรกายเพื่อบำเพ็ญพระราชกรณียกิจบำบัดทุกข์สุขแก่พสกนิกรมาอย่างต่อเนื่อง ขณะที่ความซื่อสัตย์ทางด้านจิตใจ เมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเสด็จกลับไปยังต่างประเทศ ได้มีประชาชนมาคอยเฝ้าส่งเสด็จกันเป็นจำนวนมาก ขณะที่รถพระที่นั่งกำลังแล่นผ่านไปตามท้องถนน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงแว่ยยินเสียงตะโกนหนึ่งดังขึ้นมาว่า **“ในหลวงอย่าละทิ้งประชาชน”** ซึ่งพระองค์ได้ทรงตอบกลับอยู่ภายในพระราชหฤทัยในขณะนั้นว่า **“ถ้าประชาชนไม่ทิ้งข้าพเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าจะทิ้งประชาชนได้อย่างไร”** (บริษัท กันตนาพับลิชชิง, ๒๕๔๕ : ๘) อุปมาดั่งสัญญาใจระหว่างพระมหากษัตริย์กับพสกนิกร จนภายหลังเสด็จนิวัตสยามประเทศก็ทรงปฏิบัติตามพระราชสัตยาธิษฐานดังกล่าวด้วยการไม่ทรงละทิ้งประชาชนให้ต้องประสบกับความทุกข์ยาก เพราะภาระหน้าที่ของพระองค์ย่อมไม่ต่างอะไรกับบิดาที่ปกครองดูแลบุตร ทั้งนี้ การเลี้ยงดูบุตรเพียงแค่หนึ่งคนก็นับเป็นความลำบากอย่างยิ่ง

แล้ว แต่พระองค์ทรงดูแลทุกข์สุขของพสกนิกรจำนวนมากว่าหกสิบล้านคน ยิ่งเป็นพระราชภาระอันมหาศาลเกินพรรณนา ทว่า พระองค์กลับไม่เคยทรงทอดยหรือหยุดพักพระราชภารกิจ แม้เพียงสักวัน เพราะความสุขของพระองค์ย่อมได้แก่การเสวยสละเพื่อประโยชน์สุขของประชาชน สมดังพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า **“ที่ของข้าพเจ้าในโลกนี้ คือการได้อยู่ท่ามกลางประชาชนของข้าพเจ้า นั่นคือคนไทยทั้งปวง”** (ภาควิชาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๔๕ : ๑๖๓)

นอกจากนี้พระราชสังจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในด้านจิตใจยังสะท้อนผ่านพระราชหฤทัยที่มั่นคงในความรักต่อสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถมาโดยตลอด นับตั้งแต่พระราชพิธีอภิเษกสมรสเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๙๓ ด้วยเหตุที่สมเด็จพระราชินีทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจในฐานะแม่ของแผ่นดินเพื่อแบ่งเบาพระราชภาระของพระราชสวามีด้วยดีเสมอมา ทั้งยังควรค่าแก่การเป็นขัตติยนาารีที่สืบสานไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมอันดีงามประจำชาติ จำพวกรงานหัตถกรรมพื้นเมืองและการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม ส่งผลให้ทั้งสองพระองค์ทรงเป็นคู่บุญบารมีที่ได้ **“ครองรัก ครองรัฐ ครองราชย์และครองหัวใจ”** ของพสกนิกรไทยทั่วทั้งประเทศ

นอกจากทรงเป็นพ่อแห่งแผ่นดินแล้วพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงอยู่ในฐานะของพระราชบิดาแห่งพระราชโอรสและพระราชธิดา ซึ่งได้ทรงบ่มเพาะหลักธรรมาภิบาลจนกระทั่งทั้งสี่พระองค์ล้วนเจริญพระชนม์มาเป็นเจ้าฟ้านักพัฒนาเจริญรอยตามเบื้องพระยุคลบาทของทั้งพระราชบิดาและพระราชมารดาได้อย่างดียิ่ง เห็นได้จากพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีเรื่อง **“เดินตามรอยเท้าพ่อ”** ที่ว่า **“ถูกเอ๊ย..ในโลกนี้ไม่มีที่ไหนดอกที่มีความรื่นรมย์และความสบายสำหรับเจ้า ทางของเรามีได้ไปด้วยดอกไม้สวยๆ.. เพื่อมนุษยชาติ จงอย่าละความกล้า เมื่อเผชิญกับความทุกข์ที่ห่อดทนและสุขุม และจงมีความสุขที่ได้ยึดอุดมการณ์ที่มีค่า ไปเถิด..ถ้าเจ้าต้องการเดินตามรอยเท้าพ่อ”** (สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี, ๒๕๑๕)

จากใจความดังกล่าวสามารถสะท้อนให้เห็นว่าสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรม

ราชกุมารี ทรงดำเนินตามรอยพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพราะทรงเล็งเห็นว่าพระราชบิดาทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาชนด้วยธรรมาภิบาล จึงทรงมีพระราชประสงค์จะแบ่งเบาพระราชภาระอันหนักยิ่ง ขณะเดียวกันสมเด็จพระเจ้าลูกเธอ เจ้าฟ้าจุฬาภรณวลัยลักษณ์ อัครราชกุมารี ได้มีพระราชดำรัสตอนหนึ่งเกี่ยวกับการดำเนินรอยตามพระยุคลบาทของพระราชบิดา ความว่า “การเกิดมาเป็นลูกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและสมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ มีหน้าที่มากมาย ไม่ได้สุขสบายอย่างที่หลายคนคิด.. ชีวิตถูกปลูกฝังมาตั้งแต่เด็กว่าต้องทำหน้าที่เพื่อประชาชน ทุกวันนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.. ท่านยังทรงงานแม้ว่าจะมีอาการเจ็บป่วย เห็นท่านตรากตรำทำงานเพื่อประชาชนมาตั้งแต่เด็กๆ เดินทางไปในพื้นที่ที่ไม่มีแม้กระทั่งถนน ช่วยเหลือประชาชน.. ”(หนังสือพิมพ์ข่าวสด วันที่ ๓๐ มีนาคม ๒๕๕๔ ปีที่ ๒๐ ฉบับที่ ๗๔๒๖)

“มททว หรือ มัททวะ” หมายถึง ความสุภาพอ่อนโยนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปี่ยมไปด้วยพระจริยวัตรที่สุขุมคัมภีรภาพเสนาะ โสดปวงประชาด้วยพระราชมธุรสวาจาที่ทรงมีพระราชปฏิสันฐานกับพสกนิกรอย่างเป็นกันเองและไม่ทรงถือพระองค์ ถึงแม้ว่าบุคคลผู้นั้นจะต่างชั้นชนหรือมีฐานะยากจนสักเพียงไร โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระภิกษุสงฆ์หรือนักบวชในแต่ละศาสนา พระองค์จะทรงให้เกียรติเป็นอย่างมาก ดังกรณีที่ยกการพุทธศาสนาฝ่ายฆราวาสในประเทศไทยได้นิมนต์ภิกษุสงฆ์จากต่างประเทศเข้ามาถวายพระพร ในพิธีนี้พระเถระชั้นผู้ใหญ่เข้ามาเป็นประธานในพิธีด้วย กล่าวคือ สมเด็จพระญาณสังวร และสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้าท่ามกลางเถรานุเถระมากมาย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จเข้าไปตรงที่ประทับของสมเด็จพระสังฆราชพร้อมทรงคุกเข่าลงนมัสการ หลังจากเสร็จสิ้นพิธีการ เถรานุเถระทั้งหลายต่างสรรเสริญชื่นชมในพระราชจริยวัตรอันอ่อนโยนว่า “เกิดมาไม่เคยเห็นพระเจ้าแผ่นดินที่ทรุดพระองค์ลงกราบพระภิกษุ ที่บ้านเมืองเขาไม่เคยเห็น เป็นที่ประทับใจมาก”(สัญญา ธรรมศักดิ์ ,๒๕๕๒ : ๑๘)

อย่างไรก็ตาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงอยู่ในฐานะของพระมหากษัตริย์ที่เต็มเปี่ยมไปด้วยอำนาจพระบารมีสูงสุด ดังนั้น หลายคนจึงคิดว่าสิ่งที่ควรค่าแก่การถวายแด่พระองค์

ย่อมต้องเป็นข้าของที่มีราคาแพง แต่สำหรับชาวบ้านที่มีฐานะยากจนอย่างแม่ตุ้ม จันทนิตย์ ด้วยวัย ๑๐๒ ปี คงไม่มีความสามารถแสวงหาสิ่งมีค่าใดมาถวายให้แก่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้นอกจากเสียดอกบัวสายสีชมพูจำนวนสามดอก อันเป็นสื่อกลางแทนความรักที่ดีที่สุดซึ่งหญิงชราคนหนึ่งจะพึงแสวงหาได้ ด้วยระยะเวลาตั้งแต่เช้าจนบ่ายที่แม่เต๋ามาเฝ้ารอรับเสด็จจึงทำให้ดอกบัวทั้งสามแห่งเหี่ยวโรยราไป แต่หัวใจของแม่ตุ้มกลับเบิกบานอย่างเข้มแข็งอีกครั้งเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวไม่ทรงละเลยคุณค่าของดอกบัวจากหญิงชราที่นั่งอยู่ริมถนน ทรงโน้มพระองค์ลงมาจนพระพักตร์แนบชิดกับศีรษะของแม่ตุ้ม แม้ในปัจจุบันแม่ตุ้มจะลาจากโลกนี้ไปแล้ว กลับไม่มีผู้ใดทราบได้เลยว่าพระองค์ทรงกระซิบถ้อยคำใดกับแม่เต๋อ แต่ที่สำคัญพระสุรเสียงนั้นคงทำให้ลมหายใจเฮือกสุดท้ายของแม่ตุ้มเป็นลมหายใจที่มีความสุขมากที่สุด เพราะได้หวนรำลึกถึงภาพความทรงจำของพระมหากษัตริย์ที่ทรงรักประชาชนมากไม่น้อยไปกว่าที่ประชาชนและแม่ตุ้มมอบความรักให้แก่พระองค์อย่างสูงสุดเช่นเดียวกัน จนกลายเป็นภาพจำพิมพ์ใจที่ปวงพสกนิกรไทยต่างสัมผัสได้ถึงพระราชหฤทัยที่เอื้ออารีของพระองค์ (ไตรเทพ ไกรงู, ๒๕๕๐ : ๓๑)

“ตป หรือ ตปะ” หมายถึง ความเพียรพยายามอันเป็นหนึ่งในคุณธรรมจริยธรรมที่บริบูรณ์ยิ่งในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สังเกตได้จากหลากหลายโครงการพระราชดำริที่ทรงริเริ่มขึ้นล้วนประสบสัมฤทธิ์ผลได้ด้วยพระราชวิริยะอุตสาหะเป็นสำคัญ สอดคล้องกับวิริยะบารมีของพระโพธิสัตว์ในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง **“มหาชนก”** แปลว่า **“พ่อผู้ยิ่งใหญ่”** ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ในการปลูกฝังให้คนไทยทุกภาคส่วนมีความเพียรพยายามในการทำงานและทำความดี สอดคล้องกับพระราชปรารภที่ว่า **“ของงมีความเพียรที่บริสุทธิ์ ปัญญาที่เฉียบแหลม กำลังกายที่สมบูรณ์”** โดยพระองค์ทรงสดับพระธรรมเทศนาจากสมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า วัดราชผาติการามเรื่อง **“พระมหาชนก”** แล้วทรงสนพระราชหฤทัยค้นคว้าหาข้อมูลเพิ่มเติมในพระไตรปิฎกพบว่า เป็นเรื่องราวหนึ่งในทศชาติชาดก อันเป็นสิบชาติสุดท้ายก่อนที่พระโพธิสัตว์จะประสูติเป็นเจ้าชายสิทธัตถะและตรัสรู้อนุตรสัมโพธิญาณเป็นองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า โดยพระมหาชนกแห่งมิลินทรทรงล่องนาวาไปค้าขายเพื่อทวง

คืนราชสมบัติจากทุรชนที่ช่วงชิงราชบัลลังก์ ในระหว่างการเดินทางกลางมหาสมุทรได้เกิดลมมรสุมใหญ่ทำให้เรือต้องพายุอัปปาง จนลูกเรือพากันบาดเจ็บล้มตายทั้งหมด เหลือแค่เพียงพระมหากษัตริย์ที่ทรงอดทนว่ายน้ำท่ามกลางมหาสมุทรยาวนานถึงเจ็ดวันเจ็ดคืน จนกระทั่งนางมณีเมขลาได้เห็นถึงความเพียรพยายาม จึงอุ้มพระมหากษัตริย์ไปส่งยังมิดิลานคร ครั้นเข้ามาอยู่ภายในพระบรมมหาราชวังแล้ว พระมหากษัตริย์ได้ทอดพระเนตรเห็นมะม่วงสองต้น ที่ต้นหนึ่งออกผลดกมีรสชาติโอชา ส่วนอีกต้นหนึ่งปราศจากผลมีแค่เพียงใบเขียวข่มเท่านั้น เหล่าบรรดาอำมาตย์ราชบริพารต่างพากันแย่งชิงผลมะม่วงรสโอชาจนกระทั่งลำต้น โค่นลงมาได้รับความเสียหาย พระมหากษัตริย์จึงสั่งเวชในกองกิเลสของมนุษย์ที่ต่างพากันแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน จนละเลยประโยชน์สุขต่อส่วนรวม จึงเท่ากับเป็นการเตือนใจให้คนไทยได้ระลึกว่า การแก่งแย่งชิงดีกันเพื่อให้ได้มาซึ่ง **“อำนาจเงิน อำนาจงานและอำนาจวัตถุ”** อาจไม่ใช่สาระดีต่อความสุขที่ยั่งยืนในชีวิต ถ้าหากทุกคนมีความเพียรเพื่อบำเพ็ญตนให้เป็นประโยชน์ต่อสังคมยอมทำให้ประเทศชาติของเราเกิดความร่มเย็นเป็นสุข (คณะโบราณคดี มหาวิทยาลัยศิลปากร, ๒๕๕๐ : ๓๔)

ซึ่งเรื่องราวในพระราชนิพนธ์พระมหากษัตริย์ มิได้แตกต่างจากสภาพการณ์ในปัจจุบันเท่าใดนัก เพราะรัฐนาวาไทยได้โอดแค้นอยู่ท่ามกลางคลื่นมรสุมแห่งปวงปัญหาที่เข้ามารุมเร้าให้เกิดความระส่ำระสาย แต่ยังคงนับเป็นความโชคดีของพสกนิกรไทย ที่เราทุกคนต่างมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นดั่งกลาสิที่ควบคุมหางเสือเรือให้โอดแค้นไปในเส้นทางสายธรรม ควบคู่กับทรงสั่งสอนให้ประชาชนเรียนรู้ที่จะ **“ว่ายน้ำเป็น”** หมายถึง **“การคิดเป็น ทำเป็นและแก้ไขปัญหาเป็น”** ด้วยสติปัญญา จะเห็นได้ว่าชะตากรรมของบรรดาอำมาตย์ราชบริพารในยามที่นาวาจมดิ่งสู่มหาสมุทรคือความตายทั้งสิ้นเพราะปราศจากสติสัมปชัญญะในการแก้ไขปัญหา ต่างคนต่างพากันดิ้นรนเพื่อเอาชีวิตรอด ไม่ต่างอะไรจากลักษณะนิสัยของคนไทยบางส่วนในปัจจุบันที่มีความเห็นแก่ตัว โดยไม่คำนึงว่าประเทศชาติกำลังอยู่ท่ามกลางความเดือดร้อนวุ่นวาย ซึ่งลำพังเพียงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระองค์เดียวที่ทรงประทับระครองความมั่นคงของรัฐนาวาไว้คงเป็นพระราชภาระที่หนักยิ่ง ดังนั้น ประชาชนทุกภาคส่วนควรแบ่งเบาพระราชภาระของ

พระองค์ด้วยการน้อมนำหลักวิริยะบารมีมาใช้หนึ่งสอง สองมือและหัวใจที่รักษาดีรักษายิ่งแผ่นดิน เพื่อร่วมกันนำพาประเทศไทยให้โดดเด่นผ่านคลื่นลมมรสุมแห่งทุกปมปัญหาไปได้โดยสวัสดิภาพซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหฤทัยห่วงใยต่อเด็กและเยาวชนว่าจะเข้าใจสารธรรมในบทพระราชนิพนธ์เรื่อง **“พระมหาชนก”** ได้ยาก จึงมีพระราชดำริให้จิตรกรผู้ชำนาญการมาวาดภาพการ์ตูนประกอบเรื่องราวเพื่อตีพิมพ์เป็นบทพระราชนิพนธ์ **“พระมหาชนกฉบับการ์ตูน”** เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๔๒ อันเป็นวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๖ รอบ เพื่อปลูกฝังเด็กและเยาวชนให้ตระหนักในคุณค่าของความเพียร เน้นพรสวรรค์ควบคู่พรแสวง เพื่อดำเนินรอยตามพระราชจริยวัตรของพระมหาชนกและตามรอยเบื้องพระยุคลบาทด้านความเพียรของพ่อแห่งแผ่นดิน (ท่านผู้หญิงเจนหลวง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา, ๒๕๔๒ : ๑๓๖)

“อกุโธ หรือ อักโกธัง” หมายถึง การไม่แสดงความโกรธให้ปรากฏ เพราะความโกรธย่อมอุปมาดังเพลิงโลกัลป์ที่เผาไหม้จิตใจให้รุ่มร้อนจนเกิดเง้าถ่านแห่งความทุกข์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปี่ยมไปด้วยสายธารพระราชหฤทัย อันเป็นดั่งน้ำใสดับไฟแห่งความโกรธให้กลับเยือกเย็นสุขุมกัมภีรภาพ ทรงแก้ไขสรรพปัญหาบนพื้นฐานของความมีเหตุผลมากกว่าอารมณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งอารมณ์พิโรธอันเป็นบ่อเกิดแห่งหายนะ ทั้งยังทรงครองสติสัมปชัญญะเป็นที่ตั้ง ซึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้พระองค์ทรงครองธรรมในข้อนี้ได้เป็นอย่างดี อาจสืบเนื่องมาจากพระราชอัจฉริยภาพในด้านการกีฬาที่แฝงเร้นไว้ด้วยคุณูปการแห่งความรู้แพ้วรู้ชนะและเรียนรู้ที่จะให้อภัยในทุกความผิดพลาดทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสนพระราชหฤทัยในการทรงกีฬาประเภทต่างๆ มาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ อาทิ กีฬาเรือพาย เครื่องร่อน แบดมินตัน เป็นต้น จะเห็นได้ว่าชนิดกีฬาที่พระองค์ทรงสนพระราชหฤทัยล้วนแต่ไม่ได้ใช้เพียงพลังกำลังเพื่อการเอาชนะแต่อย่างเดียว แต่กลับเป็นการกีฬาที่ต้องใช้สติปัญญาควบคู่กันไปด้วย (สำนักงานกองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ, ๒๕๔๕ : ๑๔)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้รับเหรียญทองจากการแข่งขันกีฬาเรือใบในมหกรรมกีฬาแหลมทองครั้งที่ ๔ ซึ่งเรือใบที่ทรงใช้ในการแข่งขันนั้นเกิดจากการต่อเรือด้วยฝี

พระหัตถ์ที่บ่งบอกถึงพระอัจฉริยภาพทางด้านนาฏวิศวกรรมควบคู่กันไปด้วย จึงทรงได้รับพระราชสมัญญานามว่า **“พระบิดาแห่งนักประดิษฐ์ไทย”** ทั้งนี้ ชัยชนะในการกีฬาของพระองค์มิได้เกิดขึ้นโดยง่าย หากแต่ต้องแลกมาด้วยความวิริยะอุตสาหะส่วนพระองค์ ที่ทรงฝึกซ้อมด้วยพระราชหฤทัยอันมุ่งมั่นมาโดยตลอด การรู้แพ้ รู้ชนะ รู้อภัยคือพระราชจริยวัตรอันยิ่งใหญ่ที่พสกนิกรไทยสมควรน้อมนำมาเป็นแบบอย่างในการเล่นกีฬาเพื่อใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ โดยพระองค์ทรงเป็นแรงบันดาลใจที่สำคัญให้แก่นักกีฬาและเยาวชนเป็นจำนวนมากได้หันมาสนใจเล่นกีฬา เพื่อหลีกเลี่ยงจากอบายมุขทุกประเภท ทั้งยังเป็นการเสริมสร้างสุขภาพร่างกายและจิตใจให้เกิดความสมบูรณ์แข็งแรงอีกด้วย ดังนั้น ชัยชนะของพระองค์จึงเท่ากับชัยชนะของคนไทยทั้งประเทศที่ต่างภาคภูมิใจว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่เต็มเปี่ยมไปด้วยน้ำพระราชหฤทัยของความเป็นพระมหากษัตริย์นักกีฬาอย่างแท้จริง (ค ณี ต ๑ เลขะกุล, ๒๕๔๑ : ๑๒)

“อวิหีสถจ หรือ อวิหิงสา” หมายถึง ความไม่เบียดเบียนให้ผู้อื่นต้องเกิดทุกข์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนอกจากจะไม่ทรงกอบปรุความเดือดร้อนวุ่นวายให้แก่ผู้อื่นแล้ว ยังทรงช่วยเหลือให้พสกนิกรผ่านพ้นจากความทุกข์ทั้งปวงอีกด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทุกข์ที่เกิดจากโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ ดังพุทธพจน์ที่ว่า **“อโรคยา ปรมาลาภา”** ความไม่มีโรคย่อมเป็นลาภอันประเสริฐ ทำให้พระองค์ทรงส่งเสริมพัฒนาการแพทย์และสาธารณสุขของไทยให้เกิดความเจริญก้าวหน้าอย่างต่อเนื่อง เห็นได้จากทุกครั้งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยือนพสกนิกรในทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทยจะมีหน่วยแพทย์เคลื่อนที่เพื่อติดตามพระองค์ไปช่วยบำบัดความทุกข์พลภาพและโรคร้ายให้แก่ประชาชนอย่างทั่วถึงและทำเทียม หากผู้ป่วยรายใดที่มีอาการรุนแรงหรือขาดแคลนทุนทรัพย์ในการดูแลรักษาตนเองก็จะทรงรับไว้เป็นคนไข้ในพระบรมราชานุเคราะห์ นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงมีพระราชดำริให้ริเริ่ม โครงการฝึกอบรมหมอหมู่บ้านขึ้น เพื่อสร้างความรู้ความเข้าใจให้แก่ราษฎรในเรื่องการสาธารณสุขและการปฐมพยาบาลเบื้องต้น ซึ่งผู้ที่ผ่านการอบรมแล้วจะได้รับพระราชทานยาสามัญประจำบ้านและเวชภัณฑ์ที่มีความจำเป็น เพื่อให้ประชาชนได้ดูแล

ช่วยเหลือสุขภาพร่างกายของกันและกัน ในยามที่ไม่มีแพทย์หลวงมากอยให้ความช่วยเหลือ

ภาพของ “เรือเวชพาหน์” ที่โลดแล่นไปตามสายธาราเพื่อบรรเทาโรคร้ายให้แก่ประชาชน ได้เป็นภาพจำพิมพ์ใจ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานเรือดังกล่าวเพื่อเป็น “โอสถนาวา” คอยบริการพสกนิกรที่อาศัยอยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำ ให้ได้รับการรักษาโดยไม่เสียค่าใช้จ่ายอื่นใดทั้งสิ้น ต่อมาเมื่อมีผู้เข้ารับบริการมากยิ่งขึ้นจึงได้โยกย้ายการตรวจรักษาขึ้นมาบนบก ส่วนการจัดจ่ายยานั้นยังคงปฏิบัติกันในลำเรือเช่นเดิม นอกจากนี้ยังมี “เรือสุขภาพพัฒนา” อันเป็นนาวาที่ช่วยบรรเทาความทุกข์ยากของราษฎรที่ประสบภัยพิบัติน้ำท่วมในเขตกรุงเทพมหานคร เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๘ ซึ่งส่วนใหญ่ประสบปัญหาด้านการขับถ่ายไม่ถูกสุขลักษณะ จึงจำเป็นต้องมีเรือสุขภาพเคลื่อนที่เพื่อให้บริการแก่ประชาชนผู้ประสบอุทกภัยตามแนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงห่วงใยปัญหาความทุกข์ยากของราษฎร (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๔๐ : ๓๐)

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักว่าการป้องกันโรคร้ายได้ดีที่สุดคือการดูแลรักษาสุขอนามัยทั้งทางร่างกายและจิตใจให้สมบูรณ์แข็งแรงอยู่เสมอ จึงทรงแนะนำให้ราษฎรหันมารับประทานข้าวกล้อง อันเป็นธัญญาพืชที่อุดมไปด้วยคุณค่าทางสารอาหารเป็นจำนวนมาก แต่คนไทยบางกลุ่มไม่นิยมเพราะเกิดอคติว่าข้าวกล้องคืออาหารของคนยากจนและนักโทษ จึงหันไปรับประทานอาหารจานด่วนตามแบบชาติตะวันตกซึ่งมีความเสี่ยงต่อการเกิดโรคร้ายได้สูง จึงเท่ากับเป็นการหลงลืมคุณค่าทรัพยากรไทยที่คืออย่างข้าวกล้องไป ทว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกลับทรงมีพระราชดำรัสว่า “ข้าวกล้องมีประโยชน์ ทำให้ร่างกายแข็งแรง ข้าวขาวเมล็ดสวยแต่เขาเอาของดีออกไปหมดแล้ว มีคนบอกว่าคนจนกินข้าวกล้อง เรากินข้าวกล้อง เรานี้ก็คนจน” สะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ทรงเป็นแบบอย่างที่ดีให้แก่ราษฎร ในการดูแลรักษาพระวรกายให้สมบูรณ์แข็งแรงอยู่เสมอ จึงควรค่าอย่างยิ่งที่พสกนิกรไทยจะน้อมนำพระราชจริยวัตรไปปรับใช้ให้เข้ากับการดำเนินชีวิตอย่างเป็นสุขทั้งทางร่างกาย จิตใจและความคิด โดยไม่เบียดเบียนสร้างความเดือดร้อนวุ่นวายให้แก่ผู้อื่น

“ขุณฑิลา หรือ ขันติ” หมายถึง ความอดทนอดกลั้น ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิ

เพียงแต่ทรงมีพระราชฐานะในทางกฎหมายและนิติราชประเพณีที่จะทรงประทับอยู่บนพระราชบัลลังก์เท่านั้น แต่กลับทรงลงมาร่วมทุกข์ร่วมสุขกับประชาชน ทรงงานอย่างหลังสู้ฟ้าหน้าสู้ดิน จนหยาดพระเสโทที่รินหลังกลายเป็นชุมพล้งในการเสริมสร้างความสุขเกษมให้แก่พสกนิกร ภาพที่พระองค์มักทรงถือแผนที่ด้วยพระหัตถ์ซ้าย พระหัตถ์ขวาทรงจับปากกา พระศอสะพายกล้องถ่ายรูป ได้กลายเป็นภาพที่ชินตาและซาหวัใจของราษฎรไทยทุกภาคส่วน อุทิศพระองค์เพื่อทรงงานหนักโดยไม่ทรงเห็นแก่ความตรากตรำพระวรกาย ในบางครั้งรถพระที่นั่งต้องฝ่าเข้าไปในกระแสน้ำที่เชี่ยวกราก หากรถไม่สามารถต้านทานกระแสน้ำได้ พระองค์จะเสด็จลงจากรถเพื่อพระราชดำเนินต่อไปด้วยสองพระบาท ในบางครั้งเกิดลมพายุฝน แต่ภัยธรรมชาติก็มีอาชญาภัยยังขึ้นดิษฐรมของพระองค์ได้ จึงทำให้หลายครั้งที่พสกนิกรไทยได้เห็นพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงฉลองพระองค์กันฝนในระหว่างที่ทรงงาน หากพื้นที่อยู่ในบริเวณที่อกเขาสูงซึ่งยากลำบากต่อการเสด็จเข้าไปเยี่ยมเยือนราษฎรชาวไทยภูเขา พระองค์จะทรงขี่ม้าของชาวบ้านขึ้นไปบนยอดดอย แม้ว่าหนทางจะมีความลาดชันลุ่มเสี่ยงแก่การเกิดอันตรายเป็นอย่างยิ่งก็ตาม (มัลลิกา ตันตน์นัท, ๒๕๔๕ : ๑๐)

เพราะทรงมีพระราชประสงค์ในการใช้ **“สายพระเนตร”** สอดส่องสภาพความเป็นจริงที่เกิดขึ้นกับชีวิตราษฎร ใช้ **“สองพระกรรม”** สดับรับฟังความเดือดร้อนของพสกนิกรจากปากของพวกเขาเอง แล้วทรงใช้ **“พระปัญญา”** ถิควิเคราะห์หาแนวทางในการแก้ไขปัญหา จากนั้นทรงใช้ **“พระหัตถ์”** ลงมือปฏิบัติทดลองด้วยพระองค์เอง เข้าทำนองที่ว่า **“สิบปากว่าไม่เท่าตาเห็น สิบตาเห็นไม่เท่ามือทำ”** ถ้าหากเล็งเห็นความทุกข์ยากของประชาชนแล้วไม่ลงมือแก้ไขปัญหาก็เป็นรูปธรรมก็ย่อมไม่เกิดคุณประโยชน์อันใดขึ้นมา ดังเหตุการณ์เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๑๘ พระองค์ทรงพระประชวรด้วยเชื้อมัยโคพลาสมา พระอาการหนักมากจนเป็นที่วิตกของคณะกรรมการแพทย์ที่ถวายการรักษา แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงห่วงใยราษฎรมากกว่าความปลอดภัยของพระองค์เอง ทรงตรัสกับนายแพทย์ว่า **“..จะใช้เวลารักษานานเท่าไร.. ขอรอไว้ก่อนนะ ฉันทนได้ วันนี้ขอไปดูราษฎรและช่วยแก้ไขปัญหารื่องนำท่วมก่อน”** สะท้อนให้เห็นว่าพระองค์ทรงอดทนต่อความทุกข์ยากเพื่อราษฎรได้เสมอ แต่สิ่งหนึ่งที่พระองค์ไม่ทรง

อดทนได้นั้นคือ ความเดือดร้อนวุ่นวายของพสกนิกรไทยทุกภาคส่วน จึงกล่าวได้ว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคือจอมกษัตริย์ผู้ไม่เคยปลดเกษียณจากการสร้างความสุขเกษม ให้แก่นิกรชน

และสุดท้าย **“อวิโรธน์ หรือ อวิโรธนัง”** หมายถึง การไม่กระทำผิดครองครองธรรม ตั้งมั่นอยู่ในความเที่ยงธรรมเป็นสำคัญ ทั้งนี้ ประเทศไทยอยู่ภายใต้การปกครองตามระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข จึงมีการเทิดทูนพระมหากษัตริย์ให้อยู่เหนือการเมือง กล่าวคือ ทรงวางพระองค์เป็นกลางทางการเมืองด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม แต่พระองค์ยังทรงดำรงพระราชอำนาจอธิปไตยในสามช่องทาง ประกอบด้วย ทรงใช้พระราชอำนาจนิติบัญญัติผ่านทางรัฐสภา พระราชอำนาจบริหารผ่านทางคณะรัฐมนตรีและพระราชอำนาจตุลาการผ่านทางศาลตั้งนั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงอยู่ในฐานะอันเป็นที่เคารพสักการะผู้ใดจะล่วงละเมิดมิได้ ถึงแม้ว่าโดยราชประเพณีจะถือว่าพระมหากษัตริย์ไม่ทรงกระทำความผิด แต่สิ้นเกล้ารัชกาลที่๘กลับทรงปฏิเสธบรรทัดฐานดังกล่าว โดยทรงให้เหตุผลว่าทุกคนล้วนสามารถเกิดความผิดพลาดกันได้เป็นปกติธรรมดา เข้าทำนองที่ว่า **“สี่เท้ายังรู้พลาด นักปราชญ์ยังรู้พลั้ง”** แต่เมื่อเกิดความผิดพลาดแล้วต้องแสวงหาแนวทางแก้ไขปรับปรุงจึงเป็นการสะท้อนให้เห็นว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเล็งเห็นแก่ผลประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้งมิได้ทรงยึดถือพระราชอำนาจของพระองค์เป็นสำคัญถึงแม้ว่าจะทรงกระทำได้อีกก็ตาม ทั้งนี้ พ่อของแผ่นดินทรงรับรู้เรื่องราวที่เกิดขึ้นภายในชาติบ้านเมืองอยู่ตลอดเวลาและทรงเป็นห่วงอยู่เสมอ พระองค์จะพระราชทานคำปรึกษาให้แก่คณะรัฐมนตรี เมื่อคณะรัฐมนตรีมีปัญหาในการบริหารราชการแผ่นดิน หากมีอุปสรรคเหตุใดที่จะส่งผลกระทบต่อประชาชนเสียหายแก่บ้านเมือง พระองค์จะพระราชทานคำแนะนำตักเตือน ในทางตรงกันข้ามหากมีกุศลกรรมใดที่จะส่งผลดีต่อประเทศชาติ พระองค์จะพระราชทานการสนับสนุนเพื่อสร้างขวัญกำลังใจแก่ผู้ที่กระทำการนั้นๆ ให้มีความมุ่งมั่นทำงานเพื่อประโยชน์สุขของประเทศชาติสืบไป

ครั้นเกิดปมปัญหาความขัดแย้งวุ่นวายขึ้นภายในรัฐสีมาอาณาจักร จนเกิดความสูญเสียทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชน พระองค์จะทรงเป็นน้ำเย็นที่ช่วยดับไฟร้อนให้กลับคืนสู่

ความปกติสุข ดังกรณีเหตุการณ์เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม พุทธศักราช ๒๕๑๖ ที่ประชาชนจำนวนมากรวมตัวกันเดินขบวนขับไล่จอมพลถนอม กิตติขจร พลเอกประภาส จารุเสถียรและพันเอกณรงค์ กิตติขจร ได้เกิดการเข่นฆ่าระหว่างคนไทยด้วยกัน ณ เวลานั้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้ทั้งพระบารมี พระเมตตา พระปรีชาญาณตลอดจนพระราชอำนาจชนิดหนึ่งที่อยู่ในอุ้งพระหัตถ์ของพระองค์นั้นคือความจงรักภักดีของปวงประชาเข้าแก้ไขสถานการณ์จนสงบเรียบร้อยลงด้วยดี กับอีกกรณีคือในเดือนพฤษภาคม พุทธศักราช ๒๕๑๕ ได้เกิดการเดินขบวนขับเพื่อไล่รัฐบาลของพลเอกสุจินดา คราประยูร จนมีเหตุปะทะกันถึงขั้นสูญเสียชีวิต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเรียกทั้งพลเอกสุจินดา คราประยูรและพลตรีจำลอง ศรีเมือง เข้าเฝ้าเพื่อทรงตักเตือนให้แก้ไขปัญหา แล้วรำลึกถึงพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า **“..จะมีประโยชน์อะไรที่จะทนงตัวว่าชนะ เวลาอยู่บนกองซากปรักหักพัง..”**(กองบรรณาธิการไอเอ็นเอ็น, ๒๕๕๐.๖๗)

อนึ่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระมหากรุณาธิคุณต่อศาลยุติธรรมเป็นล้นพ้น เพราะทรงตระหนักดีว่า **“ศาลยุติธรรม”** คือ ศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวง พระองค์ทรงอยู่ในพระราชฐานะที่ต้องดำรงความเป็นกลางแก่หม่อมคณะอยู่เสมอ คดีความอันใดจะต้องทรงเป็นกลางโดยตลอด จริงอยู่ที่พระมหากษัตริย์ทรงมีศาลยุติธรรมเพื่อปรึกษาความในพระปรมาภิไธย ทว่า ความยุติธรรมในพระราชหฤทัยกลับปรากฏให้เห็นเป็นที่ประจักษ์แก่ดวงตุลาการมาช้านาน ทั้งนี้ รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับปีพุทธศักราช ๒๕๕๐ ได้ระบุไว้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงไว้ซึ่งพระราชอำนาจในการแต่งตั้งผู้พิพากษาและตุลาการให้ดำรงตำแหน่ง ดังนั้น ก่อนดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาจะต้องถวายสัตย์ปฏิญาณต่อพระมหากษัตริย์ และในการพิจารณาพิพากษาคดี ผู้พิพากษาและตุลาการจะต้องปฏิบัติตามรัฐธรรมนูญ อันเป็นกฎหมายในพระปรมาภิไธยของพระมหากษัตริย์ ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีความสนพระราชหฤทัยในแขนงวิชานิติศาสตร์มาช้านาน จึงทำให้พระองค์ทรงพระปรีชาญาณในตัวบทกฎหมายอย่างลึกซึ้ง โดยพระราชกรณียกิจที่มีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับศาลยุติธรรม ได้แก่ การที่ทรงติดตามผลงานของศาลยุติธรรมอย่างต่อเนื่อง ทรงชี้แนะหนทางการระงับคดี เพื่อชี้

ช่องทางให้เกิดความเข้าใจในรากเหง้าอันเป็นที่มาแห่งคติความ รวมทั้งเสด็จพระราชดำเนินในกิจการศาลทุกรูปแบบ ทั้งพิธีเปิดศาลสำคัญ ดังกรณีเหตุการณ์วันที่ ๒๖ มกราคม พุทธศักราช ๒๔๕๕ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จพระราชดำเนินเหยียบศาลยุติธรรมเป็นครั้งแรก นับตั้งแต่ทรงครองสิริราชสมบัติ และทรงรับเป็นเนติบัณฑิตกิตติมศักดิ์ในคราวเดียวกันด้วย เหนือสิ่งอื่นใด การถวายสัตย์ปฏิญาณของบุคลากรในแวดวงศาลยุติธรรม เปรียบเสมือนการ แสดงพันธะสัญญาระหว่างพระมหากษัตริย์กับผู้ทำงานด้านความยุติธรรม (สภาผู้แทนราษฎร , ๒๕๔๓ : ๔๒)

จะเห็นได้ว่าธรรมเนียมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในหลักทศพิธราชธรรมได้เป็นที่ประจักษ์ตาและประจักษ์ใจแก่พสกนิกรไทยทุกภาคส่วน รวมถึงประจักษ์แจ้งแห่งพระราชจริยวัตรผ่านสายตาประชาคมโลกอีกด้วย ซึ่งสถาบันนานาชาติได้ทูลเกล้าฯถวายรางวัลกิตติมศักดิ์เฉลิมพระเกียรติ เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๘ โดยมีสุนทรพจน์บทสดุดีพระเกียรติคุณภายในรัฐสภาสหรัฐอเมริกา ความว่า *“..ทรงตั้งอยู่ในทศพิธราชธรรม ทรงถึงพร้อมด้วยการให้การรักษาคิด การเสียสละประโยชน์ส่วนพระองค์ ทรงซื่อตรงเที่ยงธรรม มีพระราชอัธยาศัยอ่อนโยน ทรงเพียรกำจัดความเกียจคร้าน ทรงตั้งพระราชหฤทัยบำเพ็ญพระราชกรณียกิจ ไม่ทรงลู่อำนาจความโกรธ ทรงเปี่ยมด้วยพระมหากรุณาธิคุณ ไม่ทรงใช้ความรุนแรงเพราะอำนาจ โลกะ โมหะ โทสะ มีพระราชจริยวัตรอดทนต่อสิ่งทั้งปวง และทรงไว้ซึ่งความยุติธรรม..”*

ทั้งนี้ *“ทศพิธราชธรรม”* คือหนึ่งในธรรมเนียมที่เป็น *“ทศบารมี”* แห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอย่างแท้จริง เพราะทรงใช้หลักธรรมดังกล่าวในการครองพระองค์ครองคน ครองงานและครองสังคมไทยให้ร่มเย็นเป็นสุข เท่ากับเป็น *“ทศพร”* คือพรอันเป็นมงคลยิ่งสืบประการที่พสกนิกรควรน้อมนำไปใช้ในการดำรงชีวิต เนื่องจากทศพิธราชธรรมมิได้หมายรวมเฉพาะว่า ผู้ที่เป็นพระมหากษัตริย์เท่านั้นจึงจะสามารถยึดครองครองธรรมดังกล่าวได้ ทว่า สามัญชนธรรมดาทั่วไปก็สามารถนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการดำรงชีวิตได้ เพราะเมื่อราชามี *“ธรรมรัฐ”* แล้ว ปวงประชาย่อมต้องมี *“ธรรมราษฎร”* ประกอบกันด้วย หากราชามีธรรมแต่ประชาราษฎร์ขาดธรรมย่อมไม่บริบูรณ์ด้วยธรรมเนียมอย่างแน่นอน ดังธรรมเทศนาของ

สมเด็จพระสังฆราชเจ้า กรมหลวงวชิรญาณวงศ์ที่ได้แสดงภายในพระราชพิธีบรมราชาภิเษก พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ความว่า **“..ทศพิธราชธรรมนี้เมื่อพิจารณาให้ดีจัก เห็นได้ว่า มิใช่เป็นธรรมเฉพาะท่านผู้ปกครองประชาชนชั้นสูงสุดเท่านั้น แต่เป็นธรรมสำหรับผู้ปกครองทั่วไปตั้งแต่ส่วนใหญ่ เช่น ประมุขของประเทศชาติและรัฐบาล ตลอดจนส่วนน้อย เช่น หัวหน้าครอบครัว ทั้งยังเป็นธรรมสำหรับผู้อยู่ในปกครองด้วย เพราะการปกครองจักดำเนิน ไปได้ด้วยดี ผู้อยู่ในปกครองก็จำเป็นต้องประพฤติธรรมนี้ด้วยตามฐานะ เพราะฉะนั้น ทศพิธราชธรรมนี้จึงเป็นธรรมสำหรับคนที่อยู่ด้วยกันเป็นหมู่เหล่า ตั้งแต่ครอบครัวหนึ่งจนถึง ประเทศชาติหรือทั้งหมดพึงปฏิบัติต่อกัน เพื่ออยู่ด้วยกันอย่างมีความสุขและมีความเจริญ..”**

“จักรวรรดิวัตรพิพัฒนชาติ ๖ ครองราชย์ครองพสกนศด้วยธรรม”

นอกจากทศพิธราชธรรมสิบประการที่มีความสำคัญในการปกครองชาติบ้านเมืองแล้ว อีกหนึ่งธรรมเนียมบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่มีคุณูปการไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน ย่อม ได้แก่ **“จักรวรรดิวัตร๑๒”**คือ ธรรมเนียมในการดำเนินพระราชกุศโลบายและพระราชวิเทโศบายของ พระมหากษัตริย์ ดังสามารถแยกพิจารณาได้ตามลำดับต่อไปนี้

ประการแรก **“อนุโตชนสุมี พลกายสุมี”** หมายถึง ครอบอนุเคราะห์ข้าราชการทั้งภายใน และภายนอกราชสำนัก รวมทั้งพยุหเสนาให้อยู่ดีมีสุขอย่างเสมอภาคกันซึ่งพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่พสกนิกรทั้งภายในและ ภายนอกราชสำนักอยู่อย่างสม่ำเสมอแล้ว ทว่า การทะนุบำรุงพยุहनานั้นทรงอยู่ในพระราช ฐานะของทั้ง **“จอมทัพไทยและจอมทัพธรรม”**โดยทรงอุปถัมภ์ค้ำชูให้รัฐของชาติมีขวัญกำลังใจ ในการปฏิบัติหน้าที่เพื่อปกป้องรักษามาดูภูมิมาโดยตลอด เริ่มตั้งแต่ทหารกลุ่มแรกคือ **“ทหาร ประชาชน”**อันหมายถึง ทรงพระมหากษัตริย์คุณรำลึกถึงบรรพชนไทยที่ยอมเสียสละเลือดเนื้อ และชีวิตเพื่อธำรงไว้ซึ่งความเป็นชาติความเป็นเอกราช ส่งผลให้ประเทศไทยไม่ขึ้นตรงต่อ ประเทศอื่นใด กระทั่งรักษาอำนาจอธิปไตยมาได้จนถึงปัจจุบัน สอดรับกับพระราชดำรัสตอน หนึ่งที่ว่า **“..บรรพชนไทยเป็นนักต่อสู้ผู้มีชีวิตจิตใจ ผูกพันปรองดองเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน สามัคคีพร้อมเพรียงกันทุกเมื่อบ้านเมืองไทยจึงมีเอกราชประชาธิปไตย และมีความสุขความ**

สมบูรณทุกอย่างมากระทั่งจนถึงทุกวันนี้..”

ต่อมาก็คือทหารหาญอันเป็นรั้วป้องกันประเทศชาติ ซึ่งในปัจจุบันกำลังเผชิญศึกทั้งภายในและนอกราชอาณาจักร ไม่ว่าจะเป็นปัญหาความขัดแย้งกับประเทศเพื่อนบ้านที่มีทหารหาญเสียชีวิตจากการต่อสู้ จนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและบรมวงศานุวงศ์ได้พระราชทานพวงมาลาเพื่อน้อมรำลึกถึงวีรกรรมความเสียสละเพื่อประเทศชาติ และที่สำคัญคือปัญหาความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีทหารและเจ้าหน้าที่บ้านเมืองเป็นจำนวนมากต้องเสียชีวิตและได้รับบาดเจ็บจากสถานการณ์ดังกล่าว ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชทานคืนฝังศพแก่ทหารมุสลิมที่เสียชีวิต ในฐานะที่ได้ปฏิบัติภารกิจแห่งการเป็นทหารของชาติ ทหารของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและทหารของประชาชนอย่างเต็มเกียรติภูมิอย่างใดก็ตาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมิได้ทรงทอดทิ้งให้ทหารหาญดังกล่าวต้องเผชิญกับปัญหาความรุนแรงอยู่เพียงลำพัง แต่พระองค์ได้ทรงพระราชทานหลักการ **“เข้าใจ เข้าถึงและพัฒนา”** เพื่อช่วยแก้ไขปัญหาความไม่สงบในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ ที่มุ่งเน้นการใช้สันติวิธีในการแก้ปัญหาโดยทำความเข้าใจถึงพื้นฐานสังคม ขนบธรรมเนียมและวิถีปฏิบัติให้ดียิ่งขึ้น เพราะความแตกต่างย่อมไม่ใช่ความแตกแยก ความห่างไกลไม่ใช่ความห่างเหิน จากนั้นจึงเข้าไปปฏิบัติงานในพื้นที่ สร้างความเข้าใจอันดีกับพี่น้องประชาชน และสุดท้ายคือพัฒนาการศึกษา สร้างอาชีพเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตของประชาชนให้ดียิ่งขึ้น จนก่อให้เกิดสันติสุขได้อย่างยั่งยืน

ขณะที่รั้วลายพรางได้ปฏิบัติหน้าที่ปกป้องอำนาจอธิปไตยจากอริศัตรูภายนอกนอกราชอาณาจักรอยู่นั้น คนไทยภายในชาติบ้านเมืองกลับต้องเผชิญศึกสายเลือดท่ามกลางปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองที่คนไทยแตกแยกสามัคคี แบ่งฝักฝ่ายไว้ความสมานฉันท์ จนเป็นที่มาของการใช้ความรุนแรงมุ่งทำร้ายทำลายกัน โดยมีได้คำมั่นว่าบรรพชนต่างเสียสละเลือดเนื้อเพื่อให้ลูกหลานไทยได้มีผืนแผ่นดินให้อยู่อาศัย หวังให้ลูกหลานภาคภูมิใจในความสามัคคีของคนไทย แต่เหตุโศกเลือดไทยด้วยกันจึงมาเช่นหม่ากันเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้ครรถองของ **“สามัคคีธรรมประจำใจ”** ใช้เป็นหลักชัยแก้ภัยชาติให้คลาดคลาย ผ่านพระราชดำรัส

ตั้งอัญเชิญมา ความว่า “..ชาติของเรารักษาเอกราชอธิปไตยมาได้จนถึงทุกวันนี้ด้วยความสามัคคีคนไทยแต่ละคนรู้จักประโยชน์ส่วนรวมของชาติ รู้จักปฏิบัติหน้าที่ให้สอดคล้องเกื้อกูลกัน ผลการปฏิบัติของเรานั้นจึงเกิดเป็นพลังอันยิ่งใหญ่..ขอให้ทุกคนสำนึกตระหนักว่า ความสมัคสมานสามัคคีของเรานั้นเป็นสิ่งสำคัญที่สุดที่จะต้องรักษาไว้ให้ยั่งยืนอยู่ตลอดไป หากเรามีความประมาท เราแตกสามัคคีกันเมื่อใด เราก็จะเป็นอันตรายย่อยยับลงเมื่อนั้น ไม่มีใครอื่นที่ไหนจะช่วยเหลือเราได้ นอกจากตัวเราเอง..”

ประการที่สอง “ขัตติเยสุ” หมายถึง ควรผูกไมตรีกับกัลยาณมิตรประเทศ เห็นได้จากพระราชกรณียกิจในการเจริญพระราชสัมพันธ์ไมตรีกับนานาประเทศทั่วทุกมุมโลก เพราะทรงตระหนักดีว่ารัฐนาวาสยามย่อมไม่สามารถโดดเด่นอยู่ในสังคมโลกได้โดยโดดเดี่ยว จึงต้องมีการเจริญพระราชสัมพันธ์ไมตรีกับมิตรประเทศ ซึ่งการเสด็จเยี่ยมเยือนดินแดนต่างๆ ทั่วโลกนั้น นับเป็นพระราชภาระที่หนักมากทั้งทางพระวรกายและพระราชหฤทัย เพราะต้องทรงศึกษาข้อมูลทั้งในด้านภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรมประเพณีที่เป็นเอกลักษณ์ของแต่ละประเทศ เพื่อประโยชน์ในการเชื่อมสัมพันธ์ไมตรีที่ดีระหว่างประเทศไทยกับประชาคมโลก ดังกระแสพระราชดำรัสตอนหนึ่ง ความว่า“..การเยือนประเทศต่างๆเหล่านี้ ต้องใช้เวลาเตรียมการเป็นเวลานาน ต้องใช้ความเพียรพยายามกันอยู่ตลอดเวลา..แต่ความสำเร็จซึ่งปรากฏออกมา ก็เป็นที่น่าอิมเอิบใจ..”ส่งผลให้ในพิธีฉลองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปีของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ได้มีพระราชอาคันตุกะจากหลากหลายประเทศเสด็จพระราชดำเนินมาร่วมแสดงพระราชไมตรีที่ดีต่อวโรกาสมหามงคลดังกล่าว ซึ่งนับเป็นการชุมนุมของบรรดาพระประมุขจากทั่วโลกไว้มากที่สุดอีกด้วย

เหนือสิ่งอื่นใด พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงประกาศพุทธธรรมในหลากหลายประเทศ โดยเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๓ พระองค์เสด็จพระราชดำเนินไปยังสถาบันอานัมยแห่งชาติที่ประเทศสหรัฐอเมริกา ในวาระพิธีเปิดอาคารหลังใหม่ของกองชีวิวิทยามาตรฐาน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปฏิสันถารกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขของสหรัฐอเมริกาในขณะนั้น ความว่า “เมื่อข้าพเจ้าได้ตอบรับคำเชิญอันมีไมตรีจิตของท่านั้น

ข้าพเจ้าได้ระลึกถึงพระธรรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเมื่อแปลแล้วจะได้ความว่า **“ความไม่มีโรคเป็นลาภอันประเสริฐ”** ทั้งยังทรงพระราชทานสัมภาษณ์แก่ผู้สื่อข่าวโทรทัศน์ของสหรัฐอเมริกาในประเด็นคำถามเกี่ยวกับผลกระทบจากกระแสวัฒนธรรมตะวันตกที่มีต่อพระพุทธศาสนาว่า **“ธรรมะแห่งพระพุทธศาสนาเป็นสัจจะที่แข็งแรง ไม่มีสิ่งใดที่ทำลายได้ แต่คนที่ลุ่มหลงในวัฒนธรรมอย่างอื่น อาจจะลืมนิยามเสียได้ชั่วครั้งชั่วคราว จึงเป็นเรื่องที่ควรระวัง”** โดยมีผู้ชมมากกว่า ๒๐ ล้านคนที่ได้ชมซับรสพระธรรมว่า ศาสนาเป็นสิ่งที่จริงยั่งยืนและไม่มีวันเสื่อมคลาย แต่สิ่งที่เสื่อมกลับเป็นจิตใจของมนุษย์เองที่ฝึกใฝ่ในกองกิเลส ส่งผลให้นิกรชนชาวต่างประเทศพากันสรรเสริญในพระมหากรุณาธิคุณที่ทรงชี้แนะหลักธรรมแห่งความสุข ความเจริญให้แก่เพื่อนมนุษย์ได้นำไปปรับใช้ในชีวิตประจำวัน

นอกจากนี้พระองค์ทรงได้รับเกียรติให้เข้าร่วมวันเปิดประชุมใหญ่ขององค์การศาสนิกสัมพันธ์แห่งโลก และสมาคมยูวพุทธสัมพันธ์แห่งโลก เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๑ ณ ประเทศสหรัฐอเมริกา โดยพระราชทานพระราชดำรัสตอนหนึ่ง ความว่า **“..พระธรรมคำสั่งสอนในพระพุทธศาสนา เป็นธรรมะที่พึงศึกษา ด้วยการนำมาพิจารณาในใจโดยแยบคาย ตั้งต้นแต่ตั้งใจฟัง ตั้งใจเรียน ตั้งใจพิจารณาจับเหตุผล จำแนกข้อที่เป็นสาระและมีใช้สาระ ให้ได้ถูกต้องตามเป็นจริง..”** เท่ากับเป็นการเผยแผ่พระธรรมให้แก่ศาสนิกสัมพันธ์ได้ทราบทั่วว่า ธรรมะเป็นเรื่องที่อยู่ใกล้ตัว กล่าวคือ เกิดจากความคิด จิตใจและการปฏิบัติเพื่อแยกแยะผิดชอบชั่วดี จนทำให้ชีวิตมีความปกติสุขได้ในที่สุด

ประการที่สาม **“อนุญนุเตสุ”** หมายถึง ควรสงเคราะห์พระบรมวงศานุวงศ์ โดยสิ่งทีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงสงเคราะห์ให้แก่พระบรมวงศานุวงศ์ภายใต้ร่มพระบรมจักรีวงศ์ทุกพระองค์ได้อย่างดียิ่งคือ **“หลักธรรมาภิบาลในการปกครองประชาชน”** จึงทำให้พระบรมวงศานุวงศ์ทุกพระองค์เจริญรอยตามพระราชจริยวัตรดังกล่าวด้วยการดำรงพระองค์อยู่ในคุณธรรมจริยธรรม บำรุงส่งเสริมพระศาสนาให้เจริญรุ่งเรืองมาอย่างต่อเนื่องยาวนาน เริ่มตั้งแต่สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ แม่แห่งแผ่นดินที่ทรงปกครองพสกไทยเคียงข้างพระราชสวามีมาโดยตลอด ทรงรับสถาบันแม่ชีไทยไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์ ด้วยทรงเล็งเห็น

ว่าเป็นสถาบันที่มุ่งรณรงค์ส่งเสริมให้สตรีไทยหันมาใช้ธรรมะในการดำรงชีวิต ภายใต้ร่มกาสา
 พัสตร์ของบวรพุทธศาสนา ทั้งยังทรงรับมูลนิธิส่งเสริมพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ของสภา
 การศึกษาแห่งมหามกุฏราชวิทยาลัยไว้ในพระบรมราชินูปถัมภ์อีกด้วย เพื่อส่งเสริมการอบรมบ่ม
 เพาะคุณธรรมจริยธรรมให้แก่เด็กและเยาวชนไทยที่ในปัจจุบันเริ่มห่างเหินจากพระศาสนามาก
 ยิ่งขึ้น จึงควรหันมาใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ด้วยการศึกษาพุทธจริยวัตรขององค์สมเด็จพระ
 สัมมาสัมพุทธเจ้าและหลักธรรมคำสั่งสอนทางพระพุทธศาสนาเพื่อนำมาปรับใช้ให้เข้ากับการ
 ดำรงชีวิต อนึ่ง พระองค์ได้ทรงสืบสานโครงการ **“พระพุทธเมตตาประชาไทยไตรโลกนาถัน
 ธารรรารัฐอนุสรณ์”** ต่อจากสมเด็จพระมหาธีรราชย์ อดีตเจ้าอาวาสวัดชนะสงคราม เพื่อเป็น
 ศูนย์รวมความเคารพของพุทธศาสนิกชนอีกแห่งหนึ่งและเป็นอนุสรณ์แห่งพระพุทธรูปบามิ
 ยัน ประเทศอัฟกานิสถาน ซึ่งถูกระเบิดทำลายไปจนเป็นข่าวยิ่งใหญ่สะเทือนใจชาวพุทธทั่วโลก
 เมื่อหลายปีก่อนรวมทั้งเพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในวโรกาสที่
 ทรงเจริญพระชนมพรรษา ๘๔ พรรษา ขณะเดียวกัน สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ
 พระบรมราชินีนาถ ทรงห่วงใยพระภิกษุสงฆ์ในพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ถูกกลบทำร้าย
 และสังหารอย่างน่าเวทนา ดังกระแสพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า **“..ข้าพเจ้าทราบมาว่ามีผู้ก่อ
 ความไม่สงบลอบทำร้ายพระสงฆ์ ขณะออกบิณฑบาตตามท้องถนนเป็นเหตุให้พระสงฆ์
 มรณภาพหลายรูป บางรูปทุพพลภาพ บ้างก็ลาสิกขาเป็นสมณเพศในอดีตที่ผ่านมาไม่เคยมี
 ประวัติกการทำร้ายพระสงฆ์ขณะออกบิณฑบาตเพราะพระสงฆ์ไม่ได้สร้างความเดือดร้อนให้กับ
 สังคมทำให้ข้าพเจ้าตกใจและเสียใจเป็นอย่างยิ่ง..จึงขอโอกาสขอความร่วมมือได้ช่วยกันมีส่วน
 ร่วม ร่วมกันในความคิดหาวิธีที่จะนำความสงบสันติสุข กลับมาสู่ดินแดนภาคใต้อีกให้ได้โดยเร็ว
 ที่สุด..”**(หนังสือพิมพ์เดลินิวส์ ฉบับวันที่ ๑๓ สิงหาคม พุทธศักราช ๒๕๕๔)

ทั้งนี้ ในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๘๔ พรรษาของพ่อแห่งแผ่นดิน
 สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ฯ พระบรมราชินีนาถ ได้ทรงร่วมงานเทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติฯ
 พร้อมกับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ทรงสดับพระธรรมเทศนามหาชาติ
 เวสตันดร **“กัณฑ์ทศพร ๑๕ พระคาถา”** ณ หอประชุมราชแพทยาลัย โรงพยาบาลศิริราช เมื่อวันที่

๒๐ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๕๔ ทั้งนี้ **“เทศน์มหาชาติ”** เป็นการสาธยายธรรมเกี่ยวกับหนึ่งในทศชาติแห่งองค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า กล่าวคือ พระเวสสันดรผู้ทรงทานเปี่ยมด้วยทานบารมี โดยเป็นประเพณีที่ศาสนิกชนได้ยึดถือสืบทอดกันมาตั้งแต่ครั้งบรรพกาล เพราะตระหนักถึงคุณค่าของการสดับรับฟังการเทศน์มหาชาติ อันเคลือบแฝงไว้ด้วยคุณธรรมคำสอนที่ดีงาม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คุณธรรมด้านการเสียสละและการให้ ซึ่งหนึ่งในการให้อันยิ่งใหญ่ที่คนไทยจะมอบให้แก่กันได้ ในภาวะที่บ้านเมืองเกิดความสับสนวุ่นวายทางการเมืองอยู่ในขณะนี้ คือการให้อภัยซึ่งกันและกัน เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว (คณะแพทยศาสตร์ ศิริราชพยาบาล, ๒๕๕๔ : ๑)

ขณะที่สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเจริญรอยตามพระยุคลบาทของพระราชบิดาด้วยการทรงเป็นลูกไม้ที่หล่นไม่ไกลต้นผ่านการแสดงพระองค์เป็นพุทธมามกะ ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม และมีพระราชศรัทธาทรงผนวชเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๑ ภายใต้อาณัติพระราชมณเฑียรนามว่า **“วชิราลงกรโณ”** โดยทรงประทับอยู่ ณ วัดบวรนิเวศวิหารเฉกเช่นพระราชบิดา ทั้งนี้ สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ทรงเป็นสุปฏิปันโณ หมายถึง ผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ เพราะขณะที่ทรงผนวชล้วนถึงพร้อมด้วยศีล สมาธิและปัญญาในการครองเพศบรรพชิตอย่างแท้จริง จนนำมาซึ่งความปลื้มปิติพระราชหฤทัยแก่พระราชบิดาและพระราชมารดา รวมถึงพสกนิกรไทยทุกหมู่เหล่าเป็นล้นพ้น

ด้านสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ฐ เป็นเจ้าฟ้าที่ทรงยึดมั่นในพระรัตนตรัย อันประกอบด้วย พระพุทธ พระธรรมและพระสงฆ์เป็นอย่างยิ่ง เพราะทรงได้รับการปลูกฝังจากพระราชบิดาให้ทรงสวดมนต์สรรเสริญคุณพระรัตนตรัยก่อนทรงพระบรรทมมาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ ทั้งยังทรงโปรดการอ่านนิทานชาดกทางพระพุทธศาสนาเป็นอย่างมาก จนกระทั่งทรงเข้าศึกษาต่อที่คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ได้ทรงศึกษาทำความเข้าใจภาษาบาลีและพุทธธรรมให้เกิดความแตกฉานมากยิ่งขึ้น จึงทรงพระราชนิพนธ์บทความทางพระพุทธศาสนาเพื่อตีพิมพ์ลงในวารสารของมหาวิทยาลัยในประเด็นต่างๆ อาทิ ศาสนาเกิดขึ้นได้อย่างไร ศาสนากับการปกครองระบอบประชาธิปไตย ทรรศนะธรรม เป็นต้น ซึ่ง

ตัวอย่างหนึ่งของร้อยกรองพระราชนิพนธ์ในสมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี ได้ระบุถึงความสำคัญของหลักทศพิธราชธรรม อันเป็นธรรมะสูงสุดของราชา ความว่า

ผู้ใหญ่ในแว่นแคว้น คือราชา
บำบัดทุกข์ประชา ช่วยเกื้อ
เป็นประมุขนครา ในรัฐ
ทรงทศพิธธรรมเอื้อ ราษฎร์ให้สวัสดิ

(อ้างถึงใน คุณ โทจันทร์, ๒๕๔๕ : ๑๒๐)

นอกจากนี้ ยังทรงเป็นองค์ริเริ่มฟื้นฟูประเพณีฉลองวันวิสาขบูชา ที่เคยปรากฏในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ผ่านการทรงประกาศเชิญชวนให้พสกนิกรปฏิบัติพุทธศาสนกิจผ่านการทำบุญตักบาตร ฟังเทศน์ธรรมและเวียนเทียนในยามค่ำคืน เพื่อน้อมรำลึกถึงหลักธรรมคำสอนขององค์ตถาคตเจ้าอนึ่ง ทรงมีพระราชดำริให้กรมสถานจัดงานเทศน์มหาชาติรายยาวที่ถูกต้องตามตำรับหลวง เพื่อสืบสานประเพณีการเทศน์มหาชาติที่มีมาตั้งแต่ครั้งบรรพกาล เพราะประชาชนทั่วไปซึ่งได้สดับรับฟังพระธรรมเทศนา จะได้รับรู้ซึ่งถึงคุณค่าแห่งรสพระธรรมสามารถน้อมนำไปใช้ให้เข้ากับการดำรงชีวิต ส่วนพระราชกรณียกิจด้านการทำนุบำรุงพระศาสนาครั้งยิ่งใหญ่ที่ต้องจารึกเอาไว้ในหน้าประวัติศาสตร์ไทย ย่อมได้แก่ สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารีทรงรับเป็นแม่กองอำนวยการบูรณปฏิสังขรณ์วัดพระศรีรัตนศาสดารามอันเป็นศาสนสถานศรีสง่าคู่บุญบารมีแก่พระบรมราชจักรีวงศ์และรัตนโกสินทร์สมัยเป็นอย่างยิ่ง

ขณะที่พระเจ้าวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าโสมสวลี พระวรราชาทินัดดามาตุ ได้ประทานพระปรารภเพื่อเชิญไปตีพิมพ์ในหนังสือที่ระลึก งานสวดพระปริตรถวายเป็นพระราชกุศลในวันเสาร์ที่ ๒๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๔ ความว่า “พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช ทรงเป็นมหาธรรมิกมหาราชที่ทรงครองแผ่นดินโดยธรรมมายาวนานกว่า ๖๐ ปี เพื่อประโยชน์สุขของประชาชนและประเทศชาติ ตามพระปฐมบรมราชโองการทุกประการ ตลอดระยะเวลาที่ทรงครองแผ่นดินมา พระองค์ทรงประพฤติมั่นอยู่ในทศพิธราชธรรม มีพระราชจริย

วัตรอันงดงาม โดยทรงเป็นพุทธมามกะที่เคร่งครัด ทรงเป็นเอกอัครศาสนูปถัมภก อันเป็นเหตุให้ศาสนิกชนทั้งพุทธ อิสลาม คริสต์ พราหมณ์-ฮินดู และซิกข์ อยู่ร่วมกันด้วยความสามัคคีและสันติสุข นอกจากนี้ ยังทรงปฏิบัติพระราชกรณียกิจอเนกประการ และได้พระราชทาน โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริมากกว่า ๓,๐๐๐ โครงการ รวมทั้งปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงอันมีคุณค่าอเนกอนันต์ เป็นผลเกื้อกูลให้เกิดความกินดีอยู่ดี ความร่มเย็นเป็นสุขและความเจริญมั่นคง พระเกียรติคุณดังที่กล่าวมานี้ นับเป็นพระมหากษัตริย์คุณอย่างหาที่สุดมิได้แก่ประชาชน และเป็นคุณูปการอันยิ่งใหญ่แก่ชาติบ้านเมือง

ในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๗ รอบ ๕ ธันวาคม ๒๕๕๔ มูลนิธิร่วมจิตต์น้อมเกล้าฯ เพื่อเยาวชน ในพระบรมราชินูปถัมภ์ มีความสำนึกในพระมหากษัตริย์คุณดั้นเกล้าสิ้นกระหม่อม จึงจัดให้มีพิธีสวดพระปริตรพร้อมกันทั่วประเทศ เพื่อถวายพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในวันเสาร์ที่ ๕ มิถุนายน พุทธศักราช ๒๕๕๔ โดยเฉพาะพิธีสวดพระปริตรในกรุงเทพมหานคร ได้รับพระราชทานพระบรมราชานุญาตให้จัดขึ้น ณ วัดพระศรีรัตนศาสดาราม ในพระบรมมหาราชวัง

โดยคำว่า “**พระปริตร**” มีความหมายว่า “**ด้านทาน ป้องกัน รักษา**” เป็นบทสวดมนตร์ที่นำมาจากคาถาพุทธภาษิตข้าง พระสูตรข้าง บรรดาที่มีอานุภาพในทางด้านป้องกันสรรพภัย พิบัติและรักษาโรคภัยไข้เจ็บ..ขออัญเชิญคุณพระรัตนตรัยและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย รวมทั้งอานุภาพแห่งพระปริตร โปรดรวมเป็นพลวปัจจัยอำนวยการพระพรชัยมงคลให้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว..มีพระสุขภาพพลานามัยปราศจากโรคพาชกอันตราย มีพระราชหฤทัยเกษมสุขสำราญ เสด็จสถิตยั้งยืนนานด้วยพระชนมพรรษา และทรงแผ่พระบารมีปกเกล้าพสกนิกรชาวไทยตลอดไป (มูลนิธิร่วมจิตต์น้อมเกล้าฯเพื่อเยาวชน ในพระบรมราชินูปถัมภ์,๒๕๕๔) ขณะที่พระบรมวงศานุวงศ์พระองค์อื่นๆก็ล้วนแต่ทรงกอบปรกณียกิจเพื่อเผยแผ่พระศาสนาให้เจริญมั่นคงอยู่คู่แผ่นดินไทยที่เป็นแผ่นดินธรรมและแผ่นดินทองมาตลอดทุกยุคสมัย

ประการที่สี่ “**พurahมณคหปติเกตุ**” หมายถึง ควรเกื้อกูลแก่พราหมณ์และคบคิดตามวิถีปฏิบัติของคนไทยมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกันระหว่างคติความเชื่อทาง “**พุทธ พราหมณ์และผี**”

ซึ่งอิทธิพลของศาสนาและวัฒนธรรมแบบพราหมณ์นั้นได้รับเข้ามาจากประเทศอินเดีย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในราชสำนักไทยยังคงมีการสืบทอดราชประเพณีดั้งเดิมแบบพราหมณ์อยู่ จนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน “พระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ” ถือได้ว่ามีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของพี่น้องเกษตรกรเป็นอย่างมาก เพราะมีอิทธิพลในการเสริมสร้างกำลังใจจากการทำงานเมื่อดินชุ่มน้ำชาวพระราชทานจากองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่นำมาจากท้องนาภายในพระตำหนักสวนจิตรลดาฯ ไปเพาะปลูกในไร่นาของตนเอง เพื่อให้ได้ผลผลิตที่อุดมสมบูรณ์ ทั้งนี้ พระราชพิธีดังกล่าวได้มีการสืบทอดปฏิบัติกันมายาวนานตั้งแต่สมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีจนถึงปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ ได้ว่างเว้นไปเป็นเวลานาน กระทั่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชดำริให้ฟื้นฟูพระราชพิธีดังกล่าวอีกครั้งในปีพุทธศักราช ๒๕๐๓ โดยเสด็จพระราชดำเนินมาเป็นองค์ประธานในพระราชพิธีอย่างต่อเนื่องยาวนาน สำหรับผู้ที่ดำรงตำแหน่งพญาแรกนาคือปลัดกระทรวงเกษตรและสหกรณ์ซึ่งจะยatraออกจากโรงพิธีพราหมณ์มาพร้อมกับเทพีคู่หาบเงินหาบทอง พร้อมกับการตั้งจิตอธิษฐานเพื่อเสี่ยงทายสำนุงสำหรับแต่งกายตามความเชื่อแบบพราหมณ์ ส่วนอีกหนึ่งกิจกรรมที่มีประชาชนตั้งตารอคอยเป็นจำนวนมากคือการได้ชมพระโคกินอาหารประเภทต่างๆ เพื่อให้โหรหลวงได้ถวายคำพยากรณ์ต่อสภาพการณ์บ้านเมือง อาทิ หากพระโคกินหญ้าจะทำนายว่าธัญญาหาร และน้ำท่าบริบูรณ์ดี หรือหากพระโคกินสุรา จะทำนายว่าระบบการขนส่งคมนาคมสะดวกรวดเร็วดี เป็นต้น จะเห็นได้ว่าคุณค่าของพระราชพิธีจรดพระนังคัลแรกนาขวัญ นอกจากจะเป็นการเกื้อกูลแก่พราหมณ์และคหบดีแล้ว ยังเป็นการดำรงคุณค่าของวิถีเกษตรอันเป็นรากฐานทางภูมิปัญญาของสังคมไทยให้คงอยู่อีกด้วยนอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงสืบทอดพระราชพิธีตามแบบพราหมณ์อีกประการหนึ่ง กล่าวคือ พิธีทำน้ำอภิเษกก่อนได้รับการเถลิงถวัลย์สิริราชสมบัติ โดยใช้น้ำศักดิ์สิทธิ์จากปัญจมหานที เสมือนการตั้งสัตยาธิษฐานเพื่อให้ประเทศชาติแคล้วคลาดจากภัยอันตราย และให้พระมหากษัตริย์ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาชนโดยสุขสวัสดิ์ (องค์การค้ำของครุสภา, ๒๕๔๒ : ๗๕)

ประการที่ห้า “เนคมขานปเทศ” หมายถึง ควรอนุเคราะห์ประชาชนในชนบทซึ่ง

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยียนดูแลทุกข์สุขของพสกนิกรในชนบทอย่างทั่วถึง ทรงมุ่งเน้นการสร้าง ความเข้มแข็งให้แก่คนในชุมชนก่อนเป็นสำคัญ ตามหลักการที่ว่า **“ระเบิดจากข้างใน”** อันเป็นการระเบิดความคิด พิชิตความขาดแคลนให้ชาวบ้านมีความรู้มากพอที่จะสามารถพึ่งพาตนเองได้ ก่อนขยายวงกว้างออกไปสู่สังคมภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งทรงพระราชทานความช่วยเหลือแก่พสกนิกรผู้พิการที่ไม่สามารถช่วยเหลือตนเองได้ ยิ่งถ้าหากเป็นประชาชนคนพิการที่อาศัยอยู่ในชนบทหรือตามถิ่นทุรกันดารที่อยู่ห่างไกลจากความเจริญด้วยแล้ว ย่อมทำให้การดำเนินชีวิตเป็นไปด้วยความยากลำบาก สอดรับกับพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ว่า **“..งานช่วยเหลือผู้พิการมีความสำคัญอย่างยิ่ง เพราะว่าผู้พิการมิได้เป็นผู้ที่อยากจะพิการ แต่อยากช่วยตนเอง ถ้าเราไม่สามารถช่วยเขาให้สามารถที่จะปฏิบัติงานอะไร เพื่อมีชีวิตและมีเศรษฐกิจของครอบครัว จะทำให้เกิดสิ่งที่หนักในครอบครัวหนักแก่สังคมนั้น นโยบายที่จะทำก็คือ ช่วยเขาให้ช่วยตัวเองได้ เพื่อที่จะให้เขาสามารถเป็นประโยชน์ต่อสังคม...”**(สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, ๒๕๔๒ : ๒๑)

สะท้อนให้เห็นถึงพระมหากรุณาธิคุณที่พระองค์ทรงห่วงใยคุณภาพชีวิตของ**“คนพิการ”** ในฐานะทรัพยากรบุคคลที่มีความบกพร่องทั้งทางร่างกายและสติปัญญา จึงถูกกักขังทางอัตลักษณ์ให้กลายเป็นผู้ด้อยโอกาสทางสังคมทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช มหาราช ทรงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์แรกที่พระราชทานโอกาสให้คนพิการทั้งที่พิการทางกาย ทางจิตและทางสังคมได้เข้าเฝ้าทูลละอองธุลีพระบาทอย่างใกล้ชิด โดยทรงพระกรุณาเสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมคนพิการ มีพระราชปฏิสันถารและพระราชทานพระบรมราชนุเคราะห์แก่คนพิการมาโดยตลอด เริ่มต้นด้วยการพระราชทานพระราชทรัพย์ซื้อปอดเหล็ก เพื่อใช้ในการรักษาโรคไขสันหลังอักเสบ ซึ่งระบาดในประเทศไทยเป็นครั้งแรก เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๕๕ ครั้งต่อมาทรงทราบว่าโรคนี้ทำให้เกิดความพิการถาวรที่แขน ขาและลำตัว ทำให้กล้ามเนื้อลีบ เคลื่อนไหวไม่ได้ ทรงทราบปัญหาและอุปสรรคในเรื่องการรักษาและป้องกันโรคเรื้อนจากอธิบดีกรมอนามัยในสมัยนั้น ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานเงินจากกองทุน

อานันทมหิดล เพื่อขยายสถานพยาบาลที่อำเภอพระประแดง จังหวัดสมุทรปราการ รวมทั้งทำการวิจัยเรื่องโรคเรื้อน โปรดเกล้าฯ ให้ขยายงานออกไปทำในภาคอีสาน รวมทั้งได้เสด็จพระราชดำเนินด้วยเรือยนต์พระที่นั่งไปทรงวางศิลาฤกษ์อาคารใหม่ และทรงเยี่ยมเยียนผู้ป่วยโรคเรื้อน

ต่อมาได้พระราชทานชื่อโรงพยาบาลใหม่จากโรงพยาบาลโรคเรื้อน เป็น **“สถาบันราชประชาสมาสัย”** มีความหมายว่า **“พระราชากับประชาชนมีความสมัครสมานพึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน”** และได้พระราชทานโอกาสให้นักเรียนตาบอดมาร่วมขับร้องเพลงบันทึกเสียงออกอากาศทางวิทยุโดยเสด็จพระราชดำเนินมาทรงบันทึกเสียงด้วยพระองค์เอง ทรงสอนดนตรีพระราชทานแก่คนตาบอดหลายราย ประกอบกับทรงพระราชทานบทเพลงพระราชนิพนธ์ให้เป็นเพลงประจำโรงเรียนคนตาบอดกรุงเทพฯ คือ เพลงพระราชนิพนธ์ **“ยิ้มสู้”** นอกจากนี้ พระบารมีแห่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้แผ่ปกเกล้าปกกระหม่อมไปถึงเด็กและผู้ปกครองของเยาวชนที่มีความบกพร่องทางสติปัญญา โดยในปีพุทธศักราช ๒๕๐๗ ได้พระราชทานเงินรายได้จากการฉายภาพยนตร์ส่วนพระองค์ ให้สร้างอาคารขึ้นในเขตโรงพยาบาล และเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเปิดอาคารพร้อมกับพระราชทานชื่อใหม่จาก **“โรงพยาบาลปัญญาอ่อน”** เป็น **“โรงพยาบาลราชานุกูล”** ยังความปลาบปลื้มอย่างหาที่สุดมิได้แก่พสกนิกรคนพิการทั้งชาติ

ประการที่หก **“สมณพurahมณเฑศ”** หมายถึง ควรอนุเคราะห์สมณะพราหมณ์ผู้มีศีล โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงส่งเสริมสนับสนุนให้ภิกษุหรือนักบวชนิกายต่างๆ ได้เข้าถึงหลักธรรมคำสอนอันถ่องแท้ของแต่ละศาสนาอย่างเต็มพระกำลัง อาทิ โครงการพัฒนาระบบคอมพิวเตอร์เพื่อการศึกษาพระไตรปิฎกและอรรถกถาตามพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว โดยมหาวิทยาลัยมหิดลได้ริเริ่มโครงการพัฒนาระบบคอมพิวเตอร์เพื่อการศึกษาพระไตรปิฎกเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๓๐ เพื่อเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในวโรกาสรัชชมังคลาภิเษก ต่อมาพระองค์ทรงมีพระราชดำริให้ขยายงานครอบคลุมถึงอรรถกถา โดยพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์สนับสนุนด้วย ซึ่งโครงการนี้ได้พัฒนาระบบคอมพิวเตอร์ให้สามารถเพิ่มประสิทธิภาพตอบสนองความต้องการของผู้ใช้โปรแกรมตลอดระยะเวลาที่ผ่านมา จนกระทั่งปัจจุบันสามารถจัดทำโปรแกรมพระไตรปิฎกและอรรถกถา

ภาษาไทย เพื่อเป็นสื่อกลางในการช่วยเผยแผ่พระธรรมคำสั่งสอนให้แก่ศาสนิกชนอย่างสมบูรณ์แบบหนึ่ง พระองค์ทรงโปรดเกล้าฯ ให้แปลพระไตรปิฎกจากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย โดยพิมพ์พระไตรปิฎกจำนวน ๔๕ เล่ม เท่ากับจำนวนปีที่พระพุทธองค์เสด็จออกเผยแผ่พระพุทธศาสนา เพื่อให้ “**ไตรปิฎก**” ช่วยสะท้อนคุณค่าของหลัก “**ไตรลักษณ์**” อันเป็น “**ไตรรัตน์**” แห่งการกอบปรุคุณความดี (คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕ : ๑๒๔)

นอกจากนี้ ยังทรงพระราชทานพระบรมราชูปถัมภ์แก่สามเณรผู้สอบไล่ได้เปรียญธรรม ๕ ประโยค ในการอุปสมบทเป็นพระภิกษุภาคหลวง ทรงส่งเสริมการศึกษาของพระภิกษุสามเณรแผนกธรรมบาลี ทั้งยังทรงส่งเสริมการศึกษาของมหาวิทยาลัยสงฆ์ กล่าวคือ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยในพระบรมราชูปถัมภ์ และทรงสถาปนาพระราชอาสนะ พระราชทานพระสมณศักดิ์ เพื่อพัฒนาบวรพุทธศาสนาให้จรสเรืองคู่เมืองไทยอีกด้วย (อุดมพร อมรธรรม, ๒๕๕๐ : ๑๒๐) ในยามที่ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชว่างลง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้มีการพระราชพิธีสถาปนาสมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (จวน อุฏฐายีมหาเถระ) เป็นสมเด็จพระสังฆราชองค์ที่ ๑๖ แห่งรัตน โกสินทร์ศก ณ อุโบสถวัดพระศรีรัตนศาสดาราม เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๐๘ นับเป็นครั้งแรกที่ได้มีพระราชพิธีสถาปนาสังฆปริณายกแห่งสังฆมณฑลขึ้น ขณะเดียวกัน ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ดำเนินการประกวดหนังสือพุทธศาสนาสำหรับเด็ก เพื่อสืบสานพระราชปณิธานแห่งพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ล้นเกล้ารัชกาลที่ ๗ โดยสำนวนที่ชนะการประกวดจะได้พิมพ์พระราชทานในพระราชพิธีทรงบำเพ็ญพระราชกุศลวิสาขบูชาเป็นประจำทุกปี เพื่อให้วรรณศิลป์เป็นสื่อกลางในการสรรค์สร้างคุณธรรมจริยธรรมในหัวใจเยาวชน จนเจริญเติบโตไปเป็นทรัพยากรบุคคลที่ดีมีคุณภาพของสังคม

ประการที่เจ็ด “**มิลกุกิจิสุ**” หมายถึง ควรอนุรักษ์สายพันธุ์ของสรรพสัตว์ทั้งหลายไม่ให้สูญพันธุ์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเปี่ยมไปด้วยพระเมตตาต่อสัตว์โลก เห็นได้ชัดจากสุนัขทรงเลี้ยงที่ชื่อว่า “**คุณทองแดง**” ซึ่งเคยเป็นสุนัขจรจัดบริเวณซอยศูนย์แพทย์พัฒนา ถนนพระราม๕มาก่อน โดยนายแพทย์ท่านหนึ่งได้นำคุณทองแดงมาทูลเกล้าฯ ถวายให้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทอดพระเนตรซึ่งพระองค์ทรงมีพระมหากรุณาธิคุณให้เป็น
 สุนัขทรงเลี้ยง โดยมีได้ทรงรังเกียจว่าเป็นสุนัขที่ด้อยคุณค่า ผิดแปลกจากค่านิยมของชนชั้นสูง
 ทั่วไปในสังคมที่มักเลี้ยงสัตว์ซึ่งมีสายพันธุ์มาจากต่างประเทศและมีราคาแพง ทว่า คุณทองแดง
 สามารถปลุกกระแสให้คนไทยหันมารักสุนัขสายพันธุ์ไทยกันมากยิ่งขึ้น โดยลูกทั้งเก้าของคุณ
 ทองแดงได้รับพระราชทานนามเป็นชื่อขนมไทยที่ขึ้นต้นด้วยคำว่า “ทอง” ทั้งเก้าชนิด และได้
 พระราชทานนามสกุลว่า “สุวรรณชาติ” โดยในปัจจุบันคุณทองแดงอยู่ที่วังไกลกังวลและได้
 ติดตามไปถวายงานรับใช้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทุกครั้ง ไม่ว่าจะเสด็จพระราชดำเนินไปที่
 ไคก็ตาม จึงเป็นภาพสะท้อนให้คนไทยได้ตระหนักว่า แม้แต่คุณทองแดงซึ่งเป็นสุนัขทรงเลี้ยงยัง
 มีความซื่อสัตย์รู้สำนึกในพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว แล้วพสกนิกร
 ไทยผู้ได้ชื่อว่าเป็นมนุษย์โดยบริบูรณ์ย่อมต้องปฏิบัติหน้าที่ในฐานะพลเมืองที่ดีของประเทศชาติ
 เพื่อสนองพระราชปณิธานของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเช่นเดียวกัน(พระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช,๒๕๔๕ : ๑๓)

นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงมี “ช้างเผือกคู่พระบารมี” นับตั้งแต่เสด็จ
 เสด็จถวัลย์สิริราชสมบัติเมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๘๕ ทรงมีช้างเผือกมาสู่พระบารมีทั้งหมด ๑๒
 ช้าง โดยปฐมเสวตคชาคู่พระเสวตฉัตร ย่อมได้แก่ “พระเสวตอดุลยเดชพาหน ภูมิพลนพนาถ
 บารมีฯ” สีกายดั่งดอกกมูทหรือบัวสายแดง สมโภชขึ้นระวางเป็นช้างเผือกประจำรัชกาล ณ โรง
 ช้างต้น ภายในพระราชวังดุสิต พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหลังน้ำพุทมนต์ด้วยพระเต้า
 และพระราชทานกล้วย อ้อย หญ้าด้วยพระเมตตาเป็นล้นพ้น เพราะทรงตระหนักดีว่า ช้างไทยอัน
 เป็นทั้งช้างศึก ช้างเลี้ยงและช้างคู่พระบารมีของบูรพกษัตริย์ไทย ต่างต่อสู้โรมรันอริศัตรูจน
 รักษาเอกราชของชาติและแผ่นดินมาได้ถึงทุกวันนี้ นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณอย่างยิ่งที่พ่อแห่ง
 แผ่นดินทรงสงวนรักษาไว้ซึ่งสายพันธุ์ช้างไทยอันทรงคุณค่า ส่งผลให้พระเกียรติคุณแผ่ไพศาล
 คุชขสารคู่พระบุญญาบารมี (กรมวิทยาศาสตร์บริการ,๒๕๔๕ : ๑๓๒)

ประการที่แปด “อธมฺมการปฏิกุเขโป” หมายถึง ควรห้ามชนทั้งหลายมิให้ประพฤติดิ
 ธรรม และชักนำด้วยตัวอย่างให้อยู่ในกุศลสุจริตซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงชี้แนะให้

ประชาชนเห็นถึงความสำคัญของการห่างไกลจากอบายมุขทั้งปวงด้วยการหันมาเล่นดนตรี หรือสร้างสุนทรียภาพทางด้านงานศิลปะทดแทน ดังแบบอย่างของพระองค์ที่ทรงถึงพร้อมด้วย พระปรีชาสามารถในสรรพศาสตร์แขนงต่างๆ เริ่มต้นตั้งแต่พระอัจฉริยภาพทางด้านดนตรี ทรง เป็น “คีตราชน” ที่พระราชนิพนธ์บทเพลงอันทรงคุณค่าไว้เป็นจำนวนมากนอกจากอรรถรสของ ความไพเราะในคำร้องและท่วงทำนองที่ต่างร้อยเรียงกันอย่างสอดคล้องลงตัวแล้ว บทเพลงพระ ราชนิพนธ์ส่วนใหญ่ยังสอดแทรกไว้ด้วยคุณธรรมคำสอนที่พสกนิกรสามารถน้อมนำไป ประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการดำรงชีวิตได้อีกด้วย อาทิ บทเพลงพระราชนิพนธ์ **“แสงเทียน”** ที่ทรง อุปรามาแสงเทียนเสมือนชีวิตของมนุษย์ที่ทุกคนเกิดมาล้วนต้องตาย เพราะสังขารคือสิ่งที่ไม่เที่ยง แท้ เป็นไปตามหลักไตรลักษณ์ อันประกอบด้วย **“อนิจจัง ทุกขังและอนัตตา”** ตามคำสอนทาง พระพุทธศาสนา อนึ่ง คำร้องในบทเพลงพระราชนิพนธ์นี้ยังได้ชี้ให้เห็นถึงผลลัพธ์ของการ กระทำ หากผู้ใดกระทำความดีย่อมได้รับผลดีเป็นการตอบแทน แต่ถ้าหากผู้ใดคิดต่ำทำชั่ว ย่อม ทำให้ได้รับความทุกข์ทรมานเป็นเงาตามตัว สอดรับกับคำร้องของบทเพลงพระราชนิพนธ์แสง เทียนที่ว่า **“โอ้ชีวิตหนอล้วนรอความตายทุกคน หลีกไปไม่พ้นทุกข์ทนอาทรร้อนใจ ต่างคนเกิด แล้วตายไป ชดใช้เวรกรรมจากจร นิอจ้งสังขารนั้นไม่เที่ยงเสียดบุญกรรม ทุกคนเคยทำกรรมไว้ ก่อน”** ขณะที่บทเพลงพระราชนิพนธ์ **“ยิ้มสู้”** ทรงมีพระราชประสงค์ในการให้กำลังใจแก่พสก นิกรคนพิการที่ด้อยโอกาสและขาดการยอมรับจากคนในสังคม ให้มีกำลังใจในการดำรงชีวิต ต่อไปอย่างมีคุณค่า เพราะคนพิการต่างมีความรู้ความสามารถไม่น้อยไปกว่าคนปกติธรรมดา ทั่วไป หากสมาชิกในสังคมให้โอกาสและเคารพในสิทธิของกันและกัน สมดังใจความดังปรากฏ ในเนื้อร้องของบทเพลงพระราชนิพนธ์ **“ยิ้มสู้”** ที่ว่า **“คนเป็นคนจะจนหรือมี ร้ายหรือดีคงมีหวัง อยู่ ยามปวงมารมาพาลลบหลู่ ยิ้มละมัยใจสู้หม่อมวลภทภัย”** ส่วนบทเพลงพระราชนิพนธ์ **“ความฝันอันสูงสุด”** ก็แฝงเร้นไว้ด้วยหลักธรรมคำสอนมุ่งปลูกฝังให้ประชาชนเรียนรู้ที่จะตอบ แทนบุญคุณของแผ่นดิน ดังเนื้อร้องตอนหนึ่งที่ว่า **“นี่คือปณิธานที่หาญมุ่ง หมายผดุงยุติธรรม อันสดใส ถึงทนทุกข์ทรมานนานเท่าใด ยังมั่นใจรักษาต้องอาครัน”** (สำนักงานเสริมสร้าง เอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๔๔: ๑๓) คำนึงว่า ชาวไทยทุกคนจึงตอบแทนพระมหากรุณาธิคุณของ

พระองค์ ผ่านเส้นเสียงที่เรียงร้อยสอดผสานทุกท่วงทำนองแห่งความจงรักภักดีออกมาเป็นบทเพลงแห่งแผ่นดินอันทรงคุณค่า อาทิ **“เพลงภูมิแผ่นดิน นวมินทร์มหาราชา”** ที่มีคำร้องตอนหนึ่งได้สะท้อนธรรมชาติของพระองค์ความว่า **“อ้อองค์สุริยศรีมีธรรมส่อง ปกครองอย่างทรงพระเมตตา”**

สำหรับด้านดนตรีไทย พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเห็นว่าวิชาดนตรีไทยเป็นศิลปะแขนงสำคัญของชาติสมควรที่จะได้รวบรวมเพลงไทยเดิมต่างๆ ไว้มิให้เสื่อมสูญและผันแปรไปจากหลักเดิม โดยมีการบันทึกโน้ตเพลงให้ถูกต้องและจัดพิมพ์ขึ้นไว้เป็นหลักฐานเพราะในการบันทึกแนวเพลงเป็นโน้ตสากลแต่เดิมนั้นยังมีได้มีการบันทึกไว้อย่างครบถ้วนและจัดพิมพ์ให้เป็นการสมบูรณ์จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้กรมศิลปากรรับเรื่องนี้ไปดำเนินการทรงสละพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์ในการจัดพิมพ์โน้ตเพลงไทยชุดนี้เป็นการรักษาศิลปะดนตรีอันสำคัญของไทยไว้มิให้เสื่อมสูญ ทั้งยังเป็นการเผยแพร่วิชาดนตรีไทยออกไปในหมู่ประชาชนผู้สนใจให้เป็นที่รู้จักแพร่หลายยิ่งขึ้นอีกด้วย อนึ่ง ในปีพุทธศักราช ๒๕๒๗ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระบรมราชโองการให้จัดพระราชพิธีครอบประชนาพิธีไหว้ครู โขนละคร และต่อกระบวนรำเพลงหน้าพาทย์องค์พระพิราพ ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์สูงสุดในวิชาดนตรีและนาฏศิลป์ไทย ทำให้คนที่มีดนตรีไทยอยู่ในหัวใจร่วมกันจัดงานมหกรรมดนตรีไทยเฉลิมพระเกียรติเป็นประจำทุกปี เพื่อบรรเลงเสียงเสนาะของระนาดเอก เสียงทุ้มนุ่มลึกของฆ้องวง เสียงจิมที่สนั่นหวั่นไหวถึงห้องหัวใจ ให้สอดผสานกันกับเครื่องดนตรีไทยชนิดต่างๆ อันเป็นเสียงเพลงแห่งความจงรักภักดี และสานสืบไว้ซึ่งศิลปวัฒนธรรมที่ทรงคุณค่า (สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ, ๒๕๔๑ : ๒๒๑)

ขณะเดียวกัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงก่อตั้งสถานีวิทยุอมพรสถานขึ้นเมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๔๕ เพื่อทรงดนตรีออกกระจายเสียงทางสถานีวิทยุเป็นประจำ ทรงจัดรายการเพลงและทรงเลือกแผ่นเสียงด้วยพระองค์เอง ในบางครั้งได้โปรดเกล้าฯ ให้พสกนิกรสามารถขอเพลงผ่านโทรศัพท์ที่ทรงรับด้วยพระองค์เองอีกด้วย ส่งผลให้สายสัมพันธ์ระหว่างพระมหากษัตริย์กับประชาชนยิ่งโยงใยแน่นแฟ้นครั้งเกิดเหตุการณ์มหาวาตภัยที่แหลม

ตะลุมพุก ทรงอาศัยสถานีวิทยุประกาศเชิญชวนประชาชนให้ร่วมกันบริจาคสิ่งของเพื่อบรรเทาความเดือดร้อนให้แก่ผู้ประสบภัย จนเป็นที่มาของการก่อตั้งมูลนิธิราชประชานุเคราะห์ในพระบรมราชูปถัมภ์จึงกล่าวได้ว่า คนตรีคือสื่อกลางในสรรค์สร้างธรรมาภิบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับประชาชนอย่างแท้จริง (ชูลีพร สุสุวรรณ, ๒๕๔๘ : ๖๕)

สำหรับสุนทรียภาพทางด้านศิลปะของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวนั้น ทรงได้รับพระราชสมัญญานามว่า **“องค์อัครศิลปิน”** ผู้ทรงถึงพร้อมด้วยพระราชอัจฉริยภาพในงานจิตรกรรม ประติมากรรมและภาพถ่าย จะสังเกตได้ว่าทุกครั้งที่เสด็จพระราชดำเนินไปเยี่ยมเยือนราษฎรในทุกถิ่นที่ มักมีกล้องถ่ายรูปติดพระองค์ไปด้วยอยู่เสมอ เพราะภาพถ่ายจะเป็นสื่อกลางสำคัญที่ช่วยบันทึกเรื่องราวความทุกข์ยากของราษฎร ช่วยจารึกเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของชาติไว้ทั้งนี้ พระองค์ทรงโปรดการถ่ายภาพความก้าวหน้าของโครงการในพระราชดำริ ส่งผลให้พระองค์ทรงมีข้อมูลสำหรับนำมาใช้ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนได้อย่างไม่หลงทิศผิดทาง ส่วนผลงานฝีพระหัตถ์ด้านจิตรกรรมนั้น ได้แก่ ภาพมือแดง ภาพสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ภาพไม่มีชื่อ เป็นต้น สอดคล้องกับพระราชดำรัสที่ว่า **“ศิลปะเป็นสิ่งที่จะช่วยพัฒนาประเทศได้อีกทางหนึ่ง”**(ประกาศ วัชรภรณ์, ๒๕๔๒ : ๖๓)

ประการที่เก้า **“อธรรมานุอุปทาน”** ควรช่วยเหลือคนยากจนมิให้ก่ออกุศลกิจแก่สังคม ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นกษัตริย์นักสังคมสงเคราะห์ ที่อุปถัมภ์คำชูผู้ด้อยโอกาสให้ได้อยู่ดีมีสุขตามอัธยาศัย แน่นนอนว่า ความทุกข์คือธรรมดาโลกที่มนุษย์ทุกคนย่อมประสบ ทว่า พระองค์กลับต้องแบกรับความทุกข์ของปวงประชาว่าหลายล้านคน จึงทรงใช้หลักอริยสัจสี่ เพื่อเป็นหนทางไปสู่การดับความทุกข์ให้แก่นิกรชน เริ่มตั้งแต่ **“ทุกข์”** คือทรงเข้าใจสภาวะแห่งความทุกข์ของคนไทยทุกภาคส่วน ต่อมาคือ **“สมุทัย”** หมายถึง เหตุแห่งความทุกข์ เพื่อจะได้เข้าใจว่าสาเหตุใดที่ทำให้ประชาชนต้องเผชิญกับความยากลำบาก อีกประการหนึ่งคือ **“นิโรธ”** หมายถึง ความดับทุกข์ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ในการดับร้ายคลายร้อนให้พสกนิกรมีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น และสุดท้าย **“มรรค”** หมายถึง หนทางสู่การดับทุกข์ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงริเริ่มสรรพโครงการเพื่อสร้าง

รากฐานของชีวิตที่มั่นคงให้แก่ปวงประชา สอดรับกับพระราชดำรัสที่ว่า **“..การสังคมสงเคราะห์ นั้นก็แบ่งเป็นส่วนต่างๆได้..ถ้าแบ่งเป็นว่าจะไปสงเคราะห์ผู้ที่ตกทุกข์ได้ยาก ตกทุกข์ได้ยากนี้ คนเรามีทุกข์ที่เป็นตามสภาพ ก็ว่าเกิดมาก็มีทุกข์..โครงสร้างของสังคมยังดีตรงที่คนที่ตกทุกข์ได้ยากโดยมาก ก็ได้รับการช่วยเหลือเป็นประเพณีมา อันนี้ก็อยู่ในเรื่องของการสงเคราะห์”** (สมาคมผู้จัดพิมพ์และผู้จำหน่ายหนังสือแห่งประเทศไทย.๒๕๔๘ : ๑๕๓)

ดั่งแบบอย่างพระราชกรณียกิจที่พระองค์ทรงช่วยเหลือชาวไทยภูเขาบริเวณพื้นที่สูงทางภาคเหนือของประเทศผ่านการริเริ่มโครงการหลวงตามแนวพระราชดำริหลากหลายแห่ง นับเป็นกรณีศึกษาสำคัญของการพระราชทานความช่วยเหลือแก่ชาวไทยภูเขาในอดีตที่เคยปลูกฝิ่นเป็นอาชีพหลักเพราะไม่ทราบว่าปลูกพืชอื่นใดเนื่องจากฝิ่นเป็นพืชทำเงินเพียงอย่างเดียวที่ชาวไทยภูเขารู้จัก พืชชนิดอื่นจำพวกข้าวหรือธัญพืช ก็ปลูกเพื่อใช้รับประทานและเลี้ยงสัตว์เท่านั้น ทางโครงการหลวงได้นำพืชพันธุ์เข้ามาทดลองปลูกบนพื้นที่สูงหลายชนิดโดยหลายสายพันธุ์ได้รับความช่วยเหลือจากนานาประเทศซึ่งเข้าใจและเห็นใจในปัญหาที่ชาวไทยภูเขาประสบอยู่เพราะปัญหายาเสพติดไม่ใช่เป็นปัญหาของประเทศไทยเท่านั้น แต่เป็นปัญหาในระดับโลกด้วย ทั้งนี้ โครงการหลวงเป็นโครงการส่วนพระองค์ในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อส่งเสริมการปลูกพืชเมืองหนาวแก่ชาวไทยภูเขาจากลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ เพื่อสร้างรายได้ทดแทนการปลูกฝิ่นก่อตั้งเมื่อปีพุทธศักราช๒๕๑๒ โดยผลการทดลองค่อยๆเกิดขึ้นอย่างช้าๆในระยะแรกและมีอัตราความสำเร็จสูงขึ้นในเวลาต่อมาเมื่อนักวิชาการมีความเข้าใจสภาพภูมิอากาศดีขึ้นผลการทดลองนี้ได้อาศัยทอดไปสู่ชาวไทยภูเขาเป็นการร่วมกันทดลองก่อนในระยะแรกแล้วจึงกลายมาเป็นอาชีพหลักอย่างจริงจังในระยะหลังชาวไทยภูเขาเริ่มมีความเชื่อมั่นที่จะปลูกผัก ปลูกดอกไม้ ปลูกผลไม้เพื่อทำรายได้ทดแทนฝิ่นและเมื่อเห็นว่าก่อให้เกิดรายได้ อย่างเป็นรูปธรรมก็ค่อยๆลดจำนวนการปลูกฝิ่นลง จนในที่สุดหลายท้องที่ของโครงการหลวง ฝิ่นจะกลายเป็นพืชที่หาซื้อได้ยากไปเสียแล้วในปัจจุบัน โครงการหลวงได้ดำเนินงานในหลากหลายจังหวัดทางภาคเหนือ โดยมีสถานีวิจัยหลัก สถานีส่งเสริมปลูกพืชทดแทนฝิ่นที่เรียกว่าศูนย์พัฒนา รวมทั้งโครงการและหมู่บ้านพัฒนาอีกหลายแห่ง ซึ่งผลผลิตจากโครงการ

หลวงในปัจจุบันประกอบด้วยผักปลอดภัยสารพิษ สมุนไพรธัญพืช ผลไม้ ดอกไม้เมืองหนาว
 ผลิตผลปศุสัตว์ ผลิตผลประมง ผลิตผลป่าไม้และผลิตภัณฑ์แปรรูปภายใต้ชื่อการค้า**“คอยคำ”**
 ส่งผลให้ชาวไทยภูเขาและเกษตรกรทางภาคเหนือมีคุณภาพชีวิตที่ดียิ่งขึ้น จนสามารถดำรงชีพ
 ได้ด้วยความสุจริตทำให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งได้อย่างยั่งยืน(พลาดิศัย สิทธิชัยกิจ,๒๕๔๕ :
 ๑๔๔)นอกจากนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ก่อตั้ง **“มูลนิธิ
 ชัยพัฒนา”**เพื่อสนับสนุนส่งเสริมโครงการหรือกิจกรรมอันเป็นประโยชน์ต่อประชาชนในการ
 พัฒนาตนเองและพัฒนาชุมชน จนกระทั่งมีคุณภาพชีวิตที่ดีขึ้น สอดรับกับพระราชดำรัสเกี่ยวกับ
 มูลนิธิชัยพัฒนาตอนหนึ่ง ความว่า **“..มูลนิธิชัยพัฒนาซึ่งมีหน้าที่ที่เขาคั่งไว้สำหรับมูลนิธิ ให้
 พัฒนาประเทศจนมีชัยชนะ ชัยของการพัฒนานี้ มีจุดประสงค์คือ ความสงบ ความเจริญ ความ
 อยู่ดีกินดีของประชาชน”**(สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอัน
 เนื่องมาจากพระราชดำริ,๒๕๔๕ : ๘)

ประการที่สิบ **“สมณพurahมณอุปสงฺกมิตฺวา ปญฺหาปฺจจนฺ”** ควรเข้าใจถ้อยคำสมณะพราหมณ์
 เพื่อศึกษาธรรมะให้แจ้งชัดเมื่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสด็จแปรพระราชฐานไปยัง
 ต่างจังหวัด มักเสด็จพระราชดำเนินไปทรงเยี่ยมมนัสการพระอาจารย์ของวัดป่ารูปต่างๆอยู่เสมอ
 แสดงให้เห็นว่าพระองค์ทรงมีความสนพระราชหฤทัยในธรรมะชั้นสูงขั้นปฏิบัติกรรมฐาน
 เพื่อให้ทรงมีสมาธิตั้งมั่นอยู่กับการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจเพื่อพสกนิกรได้อย่างเต็มพระกำลัง
 จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้สร้างพระตำหนักบำเพ็ญธรรมส่วนพระองค์ไว้ภายในพระ
 ตำหนักสวนจิตรลดาโรฐาน อันเป็นสถานที่วิเวกเหมาะอย่างยิ่งแก่การเจริญภาวนา ทั้งนี้ ทรง
 ปฏิบัติสมาธิเป็นประจำและประทับนั่งเป็นเวลานาน ครั้นพระอาจารย์ที่มีวัตรปฏิบัติน่าเลื่อมใส
 รูปใดเดินทางเข้ามาในกรุงเทพมหานคร พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะทรงอาราธนาภิกษุเจ้า
 ไปแสดงธรรมหรือร่วมสนทนาธรรมในพระราชฐาน จนกระทั่งพระอาจารย์บางรูปถึงกับปรารถ
 ณาว่า **“..เป็นหน้าที่ของอาจารย์ต้องไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ขอพระองค์ทรงอย่าได้
 เสด็จพระราชดำเนินมาวัดให้ลำบากพระวรกาย เพราะทรงมีพระราชกิจมาก ทว่า
 พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงวางพระองค์เป็นศิษย์ จึงเสด็จพระราชดำเนินมากราบ**

นมัสการพระอาจารย์เป็นการส่วนพระองค์ ด้วยทรงเป็นกษัตริย์ที่ถึงพร้อมด้วยคุณธรรม เปรียบเสมือนไม่มีผลคั่นใด สาขาอ่อนโยนฉันนั้น..”

นอกจากนี้พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังเสด็จพระราชดำเนินไปวัดในเขตชนบทเพื่อช่วยพัฒนาวัดที่รกร้างขาดการทะนุบำรุงให้กลับมาเจริญวัฒนาเหมือนในอดีต ที่วัด วังและบ้านต่างเป็นสามเสาหลักของแผ่นดินที่ใกล้ชิดผูกพันกันมาโดยตลอด ทว่า ในปัจจุบันความสัมพันธ์ระหว่างบ้านและวัดเริ่มมีความห่างเหินกันมากยิ่งขึ้น พระองค์จึงทรงมีพระราชประสงค์ในการชักนำให้คนในชุมชนหันมาใกล้ชิดผูกพันกับพระศาสนาเช่นอดีตกาล ดังกรณีของวัดญาณสังวรารามฯ ซึ่งได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมา เมื่อปีพุทธศักราช ๒๕๒๕ โดยสภาพแวดล้อมของวัดเต็มไปด้วยความกันดารขาดแคลน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงพระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เพื่อจัดทำโครงการพัฒนาพื้นที่โดยรอบวัดญาณสังวรารามฯ ทั้งยังทรงมีพระราชดำริให้นำลูกศิษย์วัดมาฝึกอบรมในศูนย์เยาวชนการเกษตร เพื่อช่วยพัฒนาวัดและขัดเกลาคุณธรรมจริยธรรมไปด้วยในตัว จะเห็นได้ว่า แม้แต่ลูกศิษย์วัดที่หลายคนอาจมองข้ามคุณค่า แต่พระองค์กลับทรงมองเห็นความสำคัญว่า บุคคลเหล่านี้คือผู้อยู่ใกล้ชิดพระศาสนา หากมีการอบรมบ่มเพาะให้พวกเขาสามารถนำความรู้คู่ความดีไปใช้ในการพัฒนาตนเอง และตอบแทนพระคุณของวัดวาอาราม ที่ได้ขัดเกลาอบรมลูกศิษย์วัดได้เป็นอย่างดี ย่อมทำให้ประชาชนและพระศาสนาเกิดความใกล้ชิดผูกพันกันมากขึ้น ดังกรณีของผู้มีอำนาจราชศักดิ์ในสังคมหลายคนในอดีตเคยเติบโตภายใต้ร่มชายคาของอารามหลายแห่ง จากลูกศิษย์วัดสู่ความเรืองอำนาจในสังคม ดังนั้น แม้แต่กัณฑ์แค่เพียงไม่กี่คนพระองค์ก็ทรงให้ความสำคัญ (อัครวัฒน์ โอสถานุเคราะห์, ๒๕๔๕.๑๓)

ประการที่สิบเอ็ด “**อหฺมฺมารคฺสุสฺปหานํ**” หมายถึง ควรห้ามจิตมิให้ไปในที่อโคจรซึ่งในที่นี้อาจหมายถึงแหล่งอบายมุขต่างๆ แต่สำหรับพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแล้วที่อโคจรหลายแห่งซึ่งประชาชนไม่อยากจะเดินทางไป พระองค์กลับทรงพระราชดำเนินไปมาทั้ง จตุรทิศ อันได้แก่ ป่ารกทึบที่เต็มไปด้วยอันตรายทางภาคใต้ พระองค์ทรงฝ่าฟันเข้าไปเพื่อให้ได้พบกับพสกนิกรที่ต่างรอคอยความหวัง ภูเขาสูงชันทางภาคเหนือที่พระองค์ทรงสู้นข้ามขึ้นไปหาที่

น้องชาวไทยภูเขา ดินแดนทุรกันดารแห่งแล้งทางภาคอีสาน พระองค์ทรงยุยงไปสร้างดินดี น้ำอุดมจนเกิดความสุขสมบูรณ์ และพื้นที่ที่ประสบอุทกภัยทางภาคกลาง ถึงแม้จะมีพายุฝนพัด กระหน่ำหนักหนาสักเพียงไร แต่ก็มีได้เป็นอุปสรรคขัดขวางพระราชวิริยะอุตสาหะ จึงกล่าวได้ว่า ท่อโคจรบางแห่งถึงแม้จะมีความยากลำบาก แต่ถ้าหากสามารถบำบัดทุกข์บำรุงสุขให้แก่ราษฎรได้ พระองค์ก็ทรงยินดีที่จะเสด็จพระราชดำเนินไป ตรงกันข้ามกับท่อโคจรของราษฎร โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชน อันได้แก่ สถานเริงรมย์ บ่อนการพนัน หรือแหล่งซื้อขายสารเสพติด ฯลฯ กลับเป็นสถานที่ซึ่งพระองค์ไม่ทรงปรารถนาให้เข้าไปเคียดไถ่ เพราะยอมบั่นทอนทั้งสุขภาพร่างกายและจิตใจ ดับหนทางอนาคตอันสดใสให้มีมืดมิดลง แต่ยังนับเป็นความโชคดีของพี่น้องชาวไทยที่มีแสงแห่งพระบารมีคอยส่องสว่างนำหนทางธรรมให้ประชาชนได้ ดำเนินชีวิตอย่างไม่หลงทิศผิดทาง จนก่อให้เกิดความปกติสุขในสยามรัฐได้ในที่สุด(จิตรดาภา, ๒๕๔๘ : ๔๖)

นอกจากจะทรงชี้แนะไม่ให้ประชาชนเดินทางไปในเส้นทางอโคจรแล้ว ถนนหนทางอันเป็นเส้นทางการโคจรในชีวิตประจำวัน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพัฒนาการคมนาคมภายในประเทศให้ประชาชนสามารถสัญจรไปมาได้สะดวก ท่ามกลางปัญหาการจราจรติดขัดทั้งในกรุงเทพมหานครและเขตเมืองใหญ่ อาทิ สะพานพระราม ๘ อันเป็นหนึ่งในโครงการจตุรทิศที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำริให้กรุงเทพมหานครพิจารณาก่อสร้างสะพานข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเพิ่มเติม โดยพระราชทานนามว่า **“สะพานพระราม ๘”** เพื่อระลึกถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล องค์อัฐมราชันแห่งราชจักรีวงศ์ ทั้งยังทรงมีพระบรมราชวินิจฉัยให้ก่อสร้าง **“ถนนรัชดาภิเษก”** อันเป็นถนนวงแหวนเพื่ออำนวยความสะดวกในการจราจรระหว่างชานเมือง โดยไม่ต้องผ่านใจกลางเมืองซึ่งมีสภาพการจราจรคับคั่ง นอกจากนี้ ยังมีถนนอีกหลายสายอันเนื่องมาจากพระราชดำริ ได้แก่ ถนนคู่ขนานลอยฟ้าพระราชดำริ ถนนคร่อมคลองประปา เป็นต้น (สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์, ๒๕๔๒ : ๔๕)

ประการสุดท้าย **“วิสมโลกสุสพหาม”** หมายถึง ควรระงับความโลภไม่ให้จิตปรารถนาใน

ลาภที่ไม่พึงจะได้ทั้งนี้ การระงับความโลภของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวย่อมได้แก่การ
 ดำเนินพระราชจริยวัตรอย่างสมณะพอเพียง ซึ่งความพอดี มีความพอประมาณในพระราชหฤทัย
 ได้ถูกนำมาใช้ในการแก้วิกฤติทางเศรษฐกิจของชาติ ท่ามกลางความมืดบอดของวิกฤติเศรษฐกิจ
 เมื่อปีพุทธศักราช๒๕๔๐ ได้ปรากฏแสงสว่างส่องทางหวังจากการที่พระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัวได้พระราชทานปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเพื่อให้ประชาชนได้ตั้งมั่นอยู่บนครรลองของ
 ความมีเหตุผล ความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดี (พระธรรมปิฎก,๒๕๔๐ : ๒๕๕)
 จึงนับได้ว่าเป็นแนวคิดที่มีคุณค่าอย่างน้อยสองนัยด้วยกัน ประการแรก เป็นเครื่องเตือนสติ
 ให้แก่ชาวไทยทั้งยังเป็นการเสนอแนะแนวทางออกจากวิกฤติที่กำลังเผชิญอยู่ โดยประยุกต์ให้
 สอดคล้องกับภูมิปัญญาของบรรพชนอย่างลงตัว ประการที่สอง แนวคิดความพอเพียงเป็น
 ทางเลือกที่เหมาะสมในการนำมาประยุกต์ใช้ทั้งในฐานะที่เป็นแนวคิดทฤษฎีและเป็นแนวทาง
 ในการปฏิบัติ ดังปรากฏในพระราชดำรัสตอนหนึ่งความว่า **“เศรษฐกิจพอเพียงเป็นเสมือน
 รากฐานของชีวิต รากฐานความมั่นคงของแผ่นดิน เปรียบเสมือนเสาเข็มที่ถูกตอกรองรับ
 บ้านเรือนตัวอาคารเอาไว้มันเอง สิ่งก่อสร้างจะมั่นคงได้ก็อยู่ที่เสาเข็ม แต่คนส่วนมากมองไม่เห็น
 เสาเข็ม และลืมเสาเข็มเสียด้วยซ้ำไป”** (มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์,๒๕๔๗ : ๔๑)

ถือเป็นรูปแบบการดำเนินชีวิตที่ไม่เคร่งเครียดหรือว่าหย่อนยานมากจนเกินไป สอดคล้อง
 กับหลัก**“มัชฌิมาปฏิปทา”**หรือทางสายกลางแห่งพระพุทธศาสนาที่มุ่งเน้นความสมดุลกัน
 ระหว่างร่างกาย วาจาและจิตใจ ท่ามกลางยุคสมัยแห่งโลกาภิวัตน์ที่ระบบทุนนิยมได้เข้ามา
 ครอบงำความคิดและการกระทำของคนให้มุ่งแสวงหาแค่เพียงอำนาจเงิน อำนาจงานและอำนาจ
 วัตถุอันเป็นความสุขที่ไม่เที่ยงแท้ยั่งยืน จนมองข้ามสารัตถะสำคัญของความดีภายในจิตใจไป
 โดยปริยาย ทั้งที่ความเป็นจริงแล้วสังคมไทยมีจุดเด่นสำคัญในเรื่องน้ำใจไมตรีของผู้คนที่มอบ
 ให้แก่กันมาโดยตลอด ดังสมณนามที่กัลยาณมิตรประเทศต่างกล่าวขานว่า**“สยามเมืองยิ้ม”** ทว่า
 ในปัจจุบันชาวสยามกลับมีรอยยิ้มที่ไม่พิมพ์ใจมากเท่าที่ควร เพราะผู้คนต่างพากันเห็นแก่ตัว
 ยิ่งขึ้น เริ่มใช้อารมณ์อยู่เหนือเหตุผล ดังนั้น หนึ่งในองค์ประกอบของหลักเศรษฐกิจพอเพียงจึง
 ควรตั้งมั่นอยู่บนครรลองของความมีเหตุผลเป็นที่ตั้ง เพราะความมีเหตุผลจะทำให้เราเรียนรู้ที่จะ

ใช้ชีวิตได้อย่างมีสติ ไม่ประมาทหรือหลงใหลไปกับอบายมุขอื่นใดโดยง่าย ต่อมาคือความพอประมาณ หมายถึงการพอประมาณทั้งในเรื่องวัตถุและจิตใจโดยผู้คนส่วนใหญ่มักพากันคิดว่าการมีที่อยู่อาศัยกว้างขวาง มียานพาหนะราคาแพงหรือมีตำแหน่งหน้าที่ในสังคมอันสูงส่งจะเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความสุข ทั้งที่ความจริงแล้วการมีบ้านหลังเล็กแต่ครอบครัวรักใคร่กลมเกลียวกัน ก็สามารถมีความสุขได้เช่นกัน การประกอบอาชีพที่รายได้ปานกลางแต่เป็นอาชีพสุจริตย่อมสามารถสร้างความสุขให้แก่ชีวิตได้อย่างพอประมาณ เนื่องจากความโลภถือเป็นที่มาแห่งหายนะ เพราะชีวิตของคนส่วนใหญ่ยังว่ายเวียนอยู่ในวังวนของความไม่พอดี ไม่มีความพอใจและไม่ยังชีพได้ด้วยความปลอดภัย เนื่องจากความอยากได้ อยากมีและอยากเป็นอย่างไม่มีที่สิ้นสุด ดังนั้น หัวใจที่รู้จักพอย่อมเป็นบ่อเกิดของชีวิตที่เรียบง่ายสมถะ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, ๒๕๔๘ : ๑๗)

ครั้นทุกคนมีความพอเพียงและพอประมาณตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว ผลที่ตามมาย่อมได้แก่ภูมิคุ้มกันภายในตัวที่ดี ซึ่งภูมิคุ้มกันที่กล่าวถึงย่อมได้แก่คุณธรรมทั้งทางกายและจิตใจ ส่งผลให้เราสามารถพึ่งพาตนเองได้โดยไม่สร้างความเดือดร้อนวุ่นวายให้แก่ผู้อื่นและสังคม โดยองค์ประกอบทั้งสามคือ ความมีเหตุผล ความพอประมาณและการมีภูมิคุ้มกันในตัวที่ดีจะต้องสนับสนุนด้วยสองฐานหลักคือ **“ฐานความรู้”** ทำสิ่งใดต้องมีองค์ความรู้เพียงพอและ **“ฐานคุณธรรม”** อาทิ ความซื่อสัตย์สุจริตความอดทน ความเพียร มีสติปัญญารอบคอบ เงื่อนไขเหล่านี้จะทำให้ปวงประชาดำเนินชีวิตตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้เป็นอย่างดี ทั้งนี้ ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานมิได้จำกัดอยู่เฉพาะแก่เพียงกลุ่มเกษตรกรหรือบุคคลที่มีฐานะยากจนเท่านั้น แต่เศรษฐกิจพอเพียงมีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับคนทุกชั้นชน ทุกสาขาอาชีพ ซึ่งควรน้อมนำมาประยุกต์ใช้ให้เข้ากับการดำรงชีวิตท่ามกลางสภาพเศรษฐกิจที่ไม่มีความแน่นอน ราคาของสินค้าเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง ดังนั้น หากผู้คนยังคงพากันหลงระเริงใช้ชีวิตอย่างฟุ้งเฟ้อฟุ่มเฟือย ย่อมทำให้ชีวิตประสบความล้มเหลว ในทางตรงกันข้ามหากเราเรียนรู้ที่จะใช้ชีวิตอย่างพอเพียงและมีสติตามรอยเบื้องพระยุคลบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวย่อมทำให้ประสบพบเจอกับความสุขความเจริญซึ่ง

พระองค์ทรงบำเพ็ญพระราชจริยวัตรเป็นแบบอย่างที่ดีในเรื่องของการใช้ชีวิตอยู่อย่างพอเพียงมาโดยตลอด เห็นได้จากตลอดสี่พระหนต์ของพระองค์ที่ถูกบีบใช้จนหมดเกลี้ยงทั้งตลอด คินสอที่ถูกเหลาจนเกือบมิดค้ำแล้วถูกพันต่อความยาวด้วยกระดาษเพื่อให้สามารถใช้งานต่อได้อย่างคุ้มค่า แม้แต่ฉลองพระองค์ก็ไม่ได้ทรงเน้นยี่ห้อหรือสินค้าที่มีราคาแพง (กระทรวงกลาโหม, ๒๕๔๘ : ๑๓๒)

เหนือสิ่งอื่นใด ภายในพระราชวังของพระองค์กลับผิดแผกไปจากพระราชวังของพระมหากษัตริย์ในนานาประเทศที่มักมีความใหญ่โตโอ้อ่า ประดับประดาด้วยของสูงค่ามากมาย ทว่า ภายในพระตำหนักจิตรลดารโหฐานกลับเต็มไปด้วยห้องนา โรงสีข้าว แปลงปลูกผัก โรงปศุสัตว์และบ่อเลี้ยงปลา เพื่อเป็นศูนย์วิจัยทดลองพัฒนาผลผลิตทางการเกษตรอย่างครบวงจร นอกจากนี้ ยังเกิดเป็นโครงการเพื่อบำบัดความเดือดร้อนเฉพาะหน้าของราษฎรที่ขอพระราชทานความช่วยเหลือ ได้แก่ การก่อตั้งศูนย์รวมนม เพื่อรับซื้อนมสดจากเกษตรกรผู้เลี้ยงโคนม ในกรณีที่เกิดปัญหามสลดล้มตลาคก็ให้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ก่อสร้างโรงนมผงขึ้นเพื่อแปรรูปนมสดให้เก็บรักษาไว้ได้ยาวนานยิ่งขึ้น โดยได้พระราชทานพระราชทรัพย์ส่วนพระองค์เป็นทุนในการก่อสร้างทั้งยังทรงสนับสนุนให้ประชาชนเรียนรู้ที่จะใช้พลังงานอย่างประหยัดควบคู่ไปกับการผลิตพลังงานทดแทนให้เป็นพลังงานทางเลือกและพลังงานทางรอดของสังคมไทย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวิสัยทัศน์ว่าในอนาคตพลังงานเชื้อเพลิงในโลกกำลังจะหมดสิ้นไป แน่แน่นอนว่าประเทศไทยที่ยังคงนำเข้าพลังงานจากต่างชาติอยู่ย่อมได้รับผลกระทบอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ พระองค์จึงทรงเตรียมรับมือด้วยการริเริ่มโครงการในพระราชดำริเป็นจำนวนมากเพื่อผลิตพลังงานทดแทน ทั้งพลังงานแสงอาทิตย์ พลังงานลม พลังงานน้ำ พลังงานเชื้อเพลิงและพลังงานชีวมวล ซึ่งส่วนใหญ่ทำการทดลองวิจัยภายในเขตพระราชฐานสวนจิตรลดารโหฐาน จึงนับเป็นบุญอันประเสริฐสูงสุดที่คนไทยทุกคนต่างมีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพลังของแผ่นดิน ที่มุ่งผลิตพลังงานทดแทนให้เป็นพลังงานทางเลือกและพลังงานทางรอดของสังคมไทย ควบคู่ไปกับการสร้างพลังคน อันเป็นพลังพลวัตในการขับเคลื่อนรัฐนาว่าไทยให้ผ่านพ้นวิกฤตการณ์ขาดแคลนพลังงานในปัจจุบัน (กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร, ๒๕๓๘ : ๔๑)

หากจะเปรียบเทียบกับต้นไม้แห่งความดี คุณธรรมทั้ง ๑๒ ประการที่ผसानกลมกลืนกัน เป็นจักรวรรดิวัตร ประจุคั้งส่วนประกอบต่างๆของต้นไม้ โดยมีหลัก “**อนุโตชนสุมิ พลกายสุมิ**” เป็น “**รากแก้ว**”ที่เจริญเป็นรากแกร่งยึดเหนี่ยวผืนดินไว้ได้อย่างมั่นคง ไม่ต่างจากรากแห่งคุณธรรมที่ฝังรากลึกอยู่ในพระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเสมอมา ต่อมาคือหลัก “**ขตุติเยสุ**” เป็น “**หน่อ**”ที่แตกออกมาเพื่อเผยแพร่พระเกียรติคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระผู้ทรงเป็นคั้งหน่อพุทธางกูร หรือผู้สืบทอดพุทธธรรมแห่งองค์ตถาคตให้เปรีื่องปรากฏอยู่ในสากลโลก ที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งคือหลัก “**อนุยุนุเตสุ**”อันเป็น “**ท่อน้ำเลี้ยง**”ที่ส่งธาตุอาหารแห่งคุณธรรมความดีไปสู่ปวงประชาทั่วราชอาณาจักร ให้ได้เสวยสุขกับทิพย์แห่งถ้อยอักษรธรรมจากพระบรมราโชวาทและพระราชดำรินานัปประการ ทั้งยังมีหลัก “**พurahมณคหปติเกสุ**” เป็นคั้ง “**ลำต้น**”ตั้งตระหง่านทักทานต่อกระแสลมกิเลสที่พัดกระหน่ำเข้ามาก่ออกุศลธรรมภายในจิตใจ แต่พระราชหฤทัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกลับมิได้ไหวติงไปกับลมกิเลสดังกล่าว จึงสามารถหยัดขึ้นเป็นมิ่งขวัญให้แก่พสกนิกรมาได้อย่างสมพระเกียรติ ต่อมาคือหลัก “**พurahมณคหปติเกสุ**” คือ “**กระพี้**”ที่แสดงถึงการเข้าถึงสาระธรรม อันเป็นแก่นแท้ในการเสริมสร้างความปกติสุขให้แก่สรรพชีวิต เพราะวัตถุหรือลาภยศสรรเสริญต่างเป็นเพียงเปลือกที่ไม่ได้สร้างความสุขอย่างจริงจังยั่งยืน ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชประสงค์ให้พสกนิกรไทยสามารถพึ่งพาตนเองได้ด้วยผลแห่งกรรมดี เข้าทำนองที่ว่า “**ดีชั่วอยู่ที่ตัวธรรม สูงต่ำอยู่ที่ทำตัว**” นอกจากนี้ หลัก “**เนคมชานปะเทสุ**”ยังเปรียบได้กับ “**หนาม**”ของต้นไม้ที่คอยทิ่มแทงอวิชาให้เสื่อมถอยลง เพราะอำนาจมืดเหล่านี้สามารถเข้ามาสั่นคลอนคุณความดีภายในจิตใจของเราได้ตลอดเวลา โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงถึงพร้อมด้วยพระสติปัญญาในการแก้ไขทุกปมปัญหาให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยมโนธรรมภายในพระราชหฤทัย ส่วนหลัก “**สมณพurahมณคห**”ย่อมได้แก่ “**ยอดอ่อน**”ของต้นไม้แห่งความดี ที่ต่อยอดคุณธรรมจริยธรรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ไปยังผองชนทั่วทั้งแผ่นดิน เพราะพระองค์ทรงเป็นยอดยิ่งของพระมหากษัตริย์ และเป็นยอดของพ่อผู้ดูแลกุลบุตรธิดาไทยมากกว่าหกลีบล้านคน ลำพังการเป็นพ่อของบุตรเพียงหนึ่งคนก็นับเป็นความลำบากอย่างยอดยิ่งแล้ว แต่พระองค์กลับทรงดูแล

ไพรีฟ้าประชาชนให้เจริญวัฒนาได้ด้วยหลักธรรมาภิบาลอย่างยอดเยี่ยม

นอกจากนี้หลัก “**อหุมการปฏิทโย**” สามารถเทียบเคียงได้กับ “**กิ่งก้าน**” ที่แผ่สาขาสร้างร่มเงาอย่างสงบรวมเย็น สอดรับกับพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงปกแผ่สาขาแห่งคุณธรรมทุกแขนง คุจร่มโพธิ์ไทรคุ้มครองพสกไทยให้อยู่เย็นเป็นสุขภายใต้ร่มพระบรมโพธิสมภารเสมอมา อนึ่ง หลัก “**อสนานันนูปุทาน**” ประหนึ่ง “**ใบไม้**” เจริญงิที่ผลัดใบเพื่อผลิบุญแห่งพุทธธรรม ซึ่งองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงบำเพ็ญพระบารมีมาโดยตลอด ถึงแม้ว่าธรรมชาติของใบไม้จะปรับเปลี่ยนสีกันไปตามฤดูกาลและหลุดร่วงไปสู่พื้นดิน ทว่า คุณความดีของพระองค์กลับสถิตถาวรอยู่ในหัวใจของประชาชนตราบนิรันดร สำหรับหลัก “**สมณพราหมณอุปสงุมิตวา ปณหาปจจน**” อุปมาดั่ง “**ผลไม้**” ที่ออกเงยออกมาอย่างอุดมสมบูรณ์ อันเป็นผลลัพธ์ของพระราชกิจที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เผยแผ่คุณธรรมแก่นิกรชนมาโดยตลอด ซึ่งการที่ราษฎรเป็นคนดีมีจริยธรรมย่อมเป็นผลลัพธ์อันประเสริฐยิ่งเกินประมาณ

ขณะที่หลัก “**อหุมมราคสุสพาน**” คุจรดั่ง “**เมล็ดพันธุ์**” ของต้นไม้แห่งความดี ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงหว่านไว้บนแผ่นดินปิตุภูมิหรือ “**แผ่นดินพ่อ**” ของพ่อผู้ทรงไม่เคยละทิ้งประชาชน เพื่อให้เมล็ดพันธุ์เหล่านั้นได้เจริญเติบโตไปเป็นทรัพยากรบุคคลที่ถึงพร้อมด้วยภูมิรู้ภูมิธรรมจนสามารถเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติให้เจริญมั่นคงสืบไป ประการสุดท้ายคือหลัก “**วิสมโลกสุสพาน**” เสมือน “**ดอกไม้**” ที่ผลิบานอวดความงดงามของเรียวกลีบ โขยกกลิ่นหอมเป็นที่ภิรมย์แก่หมู่กมร ไม่ต่างอะไรกับการทรงเป็นผู้รู้ ผู้ตื่นและผู้เบิกบานพระราชหฤทัย ส่งกลิ่นหอมของคุณธรรมความดีให้เป็นที่เลื่อมใสศรัทธาแก่นิกรชนได้ปรารถนาจะเจริญรอยตามเส้นทางธรรมของพระองค์บ้าง ทั้งนี้ ประชาชนทุกหมู่เหล่าควรประพฤติดนให้เป็นดั่ง “**ลูกไม้ที่หล่นไม่ไกลต้น**” กล่าวคือสืบสานพระราชปณิธานของพ่อแห่งแผ่นดินด้วยการทำความดีมีจิตเป็นกุศลตามครรลองของธรรมาภิบาลแห่งพระองค์ เพื่อให้ทุกต้นกล้าแห่งคุณความดี เติบโตไปเป็นส่วนหนึ่งของป่าประเทศไทยได้อย่างเต็มภาคภูมิ

เพียงแต่ “**ทศพิธราชธรรม**” และ “**จักรวรรดิวัตร๑๒**” ดังกล่าวมาในข้างต้นนั้นก็ทำให้

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงปกครองไพร่ฟ้าให้ประสบสันติสุขเกินประมาณแล้ว ทว่า พระราชหฤทัยที่ทรงใฝ่ในธรรมาภิบาลนั้นยังครอบคลุมถึงหลัก “**ราชสังคหวัตถุ๔**” หรือ “**ราชจรรยาวัตร**” เพิ่มเติมเข้าไปอีก เนื่องจากสังคหวัตถุ๔เป็นหลักธรรมสำหรับผู้ครองเรือนโดยทั่วไป แต่สำหรับราชสังคหวัตถุ๔แล้ว พระราชาทรงอยู่ในฐานะของผู้ครองประเทศอันเป็นครอบครัวขนาดใหญ่ พ่อแห่งแผ่นดินต้องดูแลบุตรอันเป็นที่รักยิ่งมากกว่าหกลีบล้านคน ดังสามารถจำแนกพิจารณาได้ตามลำดับต่อไปนี้

ประการแรก “**สัตสสมระ**” หมายถึงความชาญฉลาดในการบำรุงพืชพรรณธัญญาหารซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้รับพระราชสมัญญานามว่า “**พระขัตติยเกษตรราชา**” เพราะทรงตระหนักดีว่าประเทศไทยมีรากฐานของความเป็นสังคมเกษตรกรรม อันอุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติที่เป็นทรัพย์ในดินสินในน้ำสร้างความมั่งคั่งรุ่มรวยให้แก่ประเทศชาติมาช้านาน สอดรับกับพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า “...**กสิกรรมและเกษตรกรรมเป็นเรื่องสำคัญมาก ท่านทั้งหลายจะต้องช่วยกันค้นคว้าหาความรู้และความชำนาญให้กว้างขวางยิ่งขึ้นเสมอ และพยายามส่งเสริมเผยแพร่ความรู้ที่ได้ศึกษามาแก่พี่น้องกสิกรและเกษตรกร ให้ได้ทราบถึงวิธีปฏิบัติอันถูกต้องตามหลักวิชาอีกด้วย จึงจะเกิดประโยชน์แก่สังคมในด้านนี้ และเป็นผลดีแก่ประเทศชาติสืบไป...**” (มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์, ๒๕๓๘ : ๕๔)

ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชวินิจฉัยว่าปัญหาการขาดแคลนที่ดินทำกินของเกษตรกรเป็นปัญหาสำคัญยิ่งในปัจจุบัน โดยเฉพาะในเขตที่ใช้น้ำฝนทำนาเป็นหลัก เกษตรกรจะมีความเสี่ยงสูงที่ต้องเผชิญกับความแห้งแล้งจนเป็นเหตุให้ผลผลิตข้าวอยู่ในระดับต่ำไม่เพียงพอต่อการบริโภค ด้วยพระราชอัจฉริยภาพในการแก้ปัญหาจึงได้พระราชทานทฤษฎีใหม่ให้ดำเนินการในพื้นที่ทำกินซึ่งมีขนาดเล็ก ด้วยวิธีจัดการทรัพยากรระดับไร่นาอย่างเหมาะสมผ่านการจัดสรรใช้ประโยชน์ในที่ดิน ให้มีแหล่งน้ำสำหรับการทำเกษตรแบบผสมผสานอย่างได้ผลเพื่อให้เกษตรกรสามารถพึ่งพาตัวเองได้จนมีรายได้ไว้ใช้จ่ายและมีอาหารไว้บริโภคตลอดปี ทั้งนี้ การจัดสรรพื้นที่ทำกินและที่อยู่อาศัยให้แบ่งพื้นที่ออกเป็นสี่ส่วนประกอบด้วยพื้นที่ส่วนที่หนึ่งประมาณร้อยละสามสิบสำหรับขุดสระน้ำเพื่อใช้เก็บกักน้ำฝนใน

ฤดูฝนและใช้เสริมการปลูกพืชในฤดูแล้ง ตลอดจนการเลี้ยงสัตว์น้ำและพืชน้ำชนิดต่างๆ ต่อมาคือพื้นที่ส่วนที่สองประมาณร้อยละสามสิบ สำหรับปลูกข้าวในฤดูฝนเพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันในครัวเรือนให้เพียงพอตลอดปีเป็นการลดภาระค่าใช้จ่ายและสามารถพึ่งตนเองได้ พื้นที่ส่วนที่สามประมาณร้อยละสามสิบ ให้ปลูกไม้ผลไม้อื่นต้นผักสวนครัว พืชไร่ พืชสมุนไพร ฯลฯ เพื่อใช้เป็นอาหารประจำวันหากเหลือบริโภคนำไปจำหน่ายได้ และสุดท้ายคือพื้นที่ส่วนที่สี่ประมาณร้อยละสิบ ใช้เป็นที่อยู่อาศัยเลี้ยงสัตว์และโรงเรือนอื่นๆ ซึ่งมีเกษตรกรเป็นจำนวนมากได้น้อมรับแนวพระราชดำริดังกล่าวไปปรับใช้ในงานเกษตรกรรมของตนเอง ส่งผลให้คุณภาพชีวิตดีขึ้นและสามารถดำรงชีพได้อย่างปกติสุขโดยไม่ต้องพึ่งพาหรือเบียดเบียนผู้อื่น จนสามารถต่อยอดแนวคิดดังกล่าวสู่ครอบครัว เพื่อนบ้านในชุมชนและเกษตรกรในสังคมไทยได้อย่างทั่วถึง ส่งผลให้พี่น้องเกษตรกรสันหลังของไทยไม่ต้อง “ตำข้าวสารกรอกหม้อทุกข์ท้อกับความยากจน” อีกต่อไป (วันชัย ศิริชนะ, ๒๕๔๐ : ๑๒๗)

ครั้งนั้นผลผลิตทางการเกษตรเพิ่มพูนอุดมสมบูรณ์แล้ว พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวยังทรงชี้แนะระบบบริหารจัดการที่ดีในรูปแบบของ “สหกรณ์การเกษตร” เพิ่มเติมด้วย ซึ่งการพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชนโดยวิธีการสหกรณ์ในพื้นที่ตามโครงการพระราชดำริได้เริ่มต้นมาตั้งแต่การจัดตั้งหมู่บ้านหุบกะพงภายหลังจากที่ได้มีการคัดเลือกพื้นที่บริเวณตำบลเขาใหญ่อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ซึ่งเดิมมีสภาพเป็นป่าเสื่อมโทรมพื้นที่แห้งแล้ง โดยกันออกจากเขตของกรมป่าไม้นำมาจัดสรรให้แก่เกษตรกร โดยมีให้กรรมสิทธิ์แต่ใช้เทคโนโลยีการเกษตรแผนใหม่ปรับปรุงพัฒนาสภาพที่ดินให้มีความเหมาะสมต่อการทำการเกษตรในลักษณะหมู่บ้านสหกรณ์ใช้หลักการของสหกรณ์มาพัฒนาทั้งด้านเศรษฐกิจและสังคมซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานพระราชดำรัสเกี่ยวกับสหกรณ์การเกษตรไว้ตอนหนึ่ง ความว่า “..**ทำไปทำมาเขาไปรวมกลุ่มทำ..รวมพวกได้มากขึ้นจนเกิดเป็นกลุ่มเกษตรกรร่วมกับกลุ่มสวนผัก..เราไปบอกว่าสหกรณ์นี้ดีก็ช่วยกันทำไปส่งเสริมเขา..**” ดังนั้นหมู่บ้านที่หุบกะพงจึงเป็นหมู่บ้านตัวอย่างในโครงการพระราชดำริซึ่งอยู่ในรูปแบบสหกรณ์ที่สมบูรณ์แบบเป็นแห่งแรกของประเทศไทยต่อมาได้ขยายผลนำรูปแบบและวิธีการสหกรณ์ไปเผยแพร่ให้

ความรู้แก่ประชาชนในพื้นที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริแห่งอื่นๆ เพื่อให้เกิดการรวมกลุ่มของประชาชนบนพื้นฐานแห่งการพึ่งพาตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จะเห็นได้ว่าการแก้ไขปัญหาด้านความเป็นอยู่ของประชาชนพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมักจะทรงนำวิธีการสหกรณ์มาใช้อยู่เสมอเนื่องจากภาครัฐบาลไม่สามารถทุ่มเทให้ความช่วยเหลือประชาชนได้ทั้งหมดการที่ประชาชนรู้จักการช่วยเหลือตนเองและช่วยเหลือซึ่งกันและกันประกอบกับการช่วยเหลือของภาครัฐ จะทำให้สร้างประโยชน์แก่ประชาชนอันเป็นพสกนิกรของพระองค์ได้ในที่สุด (กนกวลี ชูชัยยะและกฤษณา บุญยสมิต, ๒๕๔๗ : ๔๕) ประการต่อมา **“ปรีติเมธะ”** หมายถึง ความชาญฉลาดในการบำรุงข้าราชการด้วยการส่งเสริมคนดีมีความสามารถเข้ามาบริหารราชการบ้านเมืองสอดคล้องกับพระราชดำรัสตอนหนึ่ง ความว่า **“ในบ้านเมืองนั้น มีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้คนทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปกติสุขเรียบร้อย จึงมิใช่การทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคนดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่ให้ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายได้”** (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ, ๒๕๕๐ : ๑๓) สะท้อนให้เห็นว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเข้าใจสัจธรรมของมนุษย์ในเรื่อง สังคมย่อมมีทั้งคนดีและคนไม่ดี จึงทำให้ที่ผ่านมามาพระองค์ทรงเพียรพยายามในการพระราชทานพระบรมราโชวาทเพื่อปลูกฝังจิตสำนึกของบรรดาข้าราชการและผู้มีอำนาจราชศักดิ์ในบ้านเมืองให้พึงยึดถือผลประโยชน์ส่วนรวมมาก่อนผลประโยชน์ส่วนตนอยู่เสมอ เพราะความเห็นแก่ตัวย่อมเป็นบ่อเกิดแห่งความหายนะ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความอยากได้ อยากมีและอยากเป็นจนเกินพอดีนับเป็นคุณสมบัติข้อหลักของบรรดาผู้ทุจริตคดโกงกินงบประมาณแผ่นดิน ส่งผลให้การพัฒนาประเทศเกิดความล่าช้าและเป็นการบ่มเพาะความนิยมโกง มากกว่านิยมดี ซึ่งผู้ทุจริตบ้านเมืองบางรายเป็นผู้มีการศึกษาสูงและมีความสามารถ แต่ถ้าเป็นคนเก่งแล้วไม่เป็นคนดีควบคู่กันไปด้วย ก็คงจะเปล่าประโยชน์และสิ้นเปลืองทรัพยากรหลายอย่าง อาทิ เสียหายเงิน เสียหายเวลาและเสียคุณค่าความเป็นคน เพราะการเกิดมาเพียงแค่ชาติหนึ่งแล้วได้ชื่อว่าเป็นคนไทย แต่ไม่เคยได้คิดตอบแทนพระคุณของแผ่นดินเลยสักครั้ง ย่อมนับเป็นผลกรรมที่ย่ำแย่จนยากจะอภัย ดังนั้น ผู้มีอำนาจในการบริหาร

ปกครองบ้านเมือง จำพวกข้าราชการและนักการเมืองควรมีความรักในแผ่นดินมาตุภูมิ ยอมเสียดสละความสุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมบ้าง โดยพยายามสร้างฐานะให้พอมิแต่ไม่ให้มีเกินพอ สร้างชื่อเสียงทดแทนชื่อเสียง สร้างความดีหนีความเลื่อม เป็นทั้งคนเก่งและดีให้มีสุขมิใช่เป็นคนเก่งและโกงแล้วก่อนทุกซ์

ประการที่สาม **“สัมมาปาละ”** หมายถึง รู้จักผูกผสานรวมใจชนด้วยการส่งเสริมสัมมาชีพ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมุ่งเน้นการพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้คนในระดับรากหญ้าตามพื้นที่ชนบท เพราะความเป็น **“รากหญ้า”** ย่อมเต็มเปี่ยมด้วย **“รากเหง้า”** ทางภูมิปัญญาอันเป็น **“รากฐาน”** ทางสังคมที่มีความสำคัญเป็นอย่างยิ่ง อุปมาดั่งต้นไม้ที่มี **“รากแก้ว”** ซึ่งสามารถเจริญเติบโตไปเป็น **“รากแกร่ง”** ที่ลำเลียงธาตุอาหารไปหล่อเลี้ยงลำต้นจนแตกกิ่งก้านสาขาผลิร่มเงาได้อย่างยั่งยืน เป็นที่มาของโครงการพัฒนาชนบทตามแนวพระราชดำริ โดยมีพระราชประสงค์ให้ชุมชนเกิดความเข้มแข็งจนชาวบ้านสามารถพึ่งพาตนเองได้ในที่สุด สอดคล้องกับพระราชดำรัสตอนหนึ่งที่ว่า **“..การพัฒนาจะต้องเป็นไปตามภูมิประเทศ ทางภูมิศาสตร์และทางสังคมศาสตร์ในสังคมวิทยา ภูมิประเทศตามสังคมวิทยาคือนิสัยใจคอของคนเราจะไปบังคับให้คนคิดอย่างอื่นไม่ได้ เราต้องแนะนำ เราเข้าไปช่วยโดยที่จะตัดเขาให้เข้ากับเราไม่ได้ แต่ถ้าเราเข้าใจแล้ว เราเข้าไปดูว่าเขาต้องการอะไรจริงๆ แล้วก็อธิบายให้เขาเข้าใจ หลักการของการเข้าไปพัฒนาก็จะเกิดประโยชน์อย่างยิ่ง..”** (วรนุช อุษณกร, ๒๕๔๐: ๒๐)

ส่งผลให้ประชาชนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น เรียนรู้ที่จะทำงานร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ถือเป็นกรณีรื้อฟื้นภาพจำพิมพ์ใจของวิถีชีวิตไทยแบบในอดีตให้หวนกลับคืนมาอีกครั้ง เพราะในปัจจุบันชนบทหลายแห่งเริ่มกลืนกลายไปสู่ความเป็นเมืองตามกระแสทุนนิยมมากยิ่งขึ้น การพัฒนาจึงเป็นไปแบบเดินตามหลังสังคมเมืองที่ยึดถือความเจริญก้าวหน้าทางวัตถุเป็นสำคัญ ทำให้ผลที่ตามมาคือชาวบ้านคิด ปฏิบัติ และแก้ปัญหาเองไม่เป็น จนสารบบชนบทไทยสูญเสียอัตลักษณ์ของตนเองไปในที่สุด ทำให้ภาพของชนบทไทยในวันนี้ คือสังคมผู้สูงวัยที่อาศัยอยู่ในบ้าน โดยปราศจากลูกหลาน เพราะต่างอพยพโยกย้ายเข้าไปทำงานในกรุงเทพมหานครและเขตเมืองใหญ่ตามภูมิภาคต่างๆ จนสถาบันครอบครัวเสียสมดุลแห่งความ

รักความอบอุ่นตามไปด้วย เมื่อเป็นเช่นนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงปรารณาในการเสริมสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนด้วยการปลูกฝังให้ชาวบ้านเรียนรู้ที่จะพึ่งพาตนเองและเอื้ออาทรต่อเพื่อนบ้าน ผ่านการคิดเป็น ทำเป็นและแก้ปัญหาเป็นอย่างมีระบบ

โดยเริ่มต้นจากการพัฒนาคน เพื่อให้ชนไปพัฒนางาน ครั้นงานประสบความสำเร็จ สังคมก็จะเกิดความเจริญมั่นคงเป็นเงาตามตัว จึงแตกต่างจากการมอบวัตถุสิ่งของให้แก่ชาวบ้านที่ประสบความสำเร็จครั้นเพื่อแก้ไขปัญหาลเฉพาะหน้า จึงเปรียบเสมือนการจับปลาให้คนกิน แทนที่จะสอนให้คนรู้จักหาปลาด้วยตนเอง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงจัดตั้งศูนย์ศึกษาเพื่อการพัฒนาขึ้น ซึ่งในปัจจุบันมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริทั่วทุกภูมิภาค หลากหลายแห่ง อาทิ ในภาคกลางมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาเขาหินซ้อน อำเภอนมสาร จันทบุรี ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยทราย อำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ในภาคตะวันออกมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาอ่าวคุ้งกระเบน อำเภอบางปะหัน จังหวัดจันทบุรี ในภาคเหนือมีศูนย์ศึกษาการพัฒนาห้วยฮ่องไคร้ อำเภอดอยสะเก็ด จังหวัดเชียงใหม่ ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีศูนย์ศึกษาพัฒนาภูพาน อำเภอเมือง จังหวัดสกลนคร และในภาคใต้มีศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทอ อำเภอเมือง จังหวัดนราธิวาส ซึ่งหน้าที่โดยตรงของศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำรินี้ถือเป็นการพัฒนาอาชีพของเกษตรกร ส่วนบทบาทหน้าที่ในทางอ้อมย่อมได้แก่ การเผยแพร่ผลการศึกษาแก่เกษตรกร โดยจัดอบรมตามระยะเวลาที่เหมาะสม ส่งผลให้ชาวบ้านสามารถดำรงชีพได้ด้วยความร่มเย็นเป็นสุข เกิดสำนึกรักถิ่นฐานบ้านเกิดของตนเองมากยิ่งขึ้น เพราะเท่าที่ผ่านมาผู้คนส่วนใหญ่มักมุ่งแสวงโชคตามเมืองใหญ่เป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง บัณฑิตที่เพิ่งสำเร็จการศึกษาใหม่มักนิยมเป็นมนุษย์เงินเดือนที่ไม่ยอมนำความรู้ความสามารถซึ่งตนเองมีอยู่มาใช้ในการพัฒนาท้องถิ่นของตนเอง จึงนับเป็นความล้มเหลวทางความคิดของคนในสังคมเป็นอย่างยิ่ง อาจกล่าวได้ว่า ศูนย์ศึกษาการพัฒนาอันเนื่องมาจากพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวถือเป็นการบำบัดความคิด จิตใจและพฤติกรรมของผู้คนในสังคมให้หันมาเล็งเห็นคุณค่าแห่งรากเหง้าทางภูมิปัญญาของชนบทไทยมากยิ่งขึ้น เพื่อให้ทิศทางการพัฒนาความเป็นเมืองกับชนบทไม่เป็นแบบเส้นขนานอีกต่อไป จนก่อให้เกิดความสมดุลระหว่างมนุษย์ สิ่งแวดล้อมและสังคมได้อย่างยั่งยืน

(สมพร เทพสิทธิ์, ๒๕๔๕ : ๖๓)

ประการสุดท้าย “**วาทาเปยยะ**” หมายถึง ความมีปียาจา นอกจากพระราชวาจาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจะเคลือบแฝงไว้ด้วยหลักธรรมคำสอนที่ดีงามและมีความสุข คัมภีรภาพเสนาะ โสตแล้ว ยังเป็นวาทะที่ทรงรักษาไว้ซึ่งการออกเสียงภาษาไทยได้อย่างถูกต้องชัดเจนตามฉันทลักษณ์อีกด้วย ทั้งนี้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงความสำคัญ ของภาษาไทย อันเป็นมรดกทางวัฒนธรรมของชาติที่นิกรชนชาวไทยทุกคนต่างภาคภูมิใจในภูมิปัญญาของบรรพชน ซึ่งภาษาไทยถือได้ว่ามีความไพเราะเสนาะ โสต ด้วยคุณค่าทางด้านวรรณศิลป์ที่ร้อยเรียงทุกถ้อยอักษรให้สอดคล้องกันเป็นงานวรรณกรรมทั้งร้อยแก้วและร้อยกรอง สอดรับกับพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ได้พระราชทานไว้ในวันภาษาไทยแห่งชาติ ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พุทธศักราช ๒๕๐๕ ความว่า **“เราโชคดีที่มีภาษาของตนเองมาแต่โบราณกาล จึงสมควรอย่างยิ่งที่จะรักษาไว้”** พระองค์ทรงมีผลงานบทพระราชนิพนธ์ที่ทรงคุณค่าและเคลือบแฝงไว้ด้วยคุณธรรมคำสอนมากมาย อาทิ **“นายอินทร์ผู้ปิดทองหลังพระ”** ซึ่งเป็นเรื่องราวของสັตบุรุษผู้มีความเสียสละ กล้าหาญ ขอมอุทิศชีวิตของตนเองเพื่อความถูกต้องยุติธรรม โดยไม่มุ่งหวังว่าจะมีผู้ใดมารับรู้ความดีของตน เข้าทำนองที่ว่า **“ปิดทองหลังพระ”** จึงสามารถเตือนใจให้ประชาชนไทยทุกภาคส่วนได้ตระหนักว่าการทำความดีย่อมเป็นเรื่องสำคัญ ไม่ว่าจะความดีที่ทำนั้นจะเป็นเรื่องเล็กน้อยหรือยิ่งใหญ่มาศาล เราสามารถทำความดีได้ในทุกกาล ทุกสถานและทุกโอกาส ถึงแม้ว่าความดีที่เราทำนั้นจะไม่มีใครรู้เห็น แต่ผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นย่อมได้แก่ความสุขกายสบายใจ สอดรับกับพระราชดำรัสตอนหนึ่งของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ความว่า **“ที่ให้ปิดทองหลังพระก็เพื่อเตือนตัวเองว่า การทำความดีไม่จำเป็นต้องอวดใครหรือประกาศให้ใครรู้ ให้ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ และถือว่าความสำเร็จในการทำหน้าที่เป็นบำเหน็จรางวัลที่สมบูรณ์แล้ว”** (คณะกรรมการจัดงานวันสื่อสารแห่งชาติ, ๒๕๔๒ : ๑๕๗)

ต่อมาคือพระราชนิพนธ์เรื่อง **“ติโต”** เป็นเรื่องราวของสັตบุรุษผู้เกิดขึ้นมาท่ามกลางความขัดแย้งวุ่นวายทางการเมืองภายในประเทศ เขามีปณิธานอันมุ่งมั่นในการหลอมรวมประเทศชาติ

ให้เกิดเอกภาพมั่นคงเป็นปึกแผ่น จนภายหลังสงครามการต่อสู้ ตีโตสามารถกุมหัวใจของประชาชนทั้งประเทศ เพราะเขาได้รับความไว้วางใจจากประชาชนให้เป็นผู้ชนะการเลือกตั้ง จนกระทั่งได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรี ทว่า การได้มาซึ่งอำนาจนั้นกลับไม่ได้ทำลายคุณธรรมจริยธรรมภายในจิตใจของตีโต เขาดูแลปกครองประชาชนภายในพหุประเทศที่แตกต่างกันด้วยเชื้อชาติ ศาสนาและวัฒนธรรมอย่างทั่วถึงและทัดเทียม จนบ้านเมืองเกิดความปกติสุขสืบเนื่องยาวนาน ซึ่งข้อคิดที่ได้รับการอ่านบทพระราชนิพนธ์เรื่องดังกล่าวย่อมได้แก่คุณธรรมจริยธรรมของผู้นำที่จำเป็นต้องมีความบริสุทธิ์ยุติธรรมในการปกครองบ้านเมือง คุณค่าของการเห็นแก่ประโยชน์สุขส่วนรวมมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตนและพวกพ้อง ดังความปรากฏในตอนหนึ่งของบทพระราชนิพนธ์เรื่อง “ตีโต” ที่ว่า “..คำว่าการต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติบ้านเมือง ต้องหมายว่าการต่อสู้จะนำมาซึ่งอิสรภาพ เสมอภาคและภราดรภาพ นี่คือสาระสำคัญของ การต่อสู้เพื่อเอกราชของชาติ.. ” ไม่ต่างอะไรจากองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพ่อของแผ่นดินที่ทรงใช้พระมหาราชูปถัมภ์ในการบริหารปกครองบ้านเมือง บนพื้นฐานของความบริสุทธิ์ยุติธรรมเพื่อสร้างศรัทธานิยมด้วยปัญญาทดแทนการสร้างประชานิยมด้วยวัตถุ จึงทรงธรรมปานดังตราชูเด่น และทรงเป็นดวงธรรมนำทางไทยมาจนถึงปัจจุบัน (มณูญ มุขประคิษฐ์ ,๒๕๓๙ : ๑๐๒)

วโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ ๘๔ พรรษา อุปมาดัง ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรี นิกฺขณพร้อมใจกันตามรอยราชยาตราธรรมถวายเป็นพระราชกุศล

เนื่องในวโรกาสที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเจริญพระชนมพรรษาครบ ๘ รอบ หรือ ๘๔ พรรษาในปีพุทธศักราช ๒๕๕๔ ถือเป็นมหาสิริสวัสดิฤกษ์ที่ปวงชนชาวไทยทุกองคาพยพจะร่วมกันตอบแทนพระมหากรุณาธิคุณของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในฐานะพ่อแห่งแผ่นดินที่ทรงปกครองไพร่ฟ้าประชาราษฎร์ด้วยครรลองของหลักธรรมราชาโดยตลอด ทั้งนี้ องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ทรงสรุปสาระสำคัญจาก ๘๔,๐๐๐ พระธรรมชั้นตรีให้เหลือเพียงสามภาคีหลัก อันประกอบด้วย การทำความดี ละเว้นความชั่วและทำจิตใจให้บริสุทธิ์ ซึ่งน่าจะเป็นแนวทางหลักในการที่นิกรชนทุกภูมิติวัยจะน้อมนำมาปฏิบัติให้เป็น

รูปธรรมตั้งแต่ระดับปัจเจกชน ระดับครอบครัว ระดับสถานศึกษา ระดับองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน ระดับชุมชน ไปจนถึงระดับประเทศ เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลให้พระองค์ทรงถึงพร้อมด้วยจตุรพิธพรชัย และทรงหายจากพระอาการประชวร โดยเร็ววัน เพื่อทรงเป็นทิมาายุโกโศดมหาราชัน อันเป็นมิ่งขวัญของปวงชนชาวไทยไปตราบนานเท่านาน

“ระดับปัจเจกชน” อาจกล่าวได้ว่าการดำรงตนเป็นคนดีมีคุณธรรม โดยเริ่มต้นปฏิบัติจากตนเอง ให้สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น ได้นั้นถือเป็นคุณสมบัติสำคัญของทรัพยากรบุคคลที่มีคุณภาพ เพราะถ้าหากปัจเจกชนยังไม่สามารถประพฤติชอบกอบปรักความดีด้วยตนเองได้แล้ว ก็เป็นการยากที่จะจูงใจให้คนรอบข้างเกิดความเชื่อความศรัทธาในคุณความดี ซึ่งธรรมะขั้นพื้นฐานที่มีความเหมาะสมกับคนทุกวุฒิวย่อมได้แก่ **หลักเบญจศีล**ซึ่งว่าด้วยการครองตนให้ตั้งมั่นอยู่ในศีลธรรมอันดีงามห้าประการ ประกอบด้วย ศีลข้อแรกคือ **“ละเว้นจากการฆ่าสัตว์ตัดชีวิต”**ทุกคนควรมีจิตใจเมตตากรุณาต่อกันทั้งต่อเพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเคารพในหลักสิทธิมนุษยชน ศีลข้อต่อมาคือ **“ละเว้นจากการลักทรัพย์”** ควรมีความพอใจในสิ่งที่ตนเองอยู่โดยไม่นำของผู้อื่นมาเป็นของตน เพราะจะสร้างความเดือดร้อนวุ่นวายภายในสังคม ส่วนศีลข้อที่สามคือ **“ละเว้นจากการประพฤติผิดในกาม”** ทุกคนควรซื่อสัตย์ต่อคู่ครองโดยไม่คิดนอกกายและใจ แต่หากผู้ใดที่ยังมีสถานะโสด หากเป็นบุรุษย่อมต้องให้เกียรติแก่สตรี ขณะที่สตรีก็ต้องสำรวมกิริยามารยาทไม่ให้เกิดความสุมเสียดต่อการถูกล่วงละเมิดทางเพศ ส่วนศีลข้อที่สี่คือ **“ละเว้นจากการกล่าวคำเท็จ”** ควรเจรจาต่อกันด้วยความจริงใจ ไม่ปากปราศรัยน้ำใจเชือดคอ หมายถึง ใช้คำพูดที่ดีปกปิดเจตนาชั่ว ในทางตรงกันข้ามควรใช้ปิยวาจาที่ถนอมน้ำใจไมตรีต่อกัน และศีลข้อสุดท้ายคือ **“ละเว้นจากยาเสพติด”** ทั้งสุราและยาสูบทุกประเภท อันเป็นบ่อเกิดแห่งความเสื่อม ทั้งเสื่อมเกียรติ เสื่อมทรัพย์ เสื่อมโทรมร่างกายและเสื่อมค่าความเป็นคนอีกด้วย

ทั้งนี้ หลายคนอาจคิดว่าการทำความดี เป็นสิ่งที่ทำได้ยากและเห็นผลช้า แตกต่างจากการทำความชั่วที่ทำได้ง่ายและเห็นผลรวดเร็ว ดังตัวอย่างของคนร้ายบางรายที่มีชีวิตอยู่สุขสบายแต่หารายได้มาด้วยมิถิฉาชีพ ขณะที่บางคนมีชีวิตอย่างยากจนด้อยเงินทองแต่กลับเป็นคนดีมี

คุณธรรม จึงนำมาซึ่งประเด็นข้อถกเถียงกันว่า ความยุติธรรมของผลลัพัธ์ระหว่างการทำ ความดี และความชั่วนั้นอยู่ตรงจุดไหน ซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นต้นแบบสำคัญของการ ทำให้ประชาชนชาวไทยได้เห็น ว่า ความดีนั้นสามารถทำได้ทุกวันและคุณค่าของการทำความดี บางครั้งไม่จำเป็นต้องมีความยิ่งใหญ่เสมอไป เพียงแค่การทำ ความดีเล็กน้อยก็สามารถทำให้กาย และใจของเราเป็นสุขได้ ดังตัวอย่างการบำเพ็ญพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระ เจ้าอยู่หัวที่ทรงปฏิบัติทุกวันจนเป็นพระราชกิจวัตร เพราะภาระหน้าที่ของการเป็น พระมหากษัตริย์ย่อมเกิดขึ้นตลอดเวลาโดยไม่มีวันหยุดพัก เนื่องจากความทุกข์ยากของราษฎรก็ เกิดขึ้นอย่างสม่ำเสมอเช่นกัน ทั้งนี้ พระราชอิสริยยศและฐานันดรศักดิ์ของพระองค์กลับ ไม่มี ความจำเป็นจะต้องมาทุกข์ยากลำบากทำเพื่อประชาชนก็ได้ แต่พระองค์ได้ทรงเลือกที่จะสละ ความสุขส่วนพระองค์บนราชบัลลังก์ลงมาทอดพระบาทไปบนผืนดินที่ชาวบ้านอยู่อาศัย ไปบน ท้องน้ำที่ประชาชนต้องใช้ทำมาหากิน ไปบนเรือกสวนไร่นาป่ารกชัฏที่เต็มไปด้วยภัยอันตราย เพื่อพระราชประสงค์เดียวกันนั่นคือประโยชน์สุขของนิกรชน ดังนั้น การทำความดีเพื่อตอบแทน พระมหากรุณาธิคุณแต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวย่อมสามารถทำได้ทุกวันตาม คำลึงสติปัญญาความสามารถของตนเอง อาทิ การเสียดสละที่นั่งให้แก่คนชราบนรถโดยสาร ประจำทาง การช่วยจูงคนพิการข้ามถนน การเป็นอาสาสมัครช่วยเหลือผู้ประสบภัยในชุมชน เป็นต้น ถึงแม้การทำ ความดีดังกล่าวจะเป็นเรื่องเล็กน้อยแต่กลับมหาศาลด้วยคุณค่าทางจิตใจที่ เปี่ยมไปด้วยความปิติสุข หากเราพบเห็นผู้ใดที่ทำความดีแต่กลับไม่มีผู้ได้รับรู้ ก็ควรช่วยกันยก ย่องสรรเสริญและบอกต่อความดีให้ผู้อื่นได้ชื่นชม เพื่อสร้างขวัญกำลังใจให้คนทำความดีได้มี กำลังใจตั้งมั่นอยู่ในคุณธรรมจริยธรรมต่อไป เพราะในสยามเมืองยิ้มของเรายังคงมีคนทำความดี อีกมากมายที่ควรค่าแก่การยกย่องเชิดชู

“ระดับครอบครัว” ถือเป็นหน่วยย่อยที่เล็กที่สุดของสังคม แต่กลับมีพลังมหาศาลในการ กำหนดพลวัตของประเทศชาติ โดยเฉพาะอย่างยิ่งทิศทางการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของ พลเมืองล้วนมีจุดเริ่มต้นมาจากการอบรมบ่มเพาะของสถาบันครอบครัวทั้งสิ้น ดังนั้น การเจริญ รอยตามพระราชจริยวัตรในเรื่องหลักธรรมมาภิบาล พ่อแม่ผู้ปกครองจึงควรมีบทบาทสำคัญใน การอบรมสั่งสอนให้บุตรหลานเล็งเห็นแบบอย่างที่ดีจากองค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเป็น

ที่ตั้ง ทั้งนี้ พ่อแม่ผู้ปกครองจำเป็นต้องเป็นแบบอย่างที่ดีควบคู่กันไปด้วย เพราะลำพังการอบรมให้โอวาทแค่เพียงลมปากโดยไม่ได้ปฏิบัติเองอย่างเป็นรูปธรรม อาจส่งผลให้เยาวชนไม่เลื่อมใสศรัทธาในการทำดีมีคุณธรรม ดังนั้นหัวหน้าครอบครัวควรยึดหลัก **“นรนาสาธรรม๔”** หรือธรรมะสำหรับผู้ครองเรือนทั้งสี่ประการมาเป็นครรถองสำคัญในการเสริมสร้างความรักความอบอุ่นภายในครอบครัว อันประกอบด้วย **“สัจจะ”** หมายถึง ความซื่อสัตย์ทั้งทางกาย วาจาและจิตใจของผู้ครองเรือน สำหรับทางกายยอมได้แก่การประกอบอาชีพเพื่อทำมาหาเลี้ยงสมาชิกในครอบครัวด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ขณะที่ความซื่อสัตย์ทางใจยอมได้แก่ การมอบความรักที่ทั้งสามีและภรรยาพึงมีให้แก่กัน โดยไม่คิดนอกใจหรือประพฤตินอกใจในกาม และสุดท้ายคือสัจจะทางวาจาที่สามีภรรยาพึงเจรจากันด้วยความบริสุทธิ์จริงใจ โดยไม่กล่าวคำเท็จจนก่อให้เกิดความริ้วรานขึ้นภายในครอบครัว ต่อมาคือ **“ทมะ”** หมายถึง ความข่มใจ ซึ่งสมาชิกในครอบครัวควรเรียนรู้ที่จะข่มใจตนเองเพื่อไม่ให้หลงใหลไปกับอบายมุขประเภทต่างๆ อาทิ ยาเสพติดหรือการเที่ยวเตร่ เพราะจะเป็นที่มาของการเสื่อมทรัพย์และเสื่อมเสียเกียรติแห่งวงศ์ตระกูล อีกประการหนึ่งคือ **“ขันติ”** หมายถึง ความอดทน ทั้งความอดทนในการทำงานเพื่อเสริมสร้างฐานะของครอบครัวให้มีความมั่นคง ซึ่งบางครั้งไม่จำเป็นจะต้องร่ำรวยด้วยวัตถุนิยมทองเสมอไป แต่ให้มีความสมดุลที่พอดีกันระหว่างความสุขกับทรัพย์สิน นอกจากนี้ยังต้องอดทนต่อทุกปมปัญหาที่อาจเกิดขึ้นภายในครอบครัว ซึ่งสมาชิกทุกคนพึงยึดถือสติและความมีเหตุผลเพื่อช่วยกันแก้ไขปัญหามาให้ผ่านพ้นไปได้ด้วยดี

“ระดับสถานศึกษา” ถือเป็นแหล่งบ่มเพาะปัญญาชนให้เป็นคนดีมีคุณภาพเพื่อเติบโตไปเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนาประเทศชาติต่อไป ดังนั้น การเจริญรอยตามพระราชจริยวัตรตามหลักธรรมาภิบาล ครูอาจารย์จึงควรมีบทบาทสำคัญในการอบรมสั่งสอนให้บุตรหลานเล็งเห็นแบบอย่างที่ดี จากพ่อแห่งแผ่นดินเป็นที่ตั้ง ผ่านการสอดแทรกองค์ความรู้เรื่องพระราชกรณียกิจและหลักธรรมาภิบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวลงในเนื้อหาของทุกกลุ่มสาระวิชา โดยบูรณาการให้สอดรับกันทั้งทางด้านวิชาการและจริยธรรมได้อย่างลงตัว เพื่อผลิตนักเรียนนักศึกษาที่เป็นทั้งคนเก่งและคนดีในเวลาเดียวกัน แล้วจึงต่อ ยอดจากภาคทฤษฎีไปสู่ภาคปฏิบัติ

ด้วยการประยุกต์ใช้ทั้งในชีวิตการเรียนและในชีวิตประจำวัน ซึ่งหลักธรรมที่มีความเหมาะสมกับเยาวชนในวัยศึกษาเล่าเรียนมากที่สุด ย่อมได้แก่ **“หลักอิทธิบาทสี่”** อันหมายถึง หลักธรรมอันนำไปสู่ความสำเร็จในชีวิต ประกอบด้วย **“ฉันทะ วิริยะ จิตตะและวิมังสา”** เริ่มตั้งแต่ **“ฉันทะ”** หมายถึง ความพึงพอใจในสิ่งที่ตนเองศึกษาเล่าเรียน โดยเยาวชนควรเลือกศึกษาในสาขาที่ตนเองสนใจ เพราะถ้าเราทำกิจการใดอันเป็นสิ่งที่ตนเองรักและมีความศรัทธา ย่อมทำให้เราสามารถทำผลงานออกมาได้ดีและประสบสัมฤทธิ์ผลได้โดยง่าย ต่อมาคือ **“วิริยะ”** หมายถึง ความเพียรพยายาม นักเรียนนักศึกษาจะต้องมีความมุ่งมั่นตั้งใจเรียนหนังสือเพื่อให้เกิดความรู้มากที่สุด บางคนอาจไร้พรสวรรค์แต่ถ้าหากมีพรแสวงก็ย่อมสามารถประสบความสำเร็จในชีวิตได้เช่นกัน เข้าทำนองที่ว่า **“ถ้าอยากสูงก็ต้องเขย่ง แต่ถ้าอยากเก่งก็ต้องขยัน”** อีกประการหนึ่งคือ **“จิตตะ”** หมายถึง ความมีสมาธิ ขณะที่เรียนหนังสืออยู่ นักเรียนนักศึกษาจะต้องจดจ่ออยู่กับสิ่งที่ครูอาจารย์ได้แสดงอรรถาธิบาย และพยายามดำเนินตามครรลองของหัวใจนักปราชญ์ที่ว่า **“สุ จิ ปุ ลิ”** หรือ ฟัง คิด ถาม เขียน โดยเริ่มต้นตั้งแต่ **“สุตตะ”** คือ การฟังอย่างมีสมาธิตั้งใจ ฟังองค์ความรู้ที่ครูอาจารย์ได้ถ่ายทอดให้ได้มากที่สุด **“จิตตะ”** คือ การคิดพิจารณาไตร่ตรองอย่างมีวิจารณญาณตามสิ่งที่ครูอาจารย์พูดว่าตรงตามข้อเท็จจริงและมีเหตุผลหรือไม่ **“ปุจฉา”** คือ การไต่ถามอย่างมีสติในยามที่ตนเองเกิดข้อสงสัยหรือไม่เข้าใจในสิ่งที่ครูอาจารย์ได้อธิบาย ส่วน **“ลิขิต”** คือ การเขียนอย่างมีวรรณศิลป์ บันทึกวิชาความรู้ที่ได้เพื่อช่วยในการจดจำ และประการสุดท้าย **“วิมังสา”** หมายถึง การพิจารณาทบทวนในสิ่งที่ตนเองได้ร่ำเรียนมาอยู่เสมอ ย่อมส่งผลให้เด็กและเยาวชนประสบความสำเร็จทั้งในเรื่องการเรียน การงานและมีอนาคตที่สดใสอย่างแน่นอน (สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๔๐ : ๓๑)

“ระดับองค์กรทั้งภาครัฐและเอกชน” ถือเป็นฟันเฟืองสำคัญในการกำหนดความเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม แน่แน่นอนว่า การทำงานอยู่ร่วมกันระหว่างคนหมู่มาก ย่อมประสบปัญหาความขัดแย้งกันบ้างเป็นเรื่องปกติธรรมดา แต่ถ้าหากผู้บริหารและพนักงานต่างยึดหลักธรรมาภิบาลภายในองค์กรร่วมกัน ตามพระราชจริยวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ย่อมส่งผลให้ชีวิตการทำงานเป็นไปอย่างราบรื่นและมีสุข จะเห็น

ได้ว่า การบริหารจัดการขององค์กรหลายแห่งในปัจจุบัน ยังไม่มีการเปิดโอกาสให้ประชาชนได้เข้าไปมีส่วนร่วมในการกำหนดทิศทางหรือตรวจสอบความโปร่งใสได้มากที่ควร ดังนั้น ธรรมเนียมปฏิบัติที่ควรส่งเสริมอย่างหนึ่งในองค์กรทั้งของภาครัฐและเอกชน คือ **“การประชาเสวนา”** หมายถึง การสำรวจความคิดเห็นของประชาชน โดยแท้จริง ผ่านกระบวนการแลกเปลี่ยนความคิดเห็นระหว่างกันอย่างสมานฉันท์ ยอมรับในความแตกต่างของความคิดเห็นเพื่อเปิดกว้างทางมุมมองที่แตกต่างหลากหลาย (อภิญา คิสสะมาน, ๒๕๕๔ : ๑)

ดังตัวอย่างของ **“สถาบันพระปกเกล้า”**กับการเจริญรอยตามหลักธรรมาภิบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในฐานะองค์กรภายใต้การกำกับดูแลของประธานรัฐสภา ได้กำหนดประมวลจริยธรรมของสถาบันพระปกเกล้าไว้ ความว่า **“..เลขาธิการ รองเลขาธิการ พนักงานและลูกจ้างทุกตำแหน่ง มีหน้าที่ซึ่งจะต้องปฏิบัติงาน เพื่อให้งานของแผ่นดินในส่วนที่ตนรับผิดชอบเกิดประโยชน์สูงสุดแก่สังคม ดังนั้น การใช้อำนาจเพื่อให้หน้าที่ที่ตนรับผิดชอบ ล่วง เลขาธิการ รองเลขาธิการ พนักงานและลูกจ้างจึงต้องมี “คุณธรรม” เพราะจะนำประโยชน์ให้เกิดแก่ส่วนรวมและตนเอง ตรงกันข้ามกับ “อธรรม” ควรพึงละเว้นเพราะเป็นโทษแก่ส่วนรวมและตนเอง ประกอบกันขึ้นเป็นจริยธรรมอันเป็นความประพฤติที่ดงามสมกับความ เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐ จริยธรรมบุคลากรของสถาบันพระปกเกล้า..จึงกำหนดขึ้นเพื่อให้เกิดสำนึก ลึกซึ้งและเที่ยงธรรมในหน้าที่ ผดุงเกียรติและศักดิ์ศรี ควรแก่ความไว้วางใจและเชื่อมั่นของปวงชน และดำรงตนตั้งมั่นเป็นแบบอย่างที่ดีงาม สมกับความ เป็นเจ้าหน้าที่ของรัฐในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ผู้ทรงเป็นแบบอย่างแห่งจริยธรรมอันสูงสุด..”(สถาบันพระปกเกล้า, ๒๕๕๒ : ๑๑๗)**

โดยมีสำนักสันติวิธีและธรรมาภิบาล เป็นหนึ่งในหน่วยงานของสถาบันพระปกเกล้า ที่รับผิดชอบงานด้านการส่งเสริมสันติวิธีและธรรมาภิบาลอย่างเป็นรูปธรรมหนึ่ง สถาบันพระปกเกล้าได้เปิดหลักสูตรการเรียนการสอนเพื่อผลิตบุคลากรที่เป็นคนดีมีธรรมาภิบาลหลากหลายแขนง อาทิ หลักสูตรประกาศนียบัตรธรรมาภิบาลของผู้บริหารระดับกลาง หลักสูตรประกาศนียบัตรธรรมาภิบาลสำหรับผู้บริหารระดับต้นของสำนักงานคณะกรรมการกิจการ

โทรคมนาคมแห่งชาติเป็นต้น ทั้งยังผลิตงานวิจัยเพื่อส่งเสริมหลักธรรมาภิบาลในสังคมไทย ได้แก่ การวิจัยตัวชี้วัดธรรมาภิบาล ชุดโครงการดัชนีวัดผลการพัฒนาระบบบริหารจัดการที่ดี ขณะเดียวกัน ได้มีการผลิตหนังสือเอกสารทางวิชาการด้านธรรมาภิบาลที่มีคุณค่า ตัวอย่างเช่น หนังสือเรื่อง **“ทศพิธราชธรรมกับพระมหากษัตริย์ไทย”** อันกล่าวถึงหลักธรรมาภิบาลที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงใช้ในการอภิบาลความปกติสุขของปวงประชาชนบนเส้นทางสายธรรม หนังสือเรื่อง **“ทศธรรม : ตัวชี้วัดการบริหารกิจการบ้านเมืองที่ดี”** หนังสือชุด **“ธรรมาภิบาล : วัดระดับการบริหารจัดการที่ดี”** หนังสือเรื่อง **“ภาวะผู้นำกับธรรมาภิบาล ในการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น”** (สุเมธ แสงนิมนวล, ๒๕๕๒ : ๑) ควบคู่ไปกับการจัดอบรมสัมมนาเพื่อเสริมสร้างหลักธรรมาภิบาลภายในองค์กร เช่น การบรรยายพิเศษเรื่อง **“รัฐธรรมนูญ หลักนิติธรรม และการบริหารประเทศในภาวะวิกฤติ”** เป็นต้น นอกจากนี้ สถาบันพระปกเกล้ายังมีการมอบรางวัล **“พระปกเกล้าทองคำ”** เพื่อยกย่องเชิดชูองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นที่มีความเป็นเลิศด้านความโปร่งใสในการบริหารงานและส่งเสริมการมีส่วนร่วมของประชาชนตามหลักธรรมาภิบาลอยู่เนืองนิตย์ เพื่อสร้างขวัญและกำลังใจให้แก่องค์กรได้ยึดหลักธรรมาภิบาลเพื่อการบริหารจัดการที่ดีสืบไป

“ระดับชุมชน” อันเป็นแหล่งรวบรวมหลากหลายครัวเรือนเข้าไว้ด้วยกัน ผ่านการสร้างชุมชนให้เป็น **“เสถียรธรรมสถาน”** หรือ **“ชุมชนนิมนต์ยิ้ม”** ที่ประชากรจะเต็มไปด้วยความอึดใจต่างทักทายกันด้วยคำว่า **“ธรรมะสวัสดิ์”** ทั้งนี้ ชุมชนจะเกิดความเข้มแข็งได้หากมีสีสันอันทรงคุณค่าแต่แฝงลงไป อาทิ **“ชุมชนสีขาว”** หมายถึงชุมชนเข้มแข็งที่ปราศจากอบายมุขทั้งจำพวกยาเสพติด อาชญากรรม ซึ่งชาวบ้านต่างร่วมแรงร่วมใจกันเป็นหูตาคอยสอดส่องความเป็นไปของสมาชิกในชุมชนให้เกิดความปลอดภัยไร้อันตรายอยู่เสมอ เข้าทำนองที่ว่า **“คนเดียวหัวหาย สองคนเพื่อนตาย”** เพราะลำพังปลวกเพียงหนึ่งตัวที่ไม่สามารถสร้างจอมปลวกอันทรงพลังได้ฉันใด คนเพียงหนึ่งคนไชร้ย่อมไม่สามารถสร้างความเข้มแข็งให้แก่ชุมชนได้ฉันนั้น ต่อมาคือ **“ชุมชนสีเขียว”** อันหมายถึง ชุมชนที่มีทรัพยากรธรรมชาติอุดมสมบูรณ์ ซึ่งเท่าที่ผ่านมาสิ่งแวดล้อมภายในชุมชนหลายแห่งของประเทศไทยถูกลิดรอนทำลายลงไปเป็นจำนวนมาก โดย

เหตุแห่งการไม่เคารพในการอยู่ร่วมกันกับธรรมชาติอย่างสมดุล ส่งผลให้ในปัจจุบันสภาพอากาศเกิดความแปรปรวน ฝนไม่ตกต้องตามฤดูกาล อุณหภูมิเพิ่มสูงขึ้นจนเกิดภาวะโลกร้อน ภัยธรรมชาติเกิดขึ้นทั้งอุทกภัย วาตภัยและธรณีพิบัติภัยที่สร้างความเดือดร้อนเสียหายทั้งต่อชีวิตและทรัพย์สินของประชาชนเป็นจำนวนมาก

ดังนั้น สมาชิกทุกคนในชุมชนควรเกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและฟื้นฟูให้กลับมาอุดมสมบูรณ์อีกครั้ง ดังจะเห็นได้จากพระราชกรณียกิจด้านการอนุรักษ์พัฒนาสิ่งแวดล้อมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ซึ่งพระองค์ทรงเล็งเห็นว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนนั้นต้องเริ่มจากการพัฒนาทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมเป็นสำคัญ กล่าวคือ ดิน น้ำ และป่าไม้ โดยทรัพยากรดินนั้นทรงมีพระราชดำริให้ตั้งวงการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องของดินในทุกประเภท ทั้งการป้องกันการชะล้างพังทลายของหน้าดิน การบำรุงดิน แก้ไขปัญหาของดินในแต่ละพื้นที่ เป็นต้นว่า ดินพรุ ดินเปรี้ยว ดินเค็มและดินทราย ดินบนยอดเขาสูงทางภาคเหนือ ๖ ก็ทรงฟื้นฟูความลาดชันอันสัมพันธ์ต่อการเกิดอันตราย เพื่อไปพลิกดินกันดารบนเขาหัวโล้น ให้กลายเป็นดินดีเขียวจีด้วยพืชพรรณอันบริบูรณ์ ขณะที่ดินพรุทางภาคใต้ซึ่งมีความเปรี้ยวจนไม่สามารถเพาะปลูกพืชผลทางการเกษตรได้ พระองค์ก็ทรง **“แก้งดิน”** ให้เกิดความเปรี้ยวอย่างเต็มที่ โดยทำให้ดินแห้งและเปียกสลับกัน เพื่อเร่งปฏิกิริยาเคมีของดินพรุอันมีสารประกอบของกำมะถัน จากนั้นจึงค่อยลดระดับความเป็นกรดลงมา จนกระทั่งสามารถทำการเพาะปลูกได้ (สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ, ๒๕๔๐ : ๔๒)

ส่วนดินที่เกิดรอยแยกแตกกระแหงทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พระองค์ทรงลบรอยร้าวให้เป็นรอยรัก โดยทรงแนะนำให้ประชาชนปลูกพืชผลทางการเกษตรนานาชนิดเพื่อสร้างความชุ่มชื้นให้แก่ผืนดิน จนทำให้แดนอีสานกันดารแคว้นกลับกลายเป็นอีสานเขียวที่ปกคลุมด้วยพืชผลทางการเกษตรอย่างไผ่บุลย์ สำหรับดินทางภาคตะวันตก ถึงแม้ว่าผืนธรณีจะมีความกว้างใหญ่ไพศาล แต่ประชาชนกลับเกิดความแร้นแค้นเพราะปัญหาขาดแคลนที่ดินทำกิน พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจึงทรงเลือกที่ดินหุบกระพง บริเวณอำเภอชะอำ จังหวัดเพชรบุรี ให้เป็นที่ตั้งของศูนย์สาธิตและทดลองทางการเกษตร โดยทรงจัดสรรที่ดินทำกินให้แก่ราษฎรผู้ได้รับความเดือดร้อนอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม จนกระทั่งสภาพดินเสื่อมโทรมในอดีตที่

ประชาชนเคยทำไร่เลื่อนลอยเพื่อยังชีพ กลับกลายเป็นปลูกพืชใหม่ คอยหล่อเลี้ยงสรรพชีวิตให้อยู่ดีมีสุขมาจนปัจจุบัน (กรมพัฒนาที่ดิน, ๒๕๔๗ : ๕)

นอกจากนี้ ปัญหาการชะล้างพังทลายของหน้าดินตามบริเวณที่ลาดชันซึ่งเคยเป็นปัญหาสำคัญที่หลายภาคส่วนต่างหาแนวทางในการแก้ไขมาโดยตลอด แต่กลับประสบผลสำเร็จได้ด้วยพระอัจฉริยภาพของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว จากหญ้าแฝกที่ใครหลายคนเคยมองข้ามคุณค่า แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงเป็นพระมหากษัตริย์ที่มีพระราชวิสัยทัศน์อันเฉียบแหลม เสมือนคมหญ้าแฝกที่แตกรากแครงเกาะยึดผืนดินไว้ได้อย่างมั่นคง อันเป็นคุณสมบัติตามธรรมชาติที่มีคุณูปการช่วยบรรเทาปัญหาหน้าดินพังทลายได้อย่างดียิ่ง เพราะรากของหญ้าแฝกมีความแข็งแรงและสามารถชอนไชลงไปในพื้นที่ดินได้อย่างลึกลับ เสมือนกำแพงที่มีชีวิตซึ่งช่วยรักษาความชุ่มชื้นใต้ผิวดินให้ดำรงอยู่ ส่งผลให้ในปีพุทธศักราช ๒๕๓๖ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงได้รับรางวัลรากหญ้าแฝกชูบสาริตจากธนาคาร โลก เพื่อสดุดีพระเกียรติคุณในฐานะกษัตริย์นักรักษ์ดินและน้ำ (กรมพัฒนาที่ดิน, ๒๕๔๕ : ๖)

ในส่วน of ทรัพยากรน้ำ โครงการตามพระราชดำริที่มีมากกว่าสองพันแห่งนั้นเกินกว่าครึ่งเป็นโครงการเกี่ยวกับระบบชลประทานและการพัฒนาแหล่งน้ำ อาทิ **“โครงการฝนหลวง”** ในยามที่ฝนขาดฟ้า นาขาดน้ำ จนเกษตรกรไม่สามารถทำการเพาะปลูกได้ พระองค์ทรงใช้พระปรีชาสามารถในการนำหลักวิทยาศาสตร์มาช่วยผลิต **“ฝนหลวง”** เพื่อบรรเทาปัญหาความเดือดร้อนของราษฎรภายใต้แนวคิดที่ว่า **“ก่อกวน เลี้ยงให้อ้วน แล้วโจมตี”** สำหรับคำว่า **“ก่อกวน”** หมายถึง การใช้สารเคมีกระตุ้นให้มวลอากาศลอยตัวขึ้น เพื่อให้เกิดกระบวนการชักนำไอน้ำเข้าสู่กลไกการเกิดเมฆ ต่อมาคือ **“เลี้ยงให้อ้วน”** หมายถึง ขั้นตอนที่เมฆกำลังก่อตัวเจริญเติบโต จึงต้องโปรยสารเคมีเพื่อทำฝนเทียมในอัตราที่เหมาะสม หากเกิดความผิดพลาดอาจทำให้เมฆสลายตัวได้ และสุดท้าย **“โจมตี”** หมายถึง ช่วงเวลาที่เมฆมีความหนาแน่นมากพอสำหรับตกลงมาเป็นฝนได้ จึงต้องปฏิบัติการเพิ่มปริมาณน้ำฝนและกระจายพื้นที่ให้ฝนตกอย่างทั่วถึง (สำนักฝนหลวงและการบินเกษตร, ๒๕๔๘ : ๑๐)

ทั้งยังทรงคิดค้นธาราประดิษฐ์กรรม กล่าวคือ **“กักหันน้ำชัยพัฒนา”** ซึ่งโคจรไปตาม

กลไกที่ได้ติดตั้งไว้ เพื่อให้ใบพัดช่วยขจัดสิ่งปฏิกูลในน้ำที่เน่าเสีย จนกระทั่งเกิดน้ำดีที่ช่วยฟื้นคืนความมีชีวิตชีวาให้แก่ทั้งพืชและสัตว์ซึ่งอาศัยอยู่ในแม่น้ำลำคลอง เสมือนการบำบัดทุกข์บำรุงสุขของราษฎรตามพระราชประสงค์ในการเปลี่ยนแปลงสภาพแวดล้อมอันเสื่อมโทรมให้กลับกลายเป็นความสุขสมบูรณ์ โดยใช้พระอัจฉริยภาพทางด้านวิทยาศาสตร์เข้ามาปรับประยุกต์เพื่อก่อให้เกิดการพัฒนาที่ยั่งยืน สอดคล้องกับพระราชดำริด้านการอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมที่ว่า **“หลักสำคัญว่าต้องมีน้ำ เพราะชีวิตอยู่ที่นั่น ถ้ามีน้ำคนอยู่ได้ ถ้าไม่มีน้ำคนอยู่ไม่ได้”** (กาล สัมยมะณีแสง, ๒๕๕๑ : ๕๗)

และสุดท้ายการอนุรักษ์ป่าไม้ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชหฤทัยตระหนักถึงความสำคัญของต้นไม้และป่าไม้มาตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ โดยดำเนินรอยตามพระราชจริยวัตรของสมเด็จพระบรมราชชนนีที่ทรงโปรดการปลูกต้นไม้ รดน้ำต้นไม้และชื่นชมความงดงามตามธรรมชาติ ทั้งยังทรงจดจำคำสอนของพระอาจารย์ในเรื่องการอนุรักษ์ป่าไม้ ดังใจความตอนหนึ่งในพระราชดำรัสที่ว่า **“จำได้เมื่ออายุสิบขวบ ที่โรงเรียนมีครูคนหนึ่งสอนเรื่องการอนุรักษ์..ถ้าเราไม่รักษาป่าไม้..จะทำให้เดือดร้อนตลอด..นี่นะเรียนมาตั้งแต่อายุสิบขวบ...”** จึงปมเพาะให้พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์นักพัฒนาป่าไม้ ซึ่งสามารถพิสูจน์ได้จากพระราชกรณียกิจในการฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติผ่านโครงการในพระราชดำริมากมาย อาทิ โครงการรักษาป่าต้นน้ำ โครงการในพระราชดำริป่าสามประโยชน์ ศูนย์ศึกษาการพัฒนาพิภพทอทอง จังหวัดนราธิวาส โครงการพัฒนาพื้นที่ป่าขุนแม่กวง จังหวัดเชียงใหม่ เป็นต้น โดยทรงเน้นย้ำให้ฟื้นฟูคุณภาพของทั้งดิน น้ำ ป่าไม้และคนควบคู่กันไป เพราะทรัพยากรเหล่านี้ต่างต้องพึ่งพาอาศัยกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง**“คน”** ซึ่งเป็นตัวแปรสำคัญในการตัดไม้ทำลายป่า จึงจำเป็นต้องมีการพัฒนาจิตใจให้เกิดสำนึกที่ดี เพื่อประโยชน์ในการให้ทั้งคน น้ำและป่า พึ่งพากันได้อย่างยั่งยืน

ต่อมาคือ **“ชุมชนสีทอง”** หมายถึงชุมชนวิถีธรรมชาติที่มีความงดงามเป็นเอกลักษณ์อันโดดเด่น โดยผู้นำชุมชนแต่ละแห่งต้องมุ่งส่งเสริมสนับสนุนให้ประชาชนดำรงตนเป็นคนดี ไม่ก่อความเดือดร้อนวุ่นวายให้แก่กัน ผ่านการริเริ่มกิจกรรมหรือโครงการเชิงสร้างสรรค์ภายในชุมชน อาทิ โครงการสืบสานศิลปวัฒนธรรมหรือภูมิปัญญาของชาวบ้านที่มีคุณค่า กิจกรรมรวมกลุ่ม

พัฒนาอาชีพภายในชุมชนเพื่อสร้างรายได้เสริม กิจกรรมการออกกำลังกายเพื่อเสริมสร้างสุขภาพร่างกายและจิตใจที่สมบูรณ์แข็งแรง เป็นต้น

ดังนั้น ประชาชนชาวไทยควรทำความดีเพื่อถวายเป็นพระราชกุศลด้วยการรู้จักสามัคคี รู้จักการให้อภัยและมีน้ำใจให้แก่กัน หันหน้ามาพูดคุยกันด้วยความเข้าใจ ใช้เหตุผลในการตัดสินใจปัญหา โดยยึดผลประโยชน์ของชาติบ้านเมืองมากกว่าผลประโยชน์ส่วนตัว นอกจากนี้ ครอบครองของความเป็นประชาธิปไตยอย่างแท้จริงจะต้องเคารพในสิทธิเสรีภาพทั้งต่อตนเองและผู้อื่น โดยไม่ละเมิดขอบเขตความคุ้มครองของตัวบทกฎหมาย จะทำให้ประเทศไทยกลับกลายเป็นสยามเมืองยิ้มได้อีกครั้ง

“..พระธรรมนั้นเชื่อว่าเป็นอภิลิขิตที่ต้องเที่ยงแท้และเหมาะที่จะน้อมนำมาประพฤติปฏิบัติเสมอไม่ว่าในกาลไหนๆจึงยอมเป็นแม่บทของการพัฒนาแบบยั่งยืนได้แน่นอน..”พระราชสุรัสวดีอันเป็น**“ถ้อยคำ”**คือ**“ถ้อยธรรม”**ที่ยังคงแว่ดั่งในสองโสตของพสกนิกรไทยอยู่เสมอ จูกระฆังกังสดาลในวิหารโบสถ์ที่สันติธรรมอันเสนาะ ควรค่าแก่การสวดอิติปิโสทุกประการของพระองค์ ทั้งทศพิธราชธรรม จักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุและสรรพคุณธรรมจริยธรรม ดังปรากฏผ่าน**“สองพระหัตถ์”**ที่ทรงโอบอุ้มค้ำจุนพุทธศาสน์เพื่อประกาศพุทธคุณ**“สองพระเนตร”**ที่เป็นดังดวงตาเห็นธรรมเพราะทรงรู้แจ้ง รู้ตื่นและรู้เบิกบาน**“สองพระกรรณ”**ที่ทรงสดับพระธรรมเทศนา แล้วทรงน้อมนำมาเป็นครรลองในครองรัฐและครองรักจากห้วงใจของประชาชน**“สองพระบาท”**ที่ยุรยาตราไปบนเส้นทางสายธรรม และที่สำคัญคือ**“หนึ่งดวงพระราชหฤทัย”**ที่สถิตธรรมภิบาลเพื่อผสานหล้ากลั่นดวงใจของราษฎร์ทั่วแผ่นดิน ทั้งนี้ ในวโรกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษาครบ๗๔ พรรษา อุปมาดัง๗๔,๐๐๐พระธรรมชั้น ปวงชนชาวไทยทุกองคาพยพควรเจริญรอยตามพระราชธรรมยาตราด้วยการบำเพ็ญตนเป็นศาสนิกชนที่ดีตามแนวทางที่ว่า**“ศรัทธาพระพุทธ บูชาพระธรรม เชื่อคำพระสงฆ์ ดำรงพระศาสน์ ประกาศความดี”**เพื่อถวายเป็นพระราชกุศลแด่องค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอริยภักดิ์ผู้ทรง**“ธรรมภิบาล”** สอดรับกับทิพย์ถ้อยอาศิรวาทที่ว่า

“เราจะครองแผ่นดินด้วยธรรมทอง ตามครรลองของความดีมีคุณค่า

ทศพิธราชธรรมนำประชา

รัฐนาวาเกิดร่มยุคอ่อก่อสุขสราญ

จักรวรรดิวัตรพิพัฒนชาติ

พลีเพื่อราษฎร์ดับทุกข์สิ้นทุกถิ่นฐาน

ก่อสร้างพิกิจตามพระราชปณิธาน   ทุกเหย้าย่านจึงเย็นธารน้ำพระทัย
 เลิศด้วยราชสังคหวัดตุลีสี่   ครองวิถีความพอเพียงทุกสมัย
 ทรง“ธรรมาภิบาล”มานานไกล   ทวีถิ่นไทยเทิดพระองค์ทรงพระเจริญ”

บรรณานุกรม

กนกวลี ชูชัยยะและกฤษณา บุญยสมิต.กษัตริย์นักพัฒนา ในใต้ร่มพระบารมี จักรีนฤพ
 ดินทร์ สยามมินทราธิราช.กรุงเทพฯ : ราชบัณฑิตยสถาน,๒๕๔๗.

กนกวลี ชูชัยยะและกฤษณา บุญยสมิต.พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช
 รัชกาลที่ ๙ พระเจ้าอยู่หัวของประชาชน.กรุงเทพฯ : เสริมสิน พรี่เพรส ซิสเต็ม,๒๕๔๕.

กองทุนสนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ,สำนักงาน.คำพ่อสอน.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์
 กรุงเทพฯ,๒๕๔๙.

กองบรรณาธิการ ไอเอ็นเอ็น.กษัตริย์นักประชาธิปไตย.กรุงเทพฯ : พิมพ์ดีการพิมพ์
 ,๒๕๕๐.

กลาโหม,กระทรวง.ฉลองราชย์สดุดี ๖๐ ปีจอมทัพไทย.กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง
 แอนด์พับลิชซิง,๒๕๔๙.

กลุ่มเพื่อนธรรม เพื่อนทำ.พ่อหลวง พ่อของแผ่นดิน ตามรอยพ่อ ต่อรอยธรรม.กรุงเทพฯ
 : สำนักพิมพ์ปริมา พับลิชซิง จำกัด,๒๕๕๐.

กัลยาณิวัฒนาฯ,สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้า.เจ้านายเล็กๆ ยุวกษัตริย์.กรุงเทพฯ : วงศ์
 จิตร,๒๕๓๘.

การต่างประเทศ,กระทรวง.เทิดไท้ ๙ ผู้รังสฤษดิ์.กรุงเทพฯ : กรมสารนิเทศน์,๒๕๔๙.

การศาสนา,กรม.องค์เอกอัครศาสนูปถัมภก พระผู้ทรงอุปถัมภ์ศาสนา.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย,๒๕๕๑.

กาลสมัย มณีแสง.ปราชญ์แห่งน้ำ.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ปัญญาชน,๒๕๕๑.

เกนหลวง สนิทวงศ์ ณ อยุธยา,ท่านผู้หญิง.ทำเป็นธรรม.กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง,๒๕๔๒.

เกษตรและสหกรณ์การเกษตร,กระทรวง.พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวกับการพัฒนาการเกษตรไทย.กรุงเทพฯ : กระทรวงเกษตรและสหกรณ์การเกษตร,๒๕๓๕.

คณะกรรมการข้าราชการครู,สำนักงาน.ความเป็นครูสถิตในหทัยราช.กรุงเทพฯ : ครูสภา,๒๕๓๕.

คณะกรรมการจัดงาน ๕ ธันวาคมหาราช.บรมบพิตร พระราชสมภารเจ้า ทรงพระคุณธรรมอันประเสริฐ.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ลาดพร้าว,๒๕๓๓.

คณะกรรมการจัดงานวันสื่อสารแห่งชาติ.เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ๗๒ พรรษาหาราช.กรุงเทพฯ : สื่อสารการพิมพ์,๒๕๔๒.

คณิตา เลขะกุล.ในหลวงกับการกีฬา.กรุงเทพฯ : อ.ส.ท.,๒๕๔๑.

คุณ โทจันทร์.พระพุทธศาสนากับสังคมและวัฒนธรรมไทย.กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์,๒๕๔๕.

จรีพร เพชรโชติ.ในหลวงของเรา.กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ,๒๕๓๕.

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.ใต้ร่มพระบารมี พระบรมธรรมิกมหาราช.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย,๒๕๕๐.

จิตรดาภา.แผ่นดินทอง แผ่นดินธรรม ตามคำพ่อสอน.กรุงเทพฯ : มาย เบิ่งก็ออก,๒๕๔๕.

ชวลีพร สุสุวรรณ.พระราชประวัติ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช
(รัชกาลที่ ๙).กรุงเทพฯ : อักษราพิพัฒน์,๒๕๔๘.

ไชยวัฒน์ คำชู.ธรรมาภิบาล : การบริหารการปกครองที่โปร่งใสด้วยจริยธรรม.กรุงเทพฯ
: น้ำฝน,๒๕๔๕.

โชติ ศรีสุวรรณ.ในหลวงของปวงไทย.กรุงเทพฯ : เบล โล่,๒๕๕๐.

คนัย จันท์เจ้าฉาย.ในหลวงในรอยธรรม.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดีเอ็มจี,๒๕๕๐.

คนัย ไชยโยธา,รองศาสตราจารย์.พระมหากษัตริย์กับพระพุทธศาสนาในประวัติศาสตร์.
กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,๒๕๔๘.

ไตรเทพ ไกรงู.แม่เฒ่าตุ้ม จันทนิตย์ ภาพหินแกะสลักที่วัดมรุกขนคร จ.นครพนม.
กรุงเทพฯ : คมชัดลึก,๒๕๕๐.

แถมสิน รัตนพันธุ์.ใกล้เบื้องพระยุคลบาทกับ “ลดาดาชูบชิบ”.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
ร่วมด้วยช่วยกัน,๒๕๔๘.

ทองคำ ศรีโยธิน.พันเอก.พระมหากษัตริย์ยอดกตัญญู.กรุงเทพฯ : ธรรมสภา,๒๕๔๕.

ทัศนา ทัศนมิตร.เราจะครองแผ่นดินโดยธรรม.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ ร.ศ.
๒๒๕,๒๕๕๑.

เทศบาลนครนครราชสีมา.๘๐ พรรษา มหามงคลชีวิต พระสถิตในใจเราชาวโคราช.
นครราชสีมา : โคราชการพิมพ์,๒๕๕๐.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ.การสร้างธรรมาภิบาลในสังคมไทย.กรุงเทพฯ : วิทยาลัยป้องกัน
ราชอาณาจักร,๒๕๔๒.

บวรศักดิ์ อุวรรณโณ และอิสริยาภรณ์ อุวรรณโณ. **พระเจ้าอโศกมหาราช : ต้นแบบแห่ง
ธรรมราชา.** กรุงเทพฯ : เติลนิวัต, ๒๕๕๔.

บริษัท กันตนา พับลิชชิ่ง. **ที่สุดของหัวใจ.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์กรุงเทพ, ๒๕๔๕.

บุญร่วม เทียมจันทร์. **พี่น้องสองกษัตริย์.** กรุงเทพฯ : อนิเมทกรุ๊ป, ๒๕๕๐.

ประกาศ วัชรภรณ์. **พระราชปณิธานในหลวง.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ประพันธ์สาส์น
, ๒๕๔๒.

ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม, สำนักงาน. **เรียนรู้คำสอนแม่ฟ้าหลวง พระราโชวาทในสมเด็จพระ
ศรีนครินทร์ บรมราชชนนี.** กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม, ๒๕๔๕.

พระธรรมปิฎก. **การพัฒนาที่ยั่งยืน.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๔๐.

พลาดิษฐ์ สิทธิชัยกิจ. **ในหลวง กษัตริย์นักพัฒนาผู้ยิ่งใหญ่.** กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์บุ๊คส
ไมล์, ๒๕๔๕.

พุทธทาสภิกขุ. **ธัมมิกสังคมนิยม.** กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มูลนิธิโกมลคีมทอง, ๒๕๓๓.

พัฒนาที่ดิน, กรม. **คู่มือดำเนินงานโครงการปลูกหญ้าแฝกเฉลิมพระเกียรติ.** กรุงเทพฯ :
กระทรวงเกษตรและสหกรณ์, ๒๕๔๕.

เพียงเพ็ญ จิรัชย์. **ชื่อภูมิพลที่แปลว่ากำลังของแผ่นดิน แม่อยากให้ออกอยู่กับดิน.** กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

ภูมิพลอดุลยเดช, พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. **เรื่องทองแดง.** กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้น
ติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง, ๒๕๔๕.

ภูริ วิเศษรจนา. **๖๐ ปีปกเกล้าชาวไทย พระสถิตในดวงใจพสกนิกร.** กรุงเทพฯ :
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔๘.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.ช ทรงเป็นร่มเกล้าชาวเกษตร.กรุงเทพฯ : เกษตรศาสตร์ ,๒๕๓๘.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,คณะมนุษยศาสตร์,ภาควิชาภาษาไทย.หกสิบปีกระเดื่องหล้า
ประเลงสวรรค์.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภาลาดพร้าว,๒๕๔๕.

มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,คณะวิศวกรรมศาสตร์.พระบรมชรรมิกราช.กรุงเทพฯ :
สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์,๒๕๕๐.

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,คณะนิติศาสตร์.รวมบทความทางวิชาการ เนื่องในวโรกาสที่
พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดชมหาราช ทรงครองสิริราชสมบัติครบ ๖๐ ปี.
กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,๒๕๔๕.

มหาวิทยาลัยราชภัฏอุตรดิตถ์.สหบรรณานุกรมพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพล
อดุลยเดชมหาราช.อุตรดิตถ์: สำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ,๒๕๔๗

มหาวิทยาลัยศิลปากร,คณะโบราณคดี.ในหลวงกับศิลปวัฒนธรรม.กรุงเทพฯ : เอสพีวี
การพิมพ์,๒๕๕๐.

มัญญ มุขประดิษฐ์.ประทีปแห่งแผ่นดิน.กรุงเทพฯ : ไทยประกันชีวิต,๒๕๓๕.

มีบุญ.ความสุขของพ่อ.กรุงเทพฯ : พิมพ์ดีการพิมพ์,๒๕๕๐.

มัลลิกา ตันตณันท์.ชีวิตงาม ตามคำสอนของพระเจ้าอยู่หัว เล่มที่ ๒.กรุงเทพฯ : ๑๐๘
สุดยอดไอเดีย,๒๕๔๕.

วรนุช อุษณกร.ในหลวงกับโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์
ไอเดียเนสโตร์,๒๕๔๐.

วรทัศน์ วัชรวสี,๖๐ปี พระเจ้าอยู่หัวครองราชย์ ๑๐๐ปี พระพุทธทาสครองธรรม.
กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์,๒๕๔๕.

วิชา มหาคุณ.ธรรมาภิบาลเพื่อชีวิตที่พอเพียง,ปาฐกถาพิเศษ เนื่องในงานวันวิชาการ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ครั้งที่ ๒ วิจัยตามรอยพระยุคลบาท,วันที่ ๘ ธันวาคม ๒๕๔๕.

วิทยาศาสตร์บริการ,กรม.สหบรรณานุกรมสิ่งพิมพ์เกี่ยวกับพระราชกรณียกิจ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช.กรุงเทพฯ : กรมวิทยาศาสตร์บริการ,๒๕๔๕

วันชัย ศิริชนะ.เอกกษัตริย์อัจฉริยะ.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ลาดพร้าว,๒๕๔๐.๑๒๗

ศิริราชพยาบาล,คณะแพทยศาสตร์.เทศน์มหาชาติเฉลิมพระเกียรติ ๘๔ พรรษา พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว.กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหิดล,๒๕๕๔.

สมพร เทพสิทธิ์า.การเดินทางตามรอยพระยุคลบาท เศรษฐกิจพอเพียง ช่วยแก้ปัญหาความยากจนและการทุจริต.กรุงเทพฯ : กองทุนอริยมรรค,๒๕๔๕.

สมโรจน์ สวัสดิกุล ณ อยุธยา,ท่านผู้หญิง.ในหลวงกับวัฒนธรรม.กรุงเทพฯ : สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ,๒๕๓๖.

สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.แนวพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวด้านการพัฒนา.กรุงเทพฯ : สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์,๒๕๔๐.

สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์.พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช : พระผู้ทรงเป็นครูการจัดการของแผ่นดิน.เพชรบูรณ์ : โรงพิมพ์สถาบันราชภัฏเพชรบูรณ์,๒๕๔๒.

สถาบันบันลือธรรม.ธรรมะของพ่อแห่งแผ่นดิน.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ธรรมสภา,๒๕๔๕.

สภาผู้แทนราษฎร.พลังของแผ่นดิน.กรุงเทพฯ : คณะกรรมการโครงการเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว,๒๕๔๓.

สมาคมผู้จัดพิมพ์และผู้จำหน่ายหนังสือแห่งประเทศไทย.พอสอนอ่าน.กรุงเทพฯ : สมาคมผู้จัดพิมพ์และผู้จำหน่ายหนังสือแห่งประเทศไทย,๒๕๔๕.

สิทธิชัย ธรรมเสนห์, รายงานการวิจัย. การศึกษาแนวทางการพัฒนาการประกอบธุรกิจตามแนวพระราชดำริ ด้านสังคมตามหลักธรรมมาภิบาล. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา, ๒๕๔๕.

สุเมธ ตันติเวชกุล, ดร. คำประกอบการบรรยายเรื่อง “การเสริมสร้างสมรรถนะบุคลากรสายสนับสนุนและช่วยวิชาการด้วยการเรียนรู้ตามรอยพระยุคลบาท เพื่อร่วมพลังสร้างองค์กรใสสะอาด”. กรุงเทพฯ : ม.ป.ท., ๒๕๕๔.

สุเมธ แสงนันทนวล. ภาวะผู้นำกับธรรมมาภิบาล ในการบริหารงานองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น. กรุงเทพฯ : ส เจริญการพิมพ์, ๒๕๕๒.

สัจญา ธรรมศักดิ์. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว พระมหากษัตริย์ยอดนักปฏิบัติธรรม ๑๐๐ ประการในใจข้าราชการ. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๕๒.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. หลักการทรงงานในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ : เซ็นจูรี, ๒๕๔๕.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. องค์พระสถิตินนทัยราษฎร์. กรุงเทพฯ : เซ็นจูรี, ๒๕๔๒.

สำนักงานคณะกรรมการพิเศษเพื่อประสานงานโครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ. เศรษฐกิจพอเพียง. กรุงเทพฯ : เซ็นจูรี, ๒๕๔๑.

สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาระบบราชการ. พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ลาดพร้าว, ๒๕๕๐.

สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. พระเจ้าอยู่หัวกับวัดไทย. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ.จากฟ้า..สู่ดิน.กรุงเทพฯ : อินเทอร์เน็ต
 พับลิชชิ่ง,๒๕๔๐.

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ.ทวยราษฎร์รักบาทแม่ ยิ่งด้วยบิตูรงค์ เล่ม๒.
 กรุงเทพฯ : สหมิตรพริ้นติ้งแอนด์พับลิชชิ่ง,๒๕๕๑.

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ.๕ สถิติในดวงใจไทยทั้งชาติ.กรุงเทพฯ : โรง
 พิมพ์ชวนพิมพ์,๒๕๔๔.

สำนักงานเสริมสร้างเอกลักษณ์ของชาติ.บทวีดิทัศน์เฉลิมพระเกียรติ ชุด ดนตรีจากพระ
 ราชหฤทัย ศูนย์รวมใจแห่งปวงชน.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์ชวนพิมพ์,๒๕๔๓.

สำนักฝนหลวงและการบินเกษตร.พระบิดาแห่งฝนหลวง.กรุงเทพฯ : อินทริเกรตเ็ดค
 โปรโมชัน เทคโนโลยี,๒๕๔๘.

องค์การค้ำของคุรุสภา.โครงการหลวง : หนังสือเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระ
 เจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา ๖ รอบ ๕ ธันวาคม
 ๒๕๔๒ ชุด ในหลวงของเรา.กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์คุรุสภา,๒๕๔๒.

อภิญา ดิสสะมาน.ประชาเสวนากับการเสริมสร้างธรรมาภิบาลและจริยธรรม.
 กรุงเทพฯ : สถาบันพระปกเกล้า,๒๕๕๔

อุดมพร อมรธรรม.พระเจ้าอยู่หัวกับพระพุทธศาสนา.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์แสงดาว
 ,๒๕๕๐.

อัครวัฒน์โอสถานุเคราะห์.ตามรอยบาทพระราชชนนี.กรุงเทพฯ : อักษรเจริญทัศน์
 ,๒๕๕๒.

อัครวัฒน์โอสถานุเคราะห์.สองธรรมราชา.กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ร่วมด้วยช่วยกัน
 ,๒๕๔๘.

